

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**PIERRE BOURDIEU SOSYOLOJİSİ TEMELİNDE YEŞİL YOL PROJESİ VE
NEOLİBERAL ÇEVRE POLİTİKALARININ RİZE ÖZELİNDE YEREL
TOPLUMA ETKİSİ**

DENİZ ŞULE ÇALIŞKAN

EYLÜL, 2017

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**PIERRE BOURDIEU SOSYOLOJİSİ TEMELİNDE YEŞİL YOL PROJESİ VE
NEOLİBERAL ÇEVRE POLİTİKALARININ RİZE ÖZELİNDE YEREL
TOPLUMA ETKİSİ**

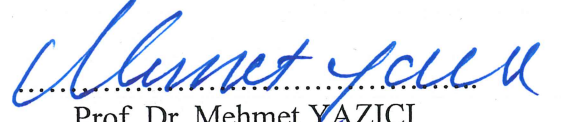
DENİZ ŞULE ÇALIŞKAN

EYLÜL, 2017

TEZ BAŞLIĞI: PIERRE BOURDIEU SOSYOLOJİSİ TEMELİNDE YEŞİL YOL PROJESİ VE NEOLİBERAL ÇEVRE POLİTİKALARININ RİZE ÖZELİNDE YEREL TOPLUMA ETKİSİ

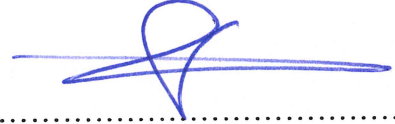
Tezi Hazırlayan : Deniz Şule ÇALIŞKAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:

Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Tanel DEMİREL
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Tez Sınav Tarihi: 15. 09. 2017

Tez Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Cemile Akça ATAÇ (Danışman) (Çankaya Üniv.)

Yrd. Doç. Dr. Çiçek COŞKUN (Başkent Üniv.)

Yrd. Doç. Dr. Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU (Çankaya Üniv.)

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallarımı gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı Soyadı: Deniz Sule Coalislan

Tarih: 13. 10. 2017

İmzası:

ÖZET

PIERRE BOURDIEU SOSYOLOJİSİ TEMELİNDE YEŞİL YOL PROJESİ VE NEOLİBERAL ÇEVRE POLİTİKALARININ RİZE ÖZELİNDE YEREL TOPLUMA ETKİSİ

ÇALIŞKAN, Deniz Şule

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Cemile Akça ATAÇ

Eylül 2017, 117 sayfa.

Neoliberalizm devlet gücünü zayıflatıp özel sektörü güçlendirmeyi ve emeğin gücünü yok etmeyi amaçlayan bir örgütlenme biçimidir. Bugün toplumları etkisi altına alan bu örgütlenme biçimi kullandığı argümanlarla kendini yegâne doğru olarak göstermektedir. Bu araştırmada neoliberal politikaların doğa üzerindeki etkisi Pierre Bourdieu sosyolojisi temelinde ele alınmıştır. Neoliberalizmin bir *doxa* olduğu varsayımından hareketle yapılan araştırma, Rize'de yapılması planlanan Yeşil Yol Projesi'nin doğaya ve insanlığa etkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Pierre Bourdieu, Doxa, Rize ve Yeşil Yol Projesi

ABSTRACT

ON THE BASIS OF PIERRE BOURDIEU GREEN ROAD PROJECT AND THE EFFECT OF NEOLIBERAL ENVIRONMENTAL POLICIES ON RİZE'S LOCAL COMMUNITY

ÇALIŞKAN, Deniz Şule

Master Thesis

Graduate School of Social Sciences Political Sciences and International Relations

Department

Advisor: Doç. Dr. Cemile Akça ATAÇ

September 2017, 117 Pages

Neoliberalism is a form of organisation aimed at undermining the state's power and strengthening private sector and destroying labor force. This form of organisation influencing societies shows itself as the only truth with the arguments it uses in today. In this research, the influence of neoliberal policies on nature was handled on the basis of sociology of Pierre Bourdieu. Based on the assumption that neoliberalism is a doxa, the research aims to the purpose of the Green Road Project planned to be done in Rize is to reveal the effects of nature and humanity.

Key Words: Neoliberalism, Pierre Bourdieu, Doxa, Rize, Green Road Project

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN DİLEKÇE.....iii

ÖZET.....iv

ABSTRACT.....v

İÇİNDEKİLER.....vi

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

GERÇEK BİLGİNİN PEŞİNDE.....4

1.1 PIERRE BOURDIEU'NÜN TEMEL KAVRAMLARINA BAKIŞ.....8

İKİNCİ BÖLÜM

BİR DOXA OLARAK NEOLİBERALİZM.....20

2.1 NEOLİBERALİZM NEDİR?.....23

2.2 NEDEN NEOLİBERALİZM?.....26

2.3 NEOLİBERALİZMİN İLERLEYİŞİ.....	29
2.4 NEOLİBERAL DEVLET NEDİR?.....	31
2.5 NEOLİBERALİZMİN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEOLİBERALİZM VE ÇEVRE.....	36
3.1 NEOLİBERALLEŞMENİN DOĞASI- DOĞANIN NEOLİBERALLEŞMESİ.....	39
3.2 EKOLOJİK VARLIKLARIN ÖZELLEŞTİRİLMESİ- TİCARİLEŞTİRİLMESİ.....	41
3.3 TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME- TİCARİLEŞTİRME.....	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRECİ ELEŞTİRİ.....	46
4.1 TOPLUMSAL HAREKETLER.....	51
4.2 NEOLİBERALİZM KARŞITI TOPLUMSAL HAREKETLER.....	56
4.3 TÜRKİYE'DE NEOLİBERALİZM KARŞITI TOPLUMSAL HAREKETLER.....	60

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRECİ HAREKETLER.....	66
5.1 YEŞİL YOL PROJESİ.....	70
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	83
EKLER.....	91
RÖPORTAJ SORULARI.....	91
RÖPORTAJ 1	93
RÖPORTAJ 2	98
RÖPORTAJ 3.....	104
ÖZGEÇMİŞ.....	107

GİRİŞ

İnsan düşüncesinin köklerini oluşturan deneyimler, gerçekliğini tarihten almaktadır. Tarihsel süreçte birbirinden farklılaşan, çeşitlenen düşünceler ve deneyimler birbirine zıt sonuçlar üretmiş ve çatışmayla sonuçlanan birçok tartışmaya zemin hazırlamıştır. Bu tartışmaların nedenselliğini oluşturan ‘hakiki bilgi (*episteme*)’ arayışı, Antik Yunan’dan başlayıp günümüze kadar gelmiştir. Bütün bir felsefe tarihi hakikatin keşfine odaklanmış ve hakikatin sistemli bulunması çabası ile hareket etmiş olsa da bu çaba ‘doğru bilginin imkânsızlığı’ düşüncesine razı oluşla sonuçlanmıştır.¹ Tarih içinde varlığın gizli olduğu yerin sistemli bulunması çabası ilk defa Antik Yunan Filozofu Platon (MÖ 427- MÖ 347)² tarafından ortaya atılan *idealar kuramı* ile verilmiştir. Platon, bilgiyi, insanda doğuştan yerleşik olan ‘şeyler’ olarak somutlaştırırken, bu alanın dışında kalan tüm düşünceleri yani dayanağı nesnel olmayan tüm bilgileri ‘sanı (*doxa*)’ olarak adlandırmıştır. Platon’dan yaklaşık 23 yüzyıl sonra dünyaya gelen Fransız Sosyolog Pierre Bourdieu (1930-2002) da *doxa* üzerine çalışmış ve *doxa*’yı insanoğlunun çağdaş tutsaklıklarını kapsayan bir alışkanlıklar, yatkınlıklar ve inançlar seti olarak tanımlamıştır. Bourdieu’nün ortaya attığı kavramların içinde netlik kazanan *doxa*, bu araştırmanın temel referans noktasını oluşturmaktadır. *Doxa*’yı farklı alanlar üzerinden okuyan Bourdieu, değişimi *doxa*’nın merkezine almaktadır. Tarihsellik ve yatkınlıklar içinde anlattığı değişim, farklı alanlarda farklı anlamlara gelmekte ve bilimsel anlamda bir netliğe kavuşmamaktadır. Bu noktada, okuyacağınız araştırmanın nihai hedefi, gerçek bilginin imkânsızlığına yaptığı vurgu ile *episteme* ve *doxa* arasındaki bu ince ayrımı ortaya çıkarmaktır. Günümüzde neoliberal bir olgu olarak da karşımıza çıkan *doxa*’nın genel olarak toplumsal hareketlerde, özel olarak Türkiye’deki Yeşil Yol yapımı kapsamında görünürlük kazanmasını inceleyen bu araştırma Türkiye Akademisinde bir türlü kök salamamış olan ekolojiye katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

¹ Barış Çoban, *Küreselleşme, Direniş, Ütopya, Yeni Toplumsal Hareketler, Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*, Kalkedon (İstanbul: 2009) 195

² Platon, *Devlet*, Sosyal Yayınlar (İstanbul: 2002) 484c.

Bu araştırmada, Karadeniz'in güney i kesimlerinden başlayarak Gürcistan-Türkiye sınırı olan Sarp'a kadar uzanacak olan Yeşil Yol Projesi, Platon'un savunduğu, sıradan insanlar tarafından bilginin duyular vasıtasıyla elde edilmeye çalışıldığı gerçeğinden hareketle, Bourdieu sosyolojisi temelinde ele alınmıştır. Bourdieu'nün alanlar üzerinden yaptığı derinlemesine araştırmalar ve tarihsel olana addettiği epistemolojik öncelik, bu tezin esin kaynağı olmuştur. Hakiki bilgiye ulaşmak için yapılan araştırmada, doğa ve doğa kaynaklı bilginin içinde barındırdığı tarihsellik irdelenmiş ve bu irdelemede *episteme* nin değişmez formu ve karakteri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Toplumların en derine gömülü yapıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada toplumsal dünya olduğu gibi kabullenilip toplumsal aktörlerin eylemleri sorgulanmıştır. Sorgulamada nihai hedef, Bourdieu'nün kavramları arasında önemli bir yere sahip olan *habitus* u görünür kılmak ve eyleyicilerin davranışlarını neyin, ne yönde şekillendirdiğini ortaya çıkarmaktır.

Karadeniz'de yapılması planlanan turizm yolu Yeşil Yol, Rize sınırlarında yer alan amlıhemşin ve Hemşin ilçelerine bağlı yaylalardan da geçmektedir. 2015 yılında Rize'ye bağlı Samistal ve Kavron yaylasında ortaya çıkan, yola karşı itirazlardan hareketle, bu çalışmada, bahsi geçen yaylalarda yaşam süren insanlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Rize'deki yöre halkından yirmi kişiyle yapılan derinlemesine görüşmelerde, kişilerin, Samistal, Pokut, Kavron, Sal yaylalarındaki hayatları dinlenmiş ve tezin dayanağı olan *episteme* ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ıkış noktası olan *episteme* ve *doxa* kavramları, tarihsellikleriyle birlikte birinci bölümde yer almakta ve araştırmanın dayandığı sosyolojik temel olan Pierre Bourdieu sosyolojisi, kavramlarıyla birlikte aydınlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise bir doxa olarak incelenen neoliberalizmin ortaya çıkışı, gelişimi, farklı ülkelerdeki yansımaları, devletler üzerindeki etkisi ve Türkiye'deki yansımaları anlatılmıştır. Neoliberalizmin evre üzerinden analizi ise üçüncü bölümde yer almaktadır. Bu bölümde doğanın ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi değerlendirilmiş, Türkiye üzerinden özel okuma yapılmıştır. Dördüncü bölümde çevreci eleştirinin tarihselliği ve neoliberal politikaların toplum üzerine etkisi araştırılmış ve toplumsal hareketler incelenmiştir.

Bu incelemelerde çevre yanlısı hareketlere öncülük verilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise Türkiye'deki çevreci hareketler Yeşil Yol Projesi özelinde açıklanmaya çalışılmış ve projenin uygulandığı yöredeki halkla yapılan görüşmeler aktarılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümü ise bu çalışmadan elde edilen veriler ışığında Bourdieu kavramlarının ve yöre halkının sözlerinin üzerinden yapılan genel bir değerlendirmeden oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GERÇEK BİLGİNİN PEŞİNDE

İnsan doğası gereği her zaman 'bilmeyi' istemiştir. Bilmeme durumundan kurtulmak için güvенеbileceği bir bilginin, hakikatin ardından gitmiştir. İnsanın bilme, öğrenme ve anlama arzusu insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, bilgi üzerine yapılan ilk sistematik felsefi çalışmalara Antik Yunan düşüncesinde rastlıyoruz. Antik Yunan'da meydana gelen siyasi gelişmeler, bu gelişmelerle bağlantılı olarak ortaya çıkan toplumsal olaylar ve yaşanan savaşlarla birlikte insan üzerine tartışmalar başlamış, sofistlerin kendi dönemlerinden (MÖ 5. yüzyıl) önce gelişen tartışma geleneğinin de etkisiyle, rölativist (göreci) bir anlayış felsefi zeminde yerini almaya başlamıştır.³ Sofistleri rölativist bir anlayışa sürükleyen etkenlerin başında, kendilerinden önceki doğa filozoflarının evrenin ana maddesi konusunda farklı görüşler ortaya koymaları gelmektedir. Doğa filozofları yalnızca evrenin ana maddesi konusunda değil, ana maddenin üzerine inşa edilen değişim konusunda da farklı görüşler ortaya koyarak farklılaşmışlardır.

Antik Yunan filozofları arasında doğa ve doğa kaynaklı bilgi hakkında ortaya çıkan farklı görüşler, beraberinde düşünsel uzlaşmazlıkları ortaya çıkarmıştır. Sözü edilen uzlaşmazlıklar da daha sonraki dönemlerde sofistlerin şüpheciliğinin merkezine oturmuş, en büyük dayanağı ve savı olmuştur.⁴ Sofistlerin bilgi konusundaki şüphelerinin altında tepkisel bir yön de vardır. Çünkü onlar, bilginin imkânsızlığı konusundaki düşüncelerini ortaya koyarken, değişimi inkâr edenleri ve kabul edenleri değerlendirerek farklı görüşlerden yine aynı şüpheci sonuca varmışlardır. Onlara göre değişimin olmaması durumunda bilgi de yoktur, daha net bir ifadeyle, kesin bir bilgi imkânsızdır. Bilginin imkânsızlığı konusundaki en etkili

³ Sabahaddin Eyüboğlu ve M. Ali Cingöz, *Önsöz, Sokrates'in Savunması*, Çev. Niyazi Berkes, Cumhuriyet Dünya Klasikleri, 1998, s. 18–21/ e-book, Cumhuriyet Gazetesi Salı Kitaplığı

⁴ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi (İstanbul:1993) Pdf, , 35-40

sofist düşünürlerin başında Protagoras (MÖ.481-420) yer alır. Protagoras sofist düşüncenin ilk temsilcisi sayılır. Ona göre sürekli değişen evrende belli bir ‘şey’ olmadığı için, ne salt bir varlıktan ne de herkes için doğru sayılabilecek genel geçer bir yargıdan söz etmek mümkün değildir.⁵ Protagoras, bilgi konusunda kendisine temel ölçüt olarak ‘insanı’ alır. Ona göre bilginin, dolayısıyla doğrunun kesin bir karakteri olamaz. Doğruluk insandan insana değişebilir ve göreceli bir nitelik kazanır. Protagoras ve döneminin etkin sofistleri ‘doğru’ üzerine tartışmaları yürütmüş ve doğrunun toplumdaki topluma, insandan insana değiştiği ama zamanla ‘doğru, doğru olduğu kanıtlanandır’ gibi bir sonuca ulaşmışlardır.

Bilgi ve bilginin doğruluğu konusundaki tartışmalar sofistlerden sonraki dönemlerde de önemini korumuş gelişen süreçte Sokrat ve Aristo da bu tartışmayı sürdürmüştür. Ardından Platon, doğru bilginin imkânını idealerin varlığına dayandırarak gerçek bilginin nesnelere epistemik değerini ortaya koymaya çalışmış ve sofistlerin sahip olduğu anlayışa alaycı bir üslupla eleştiriler yöneltmiştir.⁶ Platon’un *episteme* (bilgi) ile *doxa* (sanı) arasındaki ayrımı, bu ideayı desteklemek amacıyla ortaya konulmuştur.⁷ *Episteme*, Platon ile birlikte net bir anlama kavuşmuş, bilgi/bilme kavramı ile yakın anlamda kullanılmıştır. Felsefe sözlüklerinin birçoğunda “felsefenin bilgiyi konu alan, bilgiyle meşgul olan temel dalı” olarak tanımlanmıştır. *Doxa* kavramı ise *episteme* ve *gnosis* kavramlarına karşı olarak, çelişki anlamını içeren, ‘sanı, kanı ve inanç’ gibi bilgiye karşılık olarak kullanılmıştır.⁸

Platon, idea alanını maddi evrenden ayırmak için, düşünmeye kavramlardan ve objelerin tanımından başlamıştır. Tikel varlıklar üzerinde muhakemelerde bulunarak tikelin bilgisine ulaşmaya çabalamış, anlamak ve bilmek üzerine sorulan her soru ile ortaya bir sonuç çıkarmıştır. Platon, tüm çalışmalarında, erdem, adalet gibi soyut kavramların tanımını yaptığı gibi, masa, kedi, tahta gibi somut tikellerin de

⁵ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar (İstanbul: 1998) 39

⁶ Mustafa İlboğa, *Platon Epistemolojisinde Episteme-Doxa Ayrımı*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume (Ankara: 9/11 Fall 2014) 283-294

⁷ A.g.m. 287

⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Say yayıncılık (2011) 157

tanımları üzerinde de tartışmalar yürütmüştür. Epistemik çerçevede tikel nesnelere üzerinde yaptığı çalışmaların ardından vardığı sonuç, sıradan insanlar tarafından bilginin duyular vasıtasıyla elde edilmeye çalışıldığı gerçeği olmuştur. Tikel nesnelere tanımlanmasında karşılaşılan başarısızlıkları gören Platon, güvenilir olmayan bir zemin üzerine bilgiyi kurmanın imkânsızlığını anlamış ve duyu alanını bilgi alanının dışına çıkarmıştır. Dolayısıyla bu düşünceler onu, görüngeler âlemiyle ilgili herhangi bir *episteme*'den değil *doxa*'dan bahsetmenin daha doğru olacağı sonucuna yaklaştırmıştır.⁹

Doxa'nın en temel özelliği değişim üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Maddenin sahip olduğu değişken zemin, *epistemik* anlamda ortaya güvenilir olmayan bir inanç veya inanç çıkarmaktadır. Bu durumda kendisine güvenilebilecek doğrulukta bir bilginin imkânı söz konusu olamamaktadır. Bu noktada *episteme* ve *doxa* arasındaki ayrımı en net şekilde ortaya çıkaran, *episteme*'nin değişmez karakteri ve formu olmaktadır. Eğer *episteme*'nin formu da evrendeki objeler gibi değişime açıksa bu bilgi olmayacaktır.

Platon tarafından gündelik bir kullanımla 'bilim' adını verdiğimiz şeyler duyuya dayandıkları için, bilgi olarak değil, inanma olarak kabul edilmektedirler. Çünkü ona göre bilimin konusu var olan şeylerdir. Oysa aynı anda var olan ve var olmayan şeyler sanının konusudurlar.¹⁰ Platon'un ortaya çıkardığı bu farklı hatta birbirine zıt sonuçlar, döneminde büyük tartışmalara neden olmuştur. Platon soyut düşüncenin kapılarını aralamış, tüm soyutluğun üzerine sistematik bir felsefe geliştirmiştir. İdea olarak adlandırdığı 'şey'ler tüm evrenin ve tüm düşüncelerin temelini konulmuştur. Yeryüzündeki kendi konumunun farkına varan insan, kendini konumlandığı yerden bilginin ve sanının nesnelere bakmaktadır. Bu insanlara doğru bir yöntemle yaklaşıldığında ve doğru sorular sorulduğunda yalnızca doğru sanıya ulaşılabilir. Bilgiye ulaşma ise doğrudan doğruya ideaları görme ile ilgilidir. Bilgi idea ile ilgilidir. İdeaların dışında yalnızca doğru veya yanlış bir sanıdan ve inançtan bahsedilebilir.¹¹

⁹ İlboğa, *a.g.m.*, 290

¹⁰ Platon, *a.g.e.*, 477a-b, 211-212

¹¹ İlboğa, *a.g.m.*, 292

19. yüzyıl aydınları da *hakikat* üzerine tartışmalar yürütmüştür. Alman düşünür, Johann Gottlieb Fichte, Antik dönemlerde başlayan bilme üzerine tartışmalara yeni bir boyut kazandırmış ve insanın kendini ancak ve ancak benliğinde ve onun tasarımlarını nesne olarak örgütleyen *eylem*'de nitelendirebileceğini savunmuştur. Fichte'nin amacı, tüm insani bilginin ilk, mutlak ve koşulsuz temel ilkesini keşfetmektir. Fichte, kendinden önceki filozofların da etkisiyle -İmmanuel Kant, Reinhold, Jacobi, Aenesidomus- 'Varlık (nesne) var değildir, var edilir' ve *hakikat*'e ulaşmak için sürekli yeniden üretilen nesne gibi bilgi de kendini tekrardan konumlandırmalıdır, sonucuna varmıştır.¹²

Alman filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel'e göre ise bilgilenmenin kendini bilim olarak ortaya çıkarabilmesi için de kavramın nesneye, ama aynı zamanda da nesnenin kavrama karşılık geldiği yer bulunmak zorundadır. Bulunmaması bilinç için doyumsuzluktur. Bu durumda ortaya çıkacak tüm çabalar deneyim kavramı içerisinde çözümlenecektir. Deneyim her defasında nesnesini aynı bırakan ama nesne üzerindeki bilginin değiştiği bir tanıma sahiptir. Yani bilginin doğruluğunu araştırdığımızda, aslında araştırdığımız bilginin kendinde ne olduğudur fakat varılan sonuç her defasında değişebilir. Gerçekliğin belirsizliği noktasından hareketle Hegel'in vardığı sonuç ise nesne üzerindeki ilk deneyimin gerçek, diğer deneyimlerin ise edim olduğu yönündedir.¹³

Bilme üzerine yürütülen tartışmalar İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de sürmüş ve dönemin en yaratıcı araştırmacılarından sayılan Fransız kuramcı Pierre Bourdieu'ye kadar uzanmıştır. Bourdieu'ye göre insanlar belirlenmiş olarak doğmaktadır.¹⁴ Bilginin esasta ne olduğunu anlamak için çok daha derine inmek gerekmektedir. Bourdieu günümüz sosyolojisine kadar uzanan kavramların temellerini atmıştır. Sosyolojiyi "yeniden üretim ve alan"¹⁵ konuları üzerinden okumayı seçmiş ve bu konularda yaptığı derinlemesine araştırmalarla yeni kavramlar

¹² Barış Çoban, a.g.e, 195-196

¹³ A.g.e, 200-205

¹⁴ Pierre Bourdieu- Roger Chartier, *Sosyolog ve Tarihçi*, Açılım Kitap, 2014, 35

¹⁵ Cihad Özsöz, *Pierre Bourdieu'nün Temel Kavramlarına Giriş*, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Notları

üretmiştir. Eleştirel-nesnelci savununun önemli temsilcisi sayılan Bourdieu aynı zamanda edebiyattan en çok beslenen sosyologlardan biridir. Doğrudan edebiyat alanı üzerine çalıştığı eserleri de vardır. Bourdieu sosyal bilimleri sosyolojik ve epistemolojik açıdan temellendirme biçiminde formüle etmektedir. Bu bakımdan Bourdieu, sosyolojik ve tarihsel olanın epistemolojik önceliğini savunur.¹⁶ Bourdieu *doxa*'yı toplumda yerleşik hakim kanaatler bütünü olarak ele alır ve toplumu alanlar üzerinden analiz etme yolunu seçer. Ona göre *doxa*, alanların işlerliğini sağlayan ve alana katılanların alana uygun hareket etmesini sağlayan kurallardır. Katılımcılar *doxa* etkisi altındadır. Bourdieu'nün bir yatkınlıklar sistemi olarak ele aldığı *habitus* kavramı, *doxa*'nın anlaşılmasını kolaylaştırır niteliktedir. Ayrıca, *doxa*, Bourdieu'nün temel kavramları ile iç içe düşünülmelidir.

1.1 PIERRE BOURDIEU'NÜN TEMEL KAVRAMLARINA BAKIŞ

Pierre Bourdieu, sosyolojinin temel görevinin; toplumsal evreni oluşturan çeşitli toplumsal dünyaların en derine gömülü yapıları ile bunlar kadar da, bu yapıların yeniden üretimini ya da dönüşümünü sağlama eğilimi gösteren mekanizmaların gün yüzüne çıkarılması olduğunu ifade eder.¹⁷ Bourdieu sosyolojiyi bir savunma sanatı, dövüş sporu olarak görür. Bu evrenin özelliği, onu oluşturan yapıların ikili bir yaşamı olmasıdır. Bu yapılar iki kez var olur. İlk olarak, maddi kaynakların ve toplumsal olarak kıt değer ve malları (ekonomik mallar) edinme araçlarının dağılımı tarafından oluşturulan bir “ilk düzey nesnellik” içinde; ikinci olarak da, toplumsal eyleycilerin pratik etkinliklerinin, davranışlarının, düşüncelerinin, duygularının ve yargılarının simgesel matrisi olarak işlev gören zihinsel ve bedensel şemalar biçiminde “ikinci düzey nesnellik” içinde var olurlar.¹⁸

¹⁶ Hüseyin Etil ve Metin Demir, *Pierre Bourdieu'nün Bilim Sosyolojisine Katkısı: Alan Teorisi, Habitus Cini ve Refleksivite Talebi*, Cogito, YKY, (2014) Sayı.76, 328

¹⁷ P.Bourdieu-L.Wacquant, *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İletişim:2014, 16

¹⁸ Bourdieu-Wacquant, *a.g.e.*, 17

Bourdieu'nun sosyal teorisi, toplumsal alanı nesnelcilik-öznelcilik karşıtlığını aşarak açıklamayı önerir. Nesnelcilik, bireylerin bilinç, istek ve tercihlerinden bağımsız nesnel düzenlilikler (yapılar, kanunlar, ilişkiler sistemi vb.) inşa eder. Toplumu, gözlemlenebilen, ölçülebilen ve haritalandırılabilen nesnel yapı olarak ele alır. Bu yaklaşıma, Emile Durkheim'in *İntihar* kitabındaki yapısal işlevselci metodu, Ferninand de Saussure'in dilbilimi teorisi, Levi Strauss'un analiz ettiği yapısalcık ve Marksizm örnek verilebilir. Bourdieu'ye göre bu teorilerin gücü, toplumsal dünyayı olduğu gibi kabul etmeyip, toplumsal aktörlerin bilincini, bilgisini aşan düzenlilik ve yapılardan bahsetmesinden gelmektedir. İstatistiği, etnografik betimlemeyi ve resmi analizi kullanan bu teoriler; dışarıdan gözlemleyerek her biri kendi düşüncelerini kendilerince ortaya koyduklarını zanneden toplumsal failerin eylemlerini ve pratiklerini yönlendiren, düzenleyen yazılı olmayan nesnel yapıları ve düzenlilikleri ortaya çıkarır.¹⁹

Bourdieu, toplumsal alanı toplumsal failerin anlayış ve kavrayışları ile değil, yapısal nedenlerle açıklamayı önerir. Alanın uzamını belirleyen şey, ilişkiler ağı ve yapısıdır. Özneler arası ilişkilerin ve etkileşimlerin formunu ve içeriğini de bu yapılar belirler.²⁰ Toplumsal aktörler, bilimsel bilgi ile değil, toplumsal dünyaya dair edindikleri pratik ve yorumlarının toplumsal dünyanın eksiksiz gerçekliğinin koşulsuz ve vazgeçilmez bir bileşeni olduğunu kabul etmek zorundadır.²¹ Bourdieu, nesnelciliğin karşısına öznelciliği koyar. Öznelci yaklaşımlar –fenomonoloji (bilinç bilimi), simgesel etkileşimcilik, rasyonel eylem teorisi gibi toplumsal gerçekliği, aktörlerin gündelik hayat içindeki bilinçli, sürekli ve olumsal pratiklerine indirger. Toplum, bilinçli aktörlerin eylemlerinin ve bilme edimlerinin ürünüdür. Bu yaklaşım, öznenin dışsal faktörlerden –toplumsal olgular, yapılar ve oluşumlar gibi- bağımsız hareket ettiğini savunur.²²

¹⁹ Bourdieu-Wacquant, *a.g.e.*, 18-19

²⁰ Frederic Vonderberghe, *The Real is Relational: An Epistemological Analysis of Pierre Bourdieu's Generative Structuralism*, 1999, 32-67

²¹ Bourdieu-Wacquant, *a.g.e.*, 18-19

²² Ali Kaya, *Bourdieu ve Din Sosyolojisi*, Mimar Sinan Üniversitesi Tez Arşivi: 2005, 4

Ancak Bourdieu'ye göre toplumsal hayatın bu tür bir fenomenolojisi, en azından iki temel kusur taşır. Birincisi bu tür bir marjinalizm, toplumsal yapıları bireysel sınıflandırma eylem ve stratejilerinin basitçe bir araya gelmesinin ürünü olarak görmekle, bu strateji ile edimlerin kalıcılığını, bu stratejilerin sürdürdüğü ya da karşı çıktığı nesnel oluşumların kalıcılığını açıklayamaz.²³ Bourdieu'ye göre nesnelcilik ile öznelcilik, mekanizm ile finalizm, yapısal zorunluluk ile bireysel eylem, sahte çatışmalar oluşturur. Bu ikili karşıtlıkların her bir terimi diğerini pekiştirir ve hepsi de insan pratiğinin antropolojik gerçekliğini gizlemeye yarar. Bourdieu, bu ikilikleri aşmak için, görünürde karşıt olan bu iki paradigmanın dünya hipotezlerini, toplumsal dünyanın özünde ikili gerçekliğini yeniden yakalamayı hedefleyen bir çözümleme biçiminin uğrakları haline getirir. Buradan çıkan sonuç, yapısalcı bir yaklaşım ile inşacı (öznelci) yaklaşımı bir arada tutar. Önce sıradan temsiller bir yana bırakılarak, nesnel yapılar, etkileşimler ve temsiller üzerindeki dışsal kısıtlamaları tanımlayan toplumsal olarak verimli kaynakların dağılımı inşa edilir. İkinci olarak eyleyicilerin doğrudan deneyimlerini devreye sokar, böylece eyleyicilerin eylemlerini içeriden yapılandıran temsillerini ve algı kategorilerini açığa çıkarır.²⁴

Bu çalışmanın başında vurgulanan birinci ve ikinci düzey nesnellik bağlamına geri dönmek gerekirse, Bourdieu, toplumsal fizik ile toplumsal fenomenoloji arasındaki anatomiyi aşmak için, toplumsal kozmosu, yapılar ve yapıların yeniden üretimi ya da dönüşümü sağlayan mekanizmalar şeklinde iki tür nesnellik düzeyinde algılar. Yukarıda da belirtildiği gibi, ilk olarak maddi kaynakların ve toplumsal olarak kıt değer ve malları edinme araçlarının dağılımı tarafından oluşturulan bir ilk düzey nesnellik içinde değerlendirir. İkinci olarak da toplumsal eyleyicilerin pratik etkinliklerinin, davranışlarının, düşüncelerinin, duygularının, yargılarının simgesel matrisi olarak işlev gören zihinsel ve bedensel şemalar biçiminde “ikinci düzey nesnellik” içinde değerlendirir. İlk düzey nesnellığe *alan teorisi*, ikinci düzey nesnellığe ise *habitus* kavramı tekabül eder.²⁵

²³ Bourdieu-Wacquant, *a.g.e*, 19

²⁴ *A.g.e*, 20

²⁵ Etil- Demir, *a.g.m* 335

Bourdieu eylemi failsiz mekanik bir tepki olarak anlayan nesnelcilik ile bilinçli bir niyetin maksatlı işi olarak tasvir eden öznelcilikten kurtarma amacıyla, sosyal uzamdaki konumlar ve temel bir dolayım sağlayan açıklayıcı bir şema olarak *habitus* kavramını geliştirmiştir.²⁶

Bu araştırmanın ana konusu içinde yer alan eylem sosyolojisini ve alan teorisini iyi anlamak açısından, bu iki düzey nesnelliğe öncelikle *habitus* kavramını açıklayarak başlamak önemlidir.

En yalın tanımıyla *habitus* toplumsallaşmış bir öznelliği ifade etmekte, ancak uyaranlara ve alanın yapısına göre zıt pratikleri de ortaya çıkarabilmektedir. *Habitus*, insan eylemini, neyin, ne yönde şekillendirdiği sorularına verilen karşılıktır. *Habitus*'un merkezinde eylem vardır. Bourdieu'ya göre *habitus* bir yatkınlıklar sistemidir.

Çeşitli geçmiş tecrübeleri ve toplumsal eğilimleri bir araya getirerek, algılar ve eylem üzerinde etkili olmalarını ve böylece bireyin hayatı boyunca karşılaştığı durumların ve sorunların çözümünde rol oynamalarını sağlayan ve yok olmayan içselleştirilmiş bir yatkınlıklar sistemi tanımlanmaktadır.²⁷

Bu bakış açısına göre *habitus*, toplumsal eğilimlerin, kendisinden önceki nesillerin, geçmiş deneyimlerine dayanan bilginin, zihinsel ve bedensel yeteneklerin, bireyler tarafından tarihsel ve toplumsal süreçler içerisinde içselleştirilerek, onun bakış açısına, karakterine, tepkilerine, kararlarına neredeyse tüm hayatına şekil verir hale gelmesini içeren mekanizmayı ya da bu süreci içermektedir. Toplumsal öznel anlık akıllar değildir. Bir kimsenin yapacağı şeyi anlamak için onu harekete geçiren şeyi anlamak yetmez. En merkezdeki yatkınlık sistemine ulaşmak gerekir.²⁸ *Habitus* içinde yaratılan inanç, hakikat yerine geçen *doxa*'yı yaratır. Bu tanımın ışığında 'içselleştirilmiş toplumsallık' olarak da okunabilen *habitus*, "çocukluk döneminde bilinçli olmadan kazanılan ve bu yüzden süreklilik sergileyen

²⁶ Pierre Bourdieu, *Ayırım, Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, Heretik (2015) 18

²⁷ Elif Gazioğlu Terzi, *Toplumsal Yapı ile Bireysel Eylem Arasındaki İlişki Bağlamında Pierre Bourdieu'nün Habitus Kavramı*, Eğitim Bilim Toplum dergisi, 2014, cilt.12, sayı.46, 76

²⁸ Bourdieu- Chartier, *a.g.e.*, 62

üretkenliklerin toplamını simgeleyen bir şemadır. Bu eğilimler şeması insanların pratiklerini, tutumlarını, doğaçlamalarını ve bedensel hareketlerini üretir.”²⁹

Tıpkı içselleştirme gibi yatkınlık da bu tanımda önemli bir yere sahiptir, çünkü Bourdieu, *habitus* terimi ile bir yatkınlıklar sistemine işaret etmektedir. *Habitus*'un içerdiği anlamda yatkınlık, insan eylemine süreklilik, tutarlılık ve özgünlük kazandırma amacı taşır. Birey yalnızca içselleştirdiği toplumsal kural ve rollerden hareketle olaylara tepki vermez. Bireysel yatkınlıklarının kendisinde yarattığı özgün tavrı da tepkileri üzerinde şekillendirici etkiye sahiptir. Yatkınlık bireyin belli bir olaya verdiği tepkiyi belirlemez, ancak onu yönlendirir. Burada belirleyici olmak ya da yönlendirici olmak arasındaki fark büyük ve önemlidir. Bu fark, yatkınlık derecelerinden kaynaklanmaktadır.³⁰

Habitus, tarihsel olarak üretilen şemalarla uyumlu, bireysel ve kolektif pratikler üreten tarihi bir üründür. Yani hem bireysel tarihle hem de aile ve sınıf üzerinden gelişen kolektif bir tarih ve bunların deneyimleriyle el ele yürür.³¹ Toplumsal olanın bedenlerde (ya da biyolojik bireylerde) inşa edilmesiyle ortaya çıkan, dayanıklı ve aktarılabilir algı, beğeni ve eylem şeması sistemleri olan *habitus*, geçmiş deneyimlerin aktif olarak şimdiki zamanda da devam etmesini ve onların *doxa* statüsü kazanmasını sağlar.³² Bourdieu'ye göre insan davranışının çıkış noktasında *habitus* tek başına yeterli bir açıklayıcı değildir. Buna göre insan eylemini şekillendiren şey, insanın geçmişinde edindiği ve içselleştirdiği yatkınlıklardan daha fazlasıdır. Bu noktada karşımıza, hem Bourdieu'nün hem de *habitus*'un temelini oluşturan iki kavram çıkar. Bunlar 'sermaye ve alan'dır.

Bourdieu'ye göre alan, nesnel, sınırları etki gücüne göre genişleyebilen veya daralabilen ekonomik, toplumsal, kültürel ve simgesel olmak üzere farklı sermaye biçimlerinin ve bunların karışımlarının geçerli olduğu konumlar arasındaki

²⁹ Mehmet Meder-Güney Çeğin, *Bourdieu'yu Okumak: Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, Sayı:1, 248

³⁰ Gazioğlu Terzi, *a.g.m*, 77

³¹ Güney. Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, İletişim (İstanbul:2010) 608

³² Kaya, *Bourdieu ve Din Sosyolojisi*, 5

bağıntıların bir bütünüdür.³³ Alanın yapısı mücadeleye veya önceki mücadeleler sırasında birikerek sonraki stratejileri yönlendiren özgül sermayenin dağıtımına katılmış kişiler veya kurumlar arasındaki güç ilişkisinin bir durumudur.³⁴ Bu bağıntıların arasında ve bu araştırmanın merkez noktası içinde yer alan toplumsal sermaye kavramı ise kısaca; bir bireyin ya da grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına dâhil olarak, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanımlamalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamıdır.³⁵ Bourdieu, alan nosyonunu çok boyutlu konumlar olarak, özneleri de bu konumlara dağılanlar olarak tanımlamıştır. Çözümleyici açıdan alan, konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu ya da ağı olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, kendilerini işgal edenlere, eyleycilere ya da kurumlara dayattıkları belirlemeler açısından, farklı iktidar türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla, diğer konumlara bağıntılarıyla ve varoluşsal olarak nesnel olarak tanımlanırlar.³⁶ Bourdieu, özneler arası etkileşimin ve bireylerin niyetselliğinin toplumsal dünyayı şekillendirdiği argümanına karşı durarak, öznel irade ve bilinçlilik halinden bağımsız nesnel ilişkilerin önemini vurgulamıştır.³⁷

Alan, etkisini belli bir oranda kendileri de alanda güdümlü olan kişilerin bir bölümünün ya da hepsinin aldıkları tavırlarla yüzleşmesi dolaşımıyla gösterir. Olasılıklar uzayı, bu kişilerin alandaki ağırlıklarına yani görünürlüklerine ve de onların düşüncelerini ve eylemlerini sempatik ya da antipatik bulmaya sevk eden habitusların az çok büyük yakınlığına bağlı olarak bir çekim ya da itim yaratan bireylerde gerçekleşir.³⁸

Habitus, kültürel sermaye, strateji ve pratik gibi kavramlarla, alan kavramını sentezlemeyi hedefleyen Bourdieu, toplumsal dünyayı ilişkiyel bir epistemoloji ile düşünerek, toplumsal ilişkileri birey ve grupların gündelik deneyimlerine indirgeyen

³³ Bourdieu-Wacquant, *a.g.e.*, 81-89

³⁴ P. Bourdieu, *Toplumbilim Sorunları*, Kesit yayıncılık (İstanbul: 1996)

³⁵ *A.g.e.*, 108

³⁶ *A.g.e.*, 81

³⁷ *A.g.e.*, 81-82

³⁸ P. Bourdieu, *Bir Otoanaliz İçin Taslak*, Bağlam (İstanbul:2004) 35

fenomonolojik bir çözümlemenin yetersizliğinin ve açmazlarının ortaya konabileceğini düşünmüştür. Toplumdaki eşitsizlikleri örten karmaşık mekanizmaların, salt öznel deneyimlerle anlaşılamayacağını ancak bunları nesnelleştiren bağıntıları ortaya koymakla mümkün olabileceğini iddia etmiştir.³⁹ *Habitus* kavramına açıklık getirirken kullanılan yatkınlık kavramı üzerinden bir başka yatkınlık tanımı yapmak gerekirse; yatkınlık bireyin doğuştan getirdiği bir durum, bir oluş değildir. Oluş ortaya çıkmak ve bireyin davranışlarını şekillendirmek için çeşitli kaynaklara ihtiyaç duyar. Bunlar aynı zamanda bireyi belli davranışlara sevk eden isteklendirme kaynaklarıdır. Bourdieu bu davranışlara ‘sermaye’ adını verir. Bu anlamda insan eyleminin oluştuğu bilgi *doxa*, alan *habitus* iken, bu alanın kaynağı sermaye olmaktadır.⁴⁰

Sermaye, toplumda değerli kabul edilen, peşinde koşulan, maddi ve simgesel metalar toplamıdır. Bir iktidar formu olarak sermaye, *habitus* gibi, birey ile toplum arasında bir bağ kurar. Toplum, sermaye dağılımındaki farklılaşma sonucunda yapılandırılmıştır. Diğer taraftan birey, sermayesini mümkün olduğunca arttırma endişesinde. Bireyin sahip olduğu sermaye türü ve miktarı yaşam kalitesini ve geleceğini belirler. Bireylerin biriktirdiği sermaye aynı zamanda sınıf ayrımlarını yeniden üretir.⁴¹ Sermaye, alan üzerinde, dağılımı bizzat alanın yapısını oluşturan maddeleşmiş ya da yeniden üretim araçları üzerinde, alanın sıradan işleyişini tanımlayan kurallar ve düzenlilikler üzerinde, dolayısıyla buradan kaynaklanan faydalar üzerinde bir iktidar sağlar. Bu fiili ve potansiyel kuvvetlerin mekânı olan, aynı zamanda bu kuvvetlerin biçimlerinin dönüşümü ya da korunması içinde mücadele edilen bir alandır. Bir alanda mücadele varsa tarih var demektir. Eğitim sistemi, devlet, kilise, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları aygıt değil, alanın kendisidir. Bir alanda eyleyiciler ve kurumlar, kurallara ve düzene uyarak mücadele ederler.

Belli bir alana hâkim olanlar, onu kendileri için elverişli olacak şekilde işletecek konumdadır, ama ezilenlerin direnişini, muhalefetini, hak iddialarını,

³⁹ Gazioğlu Terzi, *a.g.m*, 87

⁴⁰ *A.g.m*, 78

⁴¹ Kaya, *a.g.m*, 6-7

siyasal olan ya da olmayan iddialarını her zaman hesaba katmak zorundadır. Ezen, ezilenin tepkilerini ve direnişini ezmeyi ve yok etmeyi başardığında, bütün hareketler sadece yukarıdan aşağıya geliştiğinde, alanı oluşturan mücadele ve diyalektik yok olmaya başlar. Tarih ancak insanlar başkaldırdıkları, direndikleri, mücadele ettikleri sürece vardır. Ayrıca alan, güç ilişkilerinin ve bu ilişkileri değiştirmeyi hedefleyen mücadelelerin yeridir, dolayısıyla sürekli değişim yeridir.⁴²

Sermaye, güç üreten bir kaynaktır.⁴³ Bourdieu, ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye olmak üzere üç temel sermayeden bahseder. Ekonomik sermaye paraya hemen dönüşebilir ve mülkiyet olarak da saklanabilir. Kültürel sermaye, eğitim yoluyla kazanılır ve belli şartlarda ekonomik sermayeye dönüşebilir. Sosyal sermaye, bireyin sahip olduğu toplumsal ağlar ile oluşur ve belli şartlarda ekonomik sermayeye dönüşebilir.⁴⁴ *Habitus* bu sermayelerin farklı bileşenlerinden oluşmaktadır. Bourdieu'ye göre sermaye kavramı toplumun biriktirilmiş tarihidir. Buna göre:

sermaye ya, materyal şeklinde ya da içselleştirilmiş 'katılmış' şekilde biriktirilmiş iştir. Her bir aktör ya da grup tarafından sermaye, şahsen ve özel olarak öğrenilir ki bu şekilde metalaştırılmış ya da canlı iş şeklinde sosyal enerjinin sahiplenilmesi de mümkündür.⁴⁵

Bu tanımdan hareketle sermaye, aktörlerin veya grupların, düşünce ve davranışlarını çözdükleri topluma ait *doxa*'yı da içeren alışkanlık ya da kalıpların bütünüdür.

Bourdieu'ye göre sermaye sosyal ayrımın aracı ya da enstrümanıdır. Yani sermayeye erişim ya da sermayeye sahip olmak yoluyla sosyal sınırlama ve hiyerarşi vuku bulur. Bu çerçevede Bourdieu, özellikle sosyal sermaye kavramına eğilmiştir ve bu kavramı bir yanı Marksizm'in kaynaklara ulaşmadaki eşitsizlik ve iktidarın sürdürülmesi sorunsalları çerçevesinde kavramsallaştırırken diğer bir yönü ile de

⁴² Bourdieu-Wacquant, *a.g.e.* 87-89

⁴³ Şinasi Öztürk, *Pierre Bourdieu's Theory Of Action*, Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi, 2004 Cilt.4 Sayı.2, 253

⁴⁴ Kaya, *a.g.m.*, 6

⁴⁵ Pierre Bourdieu, *The Forms Of Capital*, Georgetown University, 51

sosyal Katolikliğin fakir-zengin dikotomisi çerçevesinde ele almıştır.⁴⁶ Ona göre sosyal sermaye, toplumsal eşitsizliğin ve toplumda oluşturulmuş elitler iktidarının devamını sağlayan bir kaynaktır. Toplumda her insan aslında bir sosyal sermayeye sahiptir. Bu sahiplik, insanların bir gruba, bir aileye, bir topluluğa aidiyetiyle betimlenir. Bu aidiyet hem tanıma hem de tanınma ve karşılıklı bu ilişki içinde var olma anlamını taşır. Geçmişten beslenir geleceğe aktarımı sağlar.

Bourdieu'nün toplum kurgusu; tahakküm edenler ve tahakküm altında olanlar şeklindeki Marksist dikotomiyi esas almakla birlikte aynı zamanda o sınıfsal ayrımları Marks'ın aksine sadece ekonomik belirleyenler üzerinden değil kültürel, sosyal ve simgesel kodlar üzerinden okuması sebebiyle farklı bir bakış açısını gözler önüne sermiştir. Bourdieu için sınıf sosyal çözümlemenin kalkış noktası değil, sosyal alanların incelenmesinde kullanılacak analitik araçlardan birisidir.⁴⁷ Bourdieu'nün geliştirdiği “toplumsal alan teorisi” yapı ile özne arasındaki gerilimi bunların her ikisini de kapsayacak “oluşumsal bir yapısalcılık” yoluyla aşma noktasında oldukça önemlidir.⁴⁸ Toplumsal alan teorisi genel olarak, karmaşık olduğu düşünülen toplumsal evrenin derin mantığını, işleyiş düzenekleri bilinebilir olan alt alanlara bölerek analiz etme yöntemi üzerine kurulmuştur. Hem tahakküm edenlerle tahakküm altında olanlar arasında sermayelerin eşitsiz dağılımı sebebiyle bir güç ilişkisini, hem de eyleyicilerin güçlerini muhafaza etmeleri ve geliştirmeleri noktasında bir mücadele ilişkisini ihtiva etmektedir.⁴⁹

Bourdieu'ye göre her bir alan; nesnel, sınırları etki gücüne bağlı olarak genişleyebilen veya daralabilen, ekonomik, toplumsal, kültürel ve simgesel olmak üzere farklı sermaye biçimlerinin veya bunların karışımlarının geçerli olduğu konumlar arasındaki dinamik bağıntıların bir bütünüdür.⁵⁰ Bourdieu'nün alanların işleyişine dair kullandığı bir diğer kavram da 'oyun'dur. Her bir oyun o alan içinde

⁴⁶ Selman Yarcı, *Pierre Bourdieu'de Sosyal Sermaye Kavramı*, Akademik İncelemeler Dergisi, 2011, Cilt. 6 Sayı.1

⁴⁷ G.Çeğin, E.Göker, A. Arlı, Ü.Tatlıcan, *a.g.e.*, 152

⁴⁸ Tolga Gürakar, *Bir Direniş Oyunu: Gezi'yi Bourdieu Üzerinden Okumak*, Sosyologca, Sayı.7 İstanbul: Ocak-Haziran, 2014

⁴⁹ Emrah Göker, *Durkheim'in Sol Eli: Pierre Bourdieu'nün Muhalefeti*, Praksis, Sayı.3,2001, 239

⁵⁰ Bourdieu-Wacquant, *a.g.e.* 81-90

geçerli olan sermaye dağılımına göre farklılıklar sergilemekte ve özgül çıkar biçimlerini ihtiva etmektedir. Çıkardan kastedilen, oyunda kazanılıp kaybedileceklerin önemli ve peşinde koşulmaya değer olduğunu kabul etmektir.⁵¹ Bourdieu'nün başvurduğu bu yöntem, toplumsal hayatın daha büyük ödülleri elde etmek noktasında başvurulan stratejileri ve bu yönde yapılan yatırımları içermektedir.

Bir sosyal sistem içindeki kurumsallaşmış değerler, söz konusu sistemi kontrol ederler zira kendilerine somut ifade kazandıran normları meşrulaştırır ve son çözümde toplumsal eylem yönelimlerini tanımlarlar. Yani eylem tanımı bilinenin aksine bir toplumsal duruma tepki değil, "yaratma, yenilik veya anlam atfedilmesi" ifadeleriyle karşımıza çıkar. Bu yüzden Eylem Sosyolojisi anlamlı sosyal davranışın değil daha ziyade toplumsal değerlerin yaratılmasının araştırılmasıdır.⁵² Bir bireyin bir olay karşısında korku veya sevgi, hayranlık veya güvensizlik biçiminde tepkiler vermesi gibi, bir toplumun da dış veya iç gerilimlere seçimler ve yönelimler konusundaki formüller temelinde tepkiler verdiğini kabul edebiliriz. Bourdieu'nun, *Sanayi Sonrası Toplum* kavramını oluşturmasıyla tanınan Fransız sosyolog Alain Touraine'nin *Eylem Sosyolojisi* çalışmasına atıfla analiz ettiği bu kavram; toplumsal değerler sosyal olarak yaratılıyorsa, onları yaratan özne kimdir? Bu yaratmanın yer aldığı temel deneyim veya durum nedir? gibi soruların yanıtını arar.

Alain Touraine, "insanlar kendi tarihlerini yaparlar" savı ile değerlerin nasıl yaratıldığını anlamamızı ister. Kurumların ve kurallarının mantığının arkasında yatan şeyi "dinamik tarihsel eylem sistemini" ortaya koymamız gerektiğini savunur. Bu dinamik "bir tarihsel birlik veya çağ, toplumsal rejim veya ulusal toplum" içinde cisimleşme bile kendi birliğine sahiptir. O bütünsellik kazandırıcı sürekli oluşum halinde bir etkinlik yapısı, tarihsel eylemin diyalektik hareketlerin birliğidir. Sonuç olarak bu yaratmanın öznesi ancak tarihsel bir özne olabilir. Tarihsel özne aynı anda hem dünyayla karşı karşıya olan hem de ona anlamını kazandıran eylemde mevcuttur.⁵³ Bu tür eylem, toplumsal olmayan dünya üzerinde etkili olduğu kabul

⁵¹ Bourdieu-Wacquant, *a.g.e.* 101-104

⁵² Reynaud-Bourdieu, *Bir Eylem Sosyolojisi Mümkün Müdür?* Cogito, 2014, sayı.76, 141-142

⁵³ Murat İnce, *Alain Touraine'in Demokrasi Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, sayı.12, 309-311

edilen ve Marks'ın insanın dönüşürken doğayı da dönüştürdüğü ilke olarak gördüğü 'emek'tir. Emek gerek maddi olarak dönüştürme, gerekse organize edici zeka biçiminde, hem değerlerin cisimleşmesidir hem de onları yaratır. İnsan emek aracılığıyla, doğadan ve doğa karşısında bir toplumsal dünya inşa eder. O bir insani ürünler evreni yaratır ve bu yaratılarıyla ilişki içinde bilinç kazanır.⁵⁴

Emeğin içinde bulunduğu durumlar tarihseldir. Yaratma biçimleri ve kontrol imkânları insanın doğayla ilişkisinde, ona bağımlılık derecesine ve insanların oluşturduğu üretken çerçevenin kompleksliğine bağlı olarak değişir. O toplumsal eylemin artık ne maddi zorunluluklar, ne de iktisadi yasalar tarafından sınırlandırılır ve kısıtlanır görüldüğü sanayi toplumlarına özgüdür. Bu toplumların yönü daha fazla belirlenebildiği için karşılaştıkları problemler toplumsal hayatın iradi organizasyonu ile ilişkilidir. Yani eylem analizi esasen bütün toplumlar için geçerli olsa da belirli toplum biçimleri eyleme daha kolay yönelecek ve ona gerek duyacaklardır. Sanayileşme daha iradi hale geldikçe, tarihsel eylem sistemlerinin göz önünde bulundurulmasına daha fazla gerek duyulacaktır.⁵⁵

Bourdieu, toplumsal alandaki failer arasında bir "beğeniler ayrımı" ve "sınıflaması" na aracılık eden kültürel pratikleri, genel olarak, anlam için verilen toplumsal mücadeleyle birlikte neoliberal söylemin estetik arka planı içinde değerlendirmeye alır. Dolayısıyla, daha başından, eleştirel sorgulama alanını kültürel pratiğin sınıf temelli özellikleri ile söz konusu pratiğin gerçekleştiği alanı, içerdiği ideolojik bakış açıları, (ön kabuller ve alışkanlıklar Bourdieu'cu bir deyimle söylersek) 'yatkınlıklar' 'elverişlilikler' ve *doxa* çerçevesinde belirlemiş olur. Bourdieu'nün çağdaş popüler kültürü tarif ederken başvurduğu terminoloji, özünde, "gerçekleşmekte olan sınırsız bir sömürü ütopyası" biçiminde nitelendirdiği neoliberal kültür ve toplum politikalarından çekip çıkarılmış ve fazladan kutsanmış bir retoriğin en dolaysız yansımalarıyla hesaplaşmayı bir hedef olarak önüne koyar.⁵⁶

⁵⁴ Reynaud-Bourdieu, *a.g.m*, 143-145

⁵⁵ *A.g.m*, 145-146

⁵⁶ Hüseyin Köse, *Neoliberal Estetik'ten Habitus'a Bourdieu ve Popüler Kültür*, Atatürk Üniv. İletişim fakültesi dergisi,2009,73

Neoliberalizm ya da küresel birikim sistemi, 1970’li yılların ortalarından itibaren Keynesçi-sosyal demokrat uzlaşının zaman içinde dağılmasını, kalkınmışlığın felce uğramasını ve Sovyet Bloğunun parçalanarak çökmesini izleyen süreçte doğmuştur. Neoliberalizm, küresel istikrara kavuşma, emeğin gücünü azaltma, kapitalist yönetimi yeniden düzenleme ve karlılığı yeniden sağlama amaçlı, birbirini izleyen planlanmış, eşgüdümlü girişimler sayesinde ortaya çıkıp gelişmiştir. Neoliberalizm, birikimin maddi temelini beş düzeyde dönüştürmek için ‘serbest piyasa’ adı altında devlet gücünün sistemli kullanılmasına dayanır. Bu beş düzey, kaynakların tahsisi, uluslararası ekonomik bütünleşme, devletin rolü, ideoloji ve işçi sınıfının yeniden üretimidir.⁵⁷

Bourdieu’nün kültürel alana dönük eleştirisi, bir anlamda, tüm ekonomik, siyasal ve sembolik değerler ve ürünler ekonomisinin tarihsel gelişim sürecine ilişkindir. Genel olarak alanı, sadece anlamsal ilişkilerin kurulduğu bir yer olarak değil, aynı zamanda güç ilişkileri ve toplumsal mücadelelerin gerçekleştiği ve söz konusu ilişkilerin bir değişim yeri olarak tasavvur eder. Bourdieu, kültürel alanın kendisini de aynı sınıfsal iktidar çatışmalarının sahnelendiği bu ayrıştırıcı zeminden farklı bir şey olarak düşünmez.

Kültürel eleştiri tüm gezegende gerçekleşmekte olan neoliberal senaryonun bireyler arası özgünlüğü yok eden ‘benzerleştirici’ retorisiyle güçlendirilmiş bir sömürü düzeninin doğal bir sonucu olarak, Bourdieu’nün elinde yepyeni bir boyut kazanmıştır. Bu boyut, salt egemen ve meşru kültürel söyleme karşı katıksız bir toplumsal direnişi açığa vurduğu biçimiyle değil, aynı zamanda kültürel pratikler aracılığıyla görünür kılınmaya çalışılmış sınıfsal bir kategori biçiminin “toplumsal konumlanışlar” aracılığıyla yeniden betimlenişini de göstermiştir.⁵⁸ Bu aşamada neoliberalizmi daha detaylı tanımlamak, dünyadaki gelişiminden bahsetmek önem taşımaktadır.

⁵⁷ Alfraedo Saad-Filho, Deborah Johnston, *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, Yordam Kitap,2.Basım, 2006, 10

⁵⁸ Köse, *a.g.m*, 74-75

İKİNCİ BÖLÜM

BİR DOXA OLARAK NEOLİBERALİZM

Neoliberal düşüncenin temel ilkesi “piyasanın devletten, özel mülkiyetin kamu mülkiyeti ve toplumsal mülkiyetten üstünlüğü”dür.⁵⁹ Neoliberal düşünce kendi hegemonyasını kurarken, sosyal devleti zayıflatıp özel sektörü güçlendirmeyi bunu da yegâne doğru olarak sunmayı amaçlar. Bourdieu neoliberalizmin özünü şu sözlerle açıklar:

"Bugün söz konusu olan, sürekli bir gelişme için elverişli koşulları oluşturmak ve yatırımcılarda güven yaratmaktır. Öyleyse kamu bütçelerini denetlemek gerekir. Bir başka deyişle kendi kültürel yatırımlarını kendileri üstlenmeyi yeğleyen yatırımcılara güven vermek için, sosyal devleti ve daha başka şeylerle birlikte masraflı toplumsal ve kültürel politikaları olabildiğince çabuk gömmek gerekmektedir."⁶⁰

Neoliberalizm, liberal felsefenin, serbest pazar ekonomisini temel alan, özel sektör kurallarının kamusal kaynakların kurallarından üstün tutulduğu, refah devleti modelinin rafa kaldırıldığı yeni bir çehresidir. 1979 yılında İngiltere’de Margaret Thatcher, 1981 yılında ABD’de Ronald Reagan ile kendisine vücut bulan neoliberalizm, Türkiye’de Turgut Özal yönetiminde kendini göstermiştir. Onların uyguladığı bu yeni siyasal ekonomi politikası, kolektif yapıları ve toplumsal örgütlülüğü reddeden, bireyciliği ve rekabeti arttıran amaçlarla kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır.⁶¹ Margaret Thatcher’ın “toplum diye bir şey yoktur” doktrini

⁵⁹ H.Kozanoğlu-N.Gür-B.Özden, *Neoliberalizmin Gerçek 100’ü*, İletişim Yayınları (İstanbul, 2008) 11

⁶⁰ İlknur Şentürk, *Pierre Bourdieu'nün Neoliberalizm Eleştirisi Bağlamında Eğitim Yönetimini Yeniden Düşünmek*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2008) 11(2) 88

⁶¹ Köse, *a.g.m*, 10

sivil toplumu yok etmeyi hedeflerken, Ronald Reagan emeğin gücünü azaltmak için, sanayi, tarım ve kaynak çıkarmadaki denetimlerin kaldırılmasını istemiştir.⁶²

Neoliberalizm, geniş bir toplumsal, iktisadi ve siyasi olgular yelpazesi üzerinde yükselmektedir. Neoliberalizmin amaçladığı yeni düzenin alanı geniştir. Finansal gücün artırılması, demokrasinin kişilere özgü uygulanması, siyasi, iktisadi, hukuki, ideolojik baskının artırılması gibi eylemler neoliberal düşüncenin geniş yelpazesi içindedir. Neoliberalizm emperyalizm ve küreselleşme ile de bağımlıdır. Rekabetin artması, refahın yükselmesi, demokrasinin tüm dünyaya yayılması şeklinde tasvir edilen küreselleşme ile neoliberalizm birbirinden bağımsız düşünülemez.⁶³

Türkçeye *küreselleşme* olarak aktarılan *globalization*, kavram olarak değişik şekillerde tarif edilmektedir. Fakat bu kavramı ortaya atan Roland Robertson onu "Dünyanın sıkıştırılması ve bir bütün olduğu şuurunun artması" şeklinde açıklamıştır. Küreselleşme üzerine çalışan bir başka İngiliz Sosyolog Malcolm Waters ise küreselleşmeyi "Toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerindeki coğrafya ile ilgili sınırların ortadan kalkma süreci ve insanların da bu sürecin farkında olmaları" ifadeleriyle tanımlamıştır.⁶⁴ İnsanların 16. yüzyıldan itibaren deniz yoluyla dolaşması başlaması sermayenin, mal ve hizmetlerin de dolaşımını beraberinde getirmiştir. 18. yüzyılda ve sonrasında uluslararası yatırım ve ticaret büyük önem kazandı. Bütün bu gelişmeler siyasi, ekonomik ve kültürel kolonileştirme faaliyetleriyle güç kazandı. Sanayileşmiş ülkelerin Afrika ve Asya kıtalarının ham maddelerine ve insan gücüne olan ihtiyacı sömürü düzeninin kılık değiştirerek devamını sağladı. Teknoloji ve bilim alanlarındaki gelişmeler, komünizmin çökmesi, yenedünya düzeni vizyonunun oluşmaya başlaması gibi etkiler küreselleşme denen süreci insanlığın bir parçası haline getirdi.⁶⁵ Neoliberalizmin uluslararası yüzü olarak da tanımlanan küreselleşme, neoliberalizmle benzer şekilde, sekülerleşme, liberal

⁶² David Harvey, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, SEL Yayınları (İstanbul, 2015) 6-9

⁶³ Filho- Johnston, *a.g.e*, 15

⁶⁴ M.S.Aydın, M.Erdoğan, A.Y.Sarıbay, S.H Bolay, M.Altan, *Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme*, Ufuk Kitapları Sosyal Bilimler Dizisi (İstanbul: 2002) 57

⁶⁵ Filho-Johnston, *a.g.e*, 11-13

demokrasi, serbest piyasa ekonomisi ve anayasal hukuk devleti gibi umdeleri kullanmaktadır. Küreselleşme uluslararası sistemde etkinken neoliberalizm bir devlet sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neoliberalizm, kapitalist toplum düzenine yönelik tehditlere karşı olası bir panzehir ve kapitalizmin felaketlerine bir çözüm olarak uzun zamandır kamu politikaları sahnesi ardında beklemekteydi.⁶⁶ Friedrich von Hayek ve arkadaşı Milton Friedman'ın birlikte Chicago Üniversitesi'nde yaptıkları çalışmalarla teorik destek kazanan neoliberalizm, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren baskın hale gelmiştir. Piyasa mekanizmalarını insani gelişim dinamiklerini etkileyecek en baskın unsur haline getiren politikalar, neoliberalizmin neredeyse insanlığın 'doğal ve normal hali' gibi benimsenmesini sağlamıştır. Neoliberalist bakış açısının ekonomik büyüme, durgunluk, pazar rekabeti, siyasi istikrar, çatışma ve adil olmayan uluslararası değişim odaklı öncelikleri, insani gelişimi zayıflatan ve geriletken döngüsel krizlere yol açmaktadır. İnsani gelişim, çevre, sürdürülebilirlik ve sosyal haklar, sermayenin kendini çoğaltma ve toplumu yeniden tanımlama süreci içinde şimdiki ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini son derece olumsuz etkileyecek biçimde zarar görmektedir.

Neoliberal iktisadi ve siyasal düzen, çok kısa zamanda ekonomik, sosyal ve ekolojik bir yıkıma yol açmıştır. İnsani gelişim açısından toplumun sermayeyi yönlendirmesi beklenirken sermayenin toplumu yönlendirmesi, insanlığı hızla geri dönüşü olmayacak ekonomik, sosyal ve ekolojik felaketlerin eşiğine sürüklemektedir. Neoliberal politikalar başlangıçta her ne kadar olumlu bir gelişme olarak kabul görmüş olsa da küreselleşme ile beraber muazzam bir yoksullaşma, sosyal hak kayıpları, ekolojik yıkım ve büyüyen işsizlik oranlarını da beraberinde getirmiştir. Neoliberal düşünce çevrenin korunmasını ekolojik varlıkların özelleştirilmesine, özelleştirilemeyenlerin de ticarileştirilmesine bağlamaktadır. Bu noktada bir sanı olarak karşımızda beliren neoliberalizmin ortaya çıkışından bugünkü yansımalarına kadar ayrıntılarıyla incelememiz gerekmektedir. Bourdieu sosyolojisi temelinde tartıştığımız neoliberal doğa tahribatları, ancak neoliberalizmin netlik kazanmasıyla somutluğa kavuşacaktır. Bourdieu'nün, "sosyal devletin yok edilmesi,

⁶⁶ Harvey, a.g.e, 27

devletin kamusal yükümlülüklerden çekilmesi ile bireyler ve toplumlar üzerinden yaratılan umutsuzluk"⁶⁷ olarak vurguladığı neoliberalizmin irdelenmesi gerekmektedir.

2.1 NEOLİBERALİZM NEDİR?

Liberalizm bireysel özgürlüğü merkezine alan ve kişisel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla devletin sınırlandırılmasını savunan bir ideolojidir. Liberaller için özgürlük birinin değil herkesin özgür olması ile kazanılabilir. Özel mülkiyet ile özgürlük iç içedir; birbirlerinin var olmasını ve korunmasını sağlarlar. Özgürlük bireyin keyfi müdahalelerden korunmuş bir alana sahip olması anlamına gelmektedir. Bu alan özel mülkiyet olmadan tanımlanamaz. İşte bu 'gerçek' özel mülkiyetin hukukun da ana kaynağı olduğunu gösterir.⁶⁸ Neoliberalizm ise yeni liberalizm anlamına gelir ve politik-ekonomik pratikler teorisidir. İsmi, Avrupa'nın son sömürgeler çağında, 1830-1914 yılları arasında, dönemin en güçlü ülkesi İngiltere öncülüğünde, altın para sisteminde yürütülen politikadan alır.⁶⁹ Bu teori insan refahını artırmanın en iyi yolunun güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim, beceri ve hürriyetlerini serbest bırakmak olduğunu iddia eder. Devletin rolü, bu pratiklere uygun bir kurumsal çerçeve yaratıp sonra o çerçeveyi korumaktır.⁷⁰ Neoliberalizmin en temel özelliği piyasanın buyruklarını dayatmak amacıyla yurtiçindeki süreçte devlet gücünün sistemli kullanımıdır ve bu uluslararası ölçekte küreselleşme tarafından yeniden üretilmektedir. Yani, neoliberal düşünce, uluslararası düzeyde belirlenecek olan özel mülkiyet, serbest piyasa ve serbest ticaret kurallarının ulusal

⁶⁷ Şentürk, *a.g.m*, 84

⁶⁸ Atilla YAYLA, *Hayek'in Liberalizm Anlayışı* Kesit Yayınları (Ankara,2012) 10-12

⁶⁹ Gülten Kazgan, *Liberalizmden Neoliberalizme Neoliberalizmin Getirisi ve Götürüsü*, Remzi Kitabevi (İstanbul, 2016) 9

⁷⁰ Harvey, *a.g.e*, 10

devletler aracılığıyla hayata geçirilmesinin toplumsal refahı tesis etmenin en iyi yolu olduğunu savunur.⁷¹

Bourdieu neoliberalizmin serbestlik vurgusunu bireyler ve toplumlar üzerinde yaratılan umutsuzluk ekseninde yorumlamayı seçer. Bourdieu'ye göre toplumsal kazanımlar ve kamu yararı amaçlarından uzaklaşarak yaratılan yeni alan simgesel bir alandır. Simgesel alan ise kamu hizmetine güveni azaltma, kuşkuyu arttırma ve kaliteye ulaşma konusunda yoksun kalan kesimi özveri geleneğine sürüklemektir.⁷²

Her ülkede farklı bir neoliberal yansıma gözlemlense de, neoliberalizm kapitalist düşüncüyü korumak ve emeğin gücünü azaltmak amaçları doğrultusunda gelişen, kapitalizme özgü bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü neoliberalizm yalnızca pazar yanlısı politikaların ya da başarısız sosyal demokrat partilerin finans kapital (tekelci kapitalizm) ile yaptığı uzlaşmalardan biri değildir. Neoliberalizm sessizce, uyguladığımız ve inandığımız her şeyi düzenleyen bir kavramdır. Rekabeti insan faaliyeti için yegâne ilke olarak görmekte ve meşrulaştırmaktadır.⁷³ Dünyaca ünlü sosyal bilimci David Harvey de "yaratıcı yıkım" olarak gördüğü neoliberalizmi, kapitalizmin uluslararası düzeyde yeniden örgütlenmesinin birikim süreci için gerekli olan koşulların yeniden düzenlenmesi ve sınıf iktidarının yeniden kurulması olarak adlandırır.⁷⁴ Bu örgütlenme, dış baskıların yanı sıra, iç kuvvetlerin dayattığı toplumsal, iktisadi ve siyasi dönüşümler aracılığıyla gerçekleştirilir. İç kuvvetler; finans dünyası, önde gelen sanayiciler, ticaret adamları ve ihracatçılar, medya patronları, büyük toprak sahipleri, yerel siyasi liderler, en üst kademelerdeki kamu görevlileri ve ordu mensupları ile bu kesimlerin düşünsel ve siyasi vekilleri arasındaki koalisyondan meydana gelir.⁷⁵ Bu gruplar metropollerden gelen taleplere göre hareket etme özelliğini gösterirler ve aldıkları kararlar iktidarların ve büyük şirketlerin kuvvetlenmesi yönünde sonuçlanır.

⁷¹ Zeynep Gambetti, *İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi* İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Mart2009) No.40, 147

⁷² Şentürk, *a.g.m*, 84

⁷³ Stephen Metcalf . (2017, Ağustos 18) *Neoliberalizm: The idea that swallowed the world*. Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2017, https://www.theguardian.com/news/2017/aug/18/neoliberalism-the-idea-that-changed-the-world?CMP=tw_t_gu

⁷⁴ David Harvey, *Neo-liberalism as creative destruction*, Geogr. Ann, 88 B(2), 2006, 145-158

⁷⁵ Filho-Johnston, *a.g.e*, 17-18

Denebilir ki siyasal olarak neoliberalizm, önceki dönemlerde iktidarın karşısına çıkan liberal ve sosyal tüm engellerin yıkılması amacını taşımaktadır. Devletin holding ve çok uluslu şirketlerin bir ortağı haline gelmesi, hukukun birey veya toplulukları koruyan bir ilke halinden çıkıp şirketleri koruma aracına dönüşmesi neoliberal sistemin bir sonucudur.⁷⁶ Bourdieu'ye göre devletin ve kamusalılığın zayıflatıldığı koşullarda piyasa ve yurttaşın ticari amaçlarla kullanılması söz konusu olur.⁷⁷

Neoliberal düşüncenin kurucuları, politik idealleri olarak insan haysiyeti ve bireysel hürriyeti temel almışlardır. Bu değerlerin sadece faşizm, diktatörlük, komünizm tehdidi altında değil aynı zamanda seçme özgürlüğüne sahip bireylerin yargıları yerine kolektif yargıları koyan her türden devlet müdahalesinin de tehdidi altında olduğunu da düşünmektedirler.⁷⁸ Haysiyet ve bireysel özgürlük kavramları güçlü ve hemen hemen tüm toplumlar için cazip kavramlardır. Bu idealler özellikle Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da Soğuk Savaş dönemlerinde yükselen muhalif hareketlerde öğrencilerin söylemlerine katkı sağlamıştır. Kendi kararlarını almaya değer veren tüm toplumların, insan haysiyetine ve bireysel özgürlüğe sığındığını ve bu kavramlar üzerinden kendi hürriyet fikirlerini geliştirdiklerini söyleyebiliriz.

Serbest piyasa ve ticaretin birey hürriyetlerini garanti altına aldığı varsayımı ise neoliberal düşüncenin temel bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere bu düşünce, uzun zamandır Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın kalanına karşı tutumunun belirleyicisidir.⁷⁹ 1970'lerden bu yana tüm dünyada politik-ekonomik düşünce ve pratiklerde neoliberalizme güçlü bir yöneliş olduğu gözlemlenmektedir. Neredeyse bütün devletler neoliberal teorinin bir türevini kabul edip bazı politika ve uygulamalarını bu düşünceye uyarlamaktadırlar. Diğer bir deyişle, yeni bir toplumsal ve siyasal algıyı oluşturan neoliberalizm hegemonik bir

⁷⁶ Gambetti, *a.g.e*, 150

⁷⁷Şentürk, *a.g.m*, 85

⁷⁸Filho-Johnston , *a.g.e*, 13

⁷⁹ J.Court, *Corporate Power Steals your Personal Freedom*, New York:J.P Tarcher/ Putnam, 2003, 33

hale gelmiş ve insanların dünyayı yorumlama, yaşama ve anlama şekliyle bütünleşmiştir.⁸⁰

2.2 NEDEN NEOLİBERALİZM?

Bourdieu, neoliberalizm ile birlikte kamu hizmetinin, cumhuriyetçi hak eşitliğinin, sağlık, eğitim, kültür, sanat, edebiyat, araştırma ve çalışma hakkının varlığı ile birlikte birleşen bir uygarlığın yıkılışından söz eder.⁸¹ Fakat tüm bu tanımların aksine neoliberalizm kapitalist toplum düzenine yönelik tehditlere karşı kamu politikalarını sistemine dâhil edebilmek için uzun süredir egemen kesimin zihninde pusuda beklemekteydi. Küçük ve dışa kapalı çoğunlukla ekonomi, tarih ve felsefe alanından akademisyenlerden oluşan bir grup 1947'de Avusturyalı ünlü siyaset felsefecisi Friedrich von Hayek etrafında toplanarak *Mont Pelerin* Cemiyeti'ni kurdu. Batı Medeniyetinin bir çok değerinin risk altında olduğu savı ile toplanan grubun bildirgesi özetle şöyleydi:

Medeniyetin temel değerleri tehlikededir. İnsan haysiyetinin ve özgürlüğünün asli koşulları yeryüzünün büyük bölümünde daha şimdiden yitmiştir. Kalanı ise gelişen güncel politika eğilimlerinin aralıksız tehdidi altındadır. Grubumuz bu gelişmelerin bütün mutlak ahlak standartlarını inkar eden bir tarih görüşünden ve hukukun egemenliğinin arzulanırlığını sorgulayan teorilerin yükselişinden beslendiğini savunmaktadır. Ayrıca rekabete dayalı piyasaya ve özel mülkiyete inancın azalmasının da bunu teşvik ettiği görüşündedir.⁸²

Grubun üyeleri kişisel hürriyet ideallerine kökten bağlılıklarından dolayı kendilerini 'liberal' olarak tanıttılar. Neoliberal etiketi ise Adam Smith, David Ricardo ve Karl Marks'ın klasik teorilerinin yerini almak üzere ilk olarak 19.yüzyılın ikinci yarısında ortaya atılmıştı.

⁸⁰ Harvey, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, 11

⁸¹ Şentürk, *a.g.m*, 85

⁸² Harvey, *a.g.e.* 28

Yeni oluşan neoliberal doktrin devlet müdahalesinden yana teorilere karşıydı. Doktrini ortaya atanlar devletin kararlarının ilgili çıkar gruplarının kuvveti doğrultusunda yanlı verilmeye mahkûm olduğunu iddia ettiler. Onlara göre neoliberalizmin bireysel özgürlük ideali ile neoklasik iktisadın bilimsel katılığı birbiriyle uyumlu değildi. Neoliberalizm, piyasa işlemlerinin kapsamı ve sıklığının en yüksek düzeye taşınmasıyla toplumsal faydanın da en yüksek düzeye çıkarılacağını savunmaktadır. Bu nedenle bütün insan eylemlerini piyasa alanına taşımak istemektedir. Bu yüzden bireyin yüce değerini her şeyin üstünde tutma inançları, şirketlerin yasa karşısında birey olarak tanımlanmasına izin verdi ve bu durum kendi yanlılıklarını ortaya koydu.⁸³ Ancak bu grup 1970'lere değin politika yapımında kendine yer bulamadı. Bir kurtuluş vaadi ile sığınılan neoliberal teorinin 1979'da tarih sahnesine çıkmasının ardından Hayek öncülüğünde çalışan bu akademisyenlerin ünü arttı.

1930'lu yıllarda yaşanan büyük çöküşün kapitalist sistemi tehdit ettiği günlere geri dönmek için, İkinci Dünya Savaşı sonrasında devlet biçimleri ve uluslararası ilişkiler yeniden yapılandırılmıştır. İç huzurun ve barışın sağlanması amaçlarıyla sermaye ve emek sınıfları arasında bir tür uzlaşmanın sağlanması gerekiyordu. Barış, kaynaşma, refah ve istikrarı garanti eden doğru devlet, piyasa ve demokratik kurumlar karışımını oluşturmaktan başka yol yoktu. Bu nedenle Bretton Woods anlaşmalarıyla uluslararası alanda yeni bir dünya düzeni kuruldu; ABD dolarının sabit bir fiyattan altına dönüştürülebilirliğine dayanan sabit kur sistemi altında malların serbest ticareti teşvik edildi. Bu sistem varlığını ABD askeri gücü altında sürdürdü. Küresel etki alanını sınırlayan tek şey Sovyetler Birliği ve Soğuk Savaş'tı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da çeşitli sosyal demokrat, Hıristiyan demokrat ve "dirijist"⁸⁴ devletler ortaya çıktı. ABD liberal demokratik bir devlet biçimine yöneldi. Japonya, ABD'nin yakın gözetimi altında, ülkenin yeniden inşasını yönetmek üzere yetkilendirilmiş bir devlet aygıtı inşa etti.

Tüm bu farklı devlet biçimlerinin ortak noktası; devletin tam istihdama, ekonomik büyümeye ve yurttaşların refahına odaklanması, bunları sağlamak için de

⁸³ A.g.e, 28-32

⁸⁴ Dirijist Devlet: Devletin ekonomik faaliyete sistemli bir şekilde müdahalesi.

devlet gücünün piyasa süreçleriyle birlikte, gerekirse piyasa süreçleri içinde serbestçe kullanılmasının kabul edilmesiydi. İktisadi dalgalanmaları azaltmak için genel olarak Keynesçi denen maliye ve para politikaları yaygın biçimde kullanıldı. Sermaye ve emek arasında bir sınıf uzlaşmasının iç barış ve huzurun sağlanmasındaki kilit garantör olduğu düşünülüyordu. Devletler sanayi politikasına aktif müdahalelerde bulundular ve türlü refah sistemleri inşa ederek sosyal ücretle ilgili standartlar getirmeye çalıştılar.⁸⁵ Bu politik ve ekonomik örgütlenme biçimine gömülü liberalizm (*embedded liberalism*) adı veriliyordu. Bu örgütlenme biçimi, yapılan araştırmalara göre, 1950 ve 1960'larda gelişmiş kapitalist ülkelere yüksek büyüme rakamları getirdi. ABD bu yükselişte ilk sıraları alırken dünyanın geri kalanı ise bütçe açığı vermeye başladı. İşsizlik ve enflasyonun yüksek rakamlara ulaşması küresel bir krizin yaklaştığı sinyallerini veriyordu. Bu evre 1970'lerin sonuna kadar sürdü. Bazı devletler mali krize girdi. Örneğin Britanya girdiği mali krizden 1975-76 yıllarında IMF tarafından kurtarılmıştır. Keynesçi politikaların yetersiz kalması sabit kurun 1971 yılında terk edilmesine neden oldu. Devletlerin küresel olarak içinde bulunduğu çıkmaz için bir çare gerekiyordu. Avrupa'daki sosyalist ve komünist partiler devlet kontrolünün derinleşmesi yönünde sundukları alternatif çözümler ile arkalarında bir halk gücü oluşturdu ve Portekiz, Fransa, İspanya, Britanya gibi devletlerde iktidarı eline aldı. Fakat sol, geleneksel sosyal demokrat ve korporatist çözümlerin ötesine gidemedi. Sermaye birikimiyle bağdaşmayan çözümler sonuca varamadı ve kapitalist dünya bir dizi yalpalamanın ardından nihayet neoliberalizm yoluna tamamen girdi. Neoliberalizmin farklı devletlerde ve sosyal oluşumlarda çoğu zaman kısmi ve dengesiz şekilde uygulanması ve eşitsiz coğrafi gelişimi, neoliberalleşme sürecinin gerçekte meydana geliş nedenini, tarzını, mevcut kurumsal düzenlemelerini, siyasi kuvvetlerin ve tarihsel geleneklerin karmaşık yollardan şekillendirdiğini ve neoliberal çözümlerin geçici olduğunu kanıtlamaktadır.⁸⁶

1980 sonrası neoliberalleşme hareketleri Afrika gibi Üçüncü Dünya'nın büyük kısmı için yoksulluğun daha da yükselişi anlamına geldi. Geçiş sürecinde ortaya çıkan işsizlik ve beraberinde yükselen enflasyon, toplumları etkilemiş ve

⁸⁵ A.g.e. 18

⁸⁶ A.g.e. 20-22

dünyanın hemen her yerinde halk hareketleri yükselmeye başlamıştır. Bu durum hem gelişmiş kapitalist ülkelerin -İtalya, Fransa, İspanya ve Portekiz- hem de gelişmekte olan pek çok ülkenin -Şili, Meksika ve Arjantin- ekonomilerinin seçkinleri ve yönetici sınıfları için açık bir siyasi tehdit barındırıyordu. Fakat gelişen süreçte, iktisadi çöküşün panzehiri olarak yine liberalizm düşünülüyor ve tüm sınıfların ve tüm toplulukların birleşeceği bir güç olarak neoliberalizm görülüyordu. Neoliberalleşme süreci kısa zamanda yaratıcı yıkımı da beraberinde getirmiştir. Bu yıkım sadece kurumlarda veya iktidarlarda değil işbölümleri, sosyal ilişkiler, refah hizmetleri, teknoloji karışımları, yaşam biçimleri, düşünce şekilleri, üreme etkinlikleri, toprağa bağlılıklar ve derin alışkanlıkları gibi insanlığı da içine alan, sosyal ve kültürel alanda da meydana gelmiştir.⁸⁷

2.3 NEOLİBERALİZMİN İLERLEYİŞİ

Neoliberalleşme sürecinde vurgulanan sınırsız bireysel özgürlük vaadi ile sosyal adalet arasında doğrudan bir bağlantı olmamasına rağmen neoliberal odaklar tarafından öyleymiş algısı yaratılıyordu. Kapitalist sınıfın çıkarları bireysel hürriyet ideallerini ele geçirip bunları devletin müdahaleci ve düzenleyici pratikleri aleyhine çevirerek kendi konumunu korumayı ve hatta iyileştirmeyi gerektiriyordu. Neoliberalizm bu ideolojik göreve çok uygundu.⁸⁸ Toplumsal adalet amacı toplumsal dayanışma biçimlerinin zaten mevcut olduğunu ve halkın bireysel istek, ihtiyaç ve arzuları daha genel bir mücadeleye uğruna -örneğin toplumsal eşitlik ya da çevresel adalet- uğruna bastırmaya gönüllü olduğunu varsayar. Bu yüzden bireysel hürriyet ve sosyal adalet hedeflerinin 1968 hareketi içindeki kaynaşmaları sorunsuz olmamıştır. Post-modernizm gibi Avrupa'daki yeni felsefe akımları, bireysel özgürlükleri yüceleştirirken, neoliberalizmin içerdiği bireysel özgürlüklerin de destekçisi olmuştur ya da her ikisi de aynı kaynaktan filizlenmiştir.⁸⁹ 1970'li yıllardan sonra

⁸⁷ A.g.e, 23-26

⁸⁸ A.g.e, 50

⁸⁹ Kazgan, a.g.e, 19-20

devletlerarası ticari ilişkiler içinde rekabet arttı. Başarılı devletler diğer devletler üzerinde baskı oluşturmaya başladı ve ilerleyen süreçte dünyada neoliberalleşmenin birkaç büyük merkezden yayıldığı düşüncesini doğruladı. Neoliberalizm sistemi, ABD ve İngiltere tarafından ilan edilmiş olsa da, 1980 ve sonrası dönemde milli gelirinin büyüklüğü ve küresel boyutlu etkileri ile ABD yönetimi altındadır.

Neoliberalizmin fiilen küreselleşme çapına varması 1980'li yıllarda gerçekleşmiştir. Çoğu devlet neoliberal yola kısmen girmiştir. Kimileri emek piyasalarına esneklik getirmiş, kimi devlet finansal faaliyetleri sınırlamış kimi de kamusal alanları özelleştirerek yeni sisteme ayak uydurma yolunu seçmiştir. 1980'ler aslında küresel ekonominin en büyük rekabetçileri olan Japonya, Doğu Asya, Batı Almanya ekonomilerini güçlendirmiştir. Ortada kapsamlı bir neoliberal reform olmamasına rağmen gösterdikleri mali başarı, neoliberalizmin, ekonomik durgunluk tedavisi olarak ortaya çıktığı iddiasını güçleştirmiştir. Fakat aynı süreçte keskin bir tavırla neoliberal yola giren ülkeler ekonomik güçlük içindeydi. Teknolojik bir ilerlemenin getirisinin politik ekonomik bir sistem üzerinden okuması Avrupa devletlerini ikna etmedi ve birçok Avrupa devleti neoliberal reformlara direndi. Bir ülkenin neoliberalizme itilip itilmeyeceği sınıf kuvvetleri derecesine ve kapitalist sınıfın devlete bağımlılık derecesine bağlıydı. Sınıf iktidarının yeniden kurulmasını sağlayacak araçlar 1980'lerde aşamalı olarak kullanıldı ve 1990'larda pekiştirildi. Yani 1970'lerde başlayan finanslaşma hareketleri 1990'larda hız kazandı ve eşitsiz şekilde yayıldı. Şirketlerde bankalar arasındaki sıkı bağ baltalandı ve yerine şirketlerle borsalar arasında kurulan yeni bir bağ oluşturuldu.⁹⁰

1991'de dağılan Sovyetler Birliği'nin yerini Rusya Federasyonu ile birçok küçük ve orta boylu Asya devletine bırakması ABD için büyük bir getiri idi. Batı dünyası açısından çift kutuplu dünya sona ererken ABD dünyanın tek egemeni halini almıştı. 1990'lı yıllarda ABD'nin izlediği politikalar gelişmekte olan ülkeleri krizlere savuruyordu. Ülkelerin büyüme hızı istikrarsızlaşıyor, düşüyor buna karşılık iç-dış borç yükü artıyordu.⁹¹ Gelişmekte olan ülkeler bir anlamda ABD'ye bağımlı hale geliyordu.

⁹⁰ A.g.e, 95-100

⁹¹ Kazgan, a.g.e, 49-50

2000'li yıllar başlarken tüm dünya sınırsız bir genişleme evresine girdi. Uzun süreli bir büyüme yaşandı ve gelişmekte olan ülkeler dünyasında krizler durdu. Kısa vadeli sermaye ile uzun vadeli doğrudan yatırımlar hızla dünyaya yayıldı. ABD'nin açtığı finansal genişleme yolu akademik yazında da yerini almaya başladı. 2007'de patlak veren kriz ABD finans kesimi ile bağlantılı olarak meydana geldi ve 2008 küresel krizinin de kaynağı oldu. Bu neoliberal çağın kriz kaynağının finansal olduğunu göstermiştir. Kriz, ABD ve AB'de 2007 yılında başlamış ve etkileri 2015 yılına dek sürmüştür. Dünyada yansımaları ile 2008 yılında gerçekleşmiştir ve 2009'da son bulmuştur. Fakat küresel büyüme hızı yavaşlamıştır. Krizin temelinde yatan sorun, finans kesiminde denetimin kaldırılması sonucunda yolsuzluğun da serbestleşmesi durumuydu.⁹² Neoliberalizm gibi temeli finansa dayalı sistemlerde ortaya çıkan bu tür rasyonel sorunlar sistemin ve krize yol açan ekonomik, politik ve sosyal meselelerin sorgulanması gerektiğini ortaya çıkarıyor.

2.4 NEOLİBERAL DEVLET NEDİR?

Teoriye göre neoliberal devlet, güçlü bireysel özel mülkiyet haklarından, hukukun üstünlüğünden, özgürce işleyen piyasa ve serbest ticaret kurumlarından yana olmalıdır. Bireylerin eylem, ifade ve seçme hürriyetinin ve sözleşmelerin kutsallığı korunmalıdır. Devlet, tekelindeki şiddet araçlarını kullanarak bu özgürlükleri muhafaza etmelidir. Özel girişim ve girişimcilik, yeniliğin ve servet yaratmanın kilididir. Fikri mülkiyet hakları korunarak teknolojik değişimler teşvik edilir ve sürekli artan üretkenlik herkesin yaşam standardını da yükseltecektir. Bu düşünceyle neoliberal teori, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını sağlamanın en iyi yolunun serbest piyasalardan ve serbest ticaretten geçtiğini savunur. Neoliberal görüş; varlıkların özelleştirilmesi yönünde adımlar atar. Açık ve net özel mülkiyet haklarının bulunmaması, ekonomik gelişme ve insan refahının artmasının önündeki en büyük kurumsal engel gibi görülür. Devletin işlettiği ya da düzenlediği sektörler özel alana devredilmeli ve düzenleyici önlemler sınırlanmalıdır. Tüm bu kuralların

⁹² A.g.e, 81

belirsiz olduğu durumlarda devlet, iktidarını kullanarak piyasa sistemleri yaratmalı ya da dayatmalıdır.⁹³

Neoliberal devlet teorisinde tekel gücünün nasıl yorumlanacağı, piyasa başarısızlıklarının nasıl aşılacağı gibi bazı belirsiz alanlar vardır. Rekabeti hedefleyen tüm eylemlerinde bireycilik ile kolektif yaşam arzusu arasında sıkıştığı gözlemlenmektedir. Örneğin, bireyler seçimlerinde özgürler fakat zayıf gönüllü dernekleri yerine güçlü kolektif kurumlar inşa etmeyi seçmemeleri gerekmektedir. Neoliberalizm, faşizm, komünizm, sosyalizm gibi korkularına önlem olarak demokratik yönetime güçlü sınırlamalar getirip, önemli kararlarda demokratik olmayan kurumlara güvenmektedirler. Bu da neoliberal devlet teorisinin çelişmesini ortaya koymaktadır.⁹⁴

Neoliberal devlet teorisinde, sermayenin sektörler, bölgeler ve ülkeler arasındaki serbest hareketi büyük önem taşımaktadır. Bu hareketlerin önünü kesen bütün engeller- gümrük vergileri, vergi cezası düzenlemeleri, planlama-kaldırılmalıdır. Mal ve sermaye hareketleri üzerindeki devlet egemenliği gönül rızasıyla küresel piyasaya teslim edilir ve uluslar arası rekabet verimliliği ve üretkenliği artırıp fiyatları düşürdüğünden bu durum olumlu bir gelişme gibi görülür. Çünkü devletlerin sınır ötesi alışverişler, kolektif olarak amaçlayıp, müzakere etmeleri onların, hem mal hem de sermaye piyasalarını küresel alışverişe açılmaları, onlara kar kazandırmaktadır. Fakat bir meta olarak buna emek açısından bakıldığında durum farklıdır. Üretkenliğin artırılıp fiyatların düşürülmesi sadece piyasa açısından avantajlıdır. Üreten kesim ise bu noktada dezavantajlı konumdadır.⁹⁵ Neoliberalizmin emeğe bir meta olarak baktığı yorumu, neoliberal devletlerin finansal sistemin bütünlüğünü ve finans kurumlarının ödeme gücünü, halkların refahı ya da çevre kalitesine tercih ettiği için ortaya çıkmıştır. Neoliberalizm kendisini eşitsizliklerin ve refahsızlığın kaynağının toplumsal yapı, politika ve kamu yönetimi anlayışları değil bireysel yetersizlikler olduğunu ileri

⁹³ Harvey, *a.g.e.*, 72-74

⁹⁴ *A.g.e.*, 76-77

⁹⁵ *A.g.e.*, 74

sürerek savunmaktadır.⁹⁶ Oysa neoliberal ideolojinin bireycilik mantığı, bireyi özgürleştirmek değil, yalnızlaştırmaya, yabancılaştırmaya ve toplumsal alana duyarsızlaştırmaya itmesidir. Bu duygu durumundaki bireylerin kimlik arayışını etnik, ırkçı, milliyetçi ya da dini öğeleri esas alarak daha şiddetli biçimde kurgulaması, ulus devletleri karşı karşıya bırakmaktadır.⁹⁷ Neoliberalizmin yayılması ile devlet, piyasa ve toplumun rolleri sorgulanmaya başlamıştır. Bu sistematik yanlılık neoliberalizmin bir *doxa* olduğu yorumunu desteklemektedir. Neoliberal düşünceye sahip egemen sınıfların uyguladıkları politikalar kendi kültürlerini ve değerlerini tek doğru gibi göstermektedir. Fakat Bourdieu'ye göre, bir bütün olarak toplumda egemen kültürde yer alan yüksek değer, gerçeklik tanımlarını başkalarına zorlayan gücünün yeteneğinden kaynaklanır.⁹⁸

Neoliberalizm her coğrafyada o coğrafyanın kendi tarihi ve toplumsal koşulları ile etkileşim haline girerek kendisini gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla tek bir neoliberalizmden bahsetmek yerine her coğrafyada değişiklik gösteren neoliberalizmlerden bahsetmek gerekmektedir. Çünkü kendini sürekli yeniden üretmeyi başaran bu sistem tek bir formüle indirgenecek yapıdan uzak olarak geniş alanda ilerleyişini sürdürmektedir.

2.5 NEOLİBERALİZMİN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Türkiye'de ilk pratiklerini Turgut Özal döneminde bulan neoliberalizm, son dönemlerde şiddetini artırmış ve yaşamın her alanında devletin ve kişilerin benimsediği bir görüş haline gelmiştir. 1980 darbesinin ardından şiddetli bir ekonomik ve siyasi bunalım içine giren Türkiye, tam serbestlik yanlısı olan Turgut Özal'ın uzmanlığında, dünyayla eş zamanlı olarak neoliberal yola girmiştir.

⁹⁶Nejla Kurul Tural, *Küreselleşme ve Üniversiteler*, Kök Yayıncılık (Ankara:2004) 64-65

⁹⁷ Fuat Keyman, Kapitalizm ve Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* (2002) Dünya Neyi Tartışıyor 1: Küreselleşme. 10 (5), 27-54

⁹⁸ Pierre Bourdieu, *Reproduction in Education, Society and Culture*, Sage Publication (London: 1990) 20

Ekonomide serbestleşme askeri darbenin baskısını yaşayan gençlik üzerinde yine baskı eşliğinde gerçekleştirilmiştir.⁹⁹ Bourdieu'nün yaptığı analize örnek teşkil eden bir ekonomik siyasi ve toplumsal durum sergilemiştir.

İktidarın veya otoritenin temeli olan özgül sermayeyi tekelleştirenler koruma stratejilerine yönelmişlerdir. Oysaki daha az sermayeye sahip olanlar, genellikle yeni gelenler, çoğu zaman daha genç olanlar, alt üst etme stratejilerine, sapkınlık stratejilerine eğilim gösterirler.¹⁰⁰

1987 seçimlerinden sonra kurulan Özal hükümeti, neoliberalizmin bir yöntemi olan özelleştirmeyi hayata geçirdi. Devlet malının satılması başlarda kamuoyunda yankı uyandırsa da kısa sürede benimsendi ve 2002 yılının ardından artan orandaki neoliberal politikalar her alanda fazla sorgulanmadan kabul edildi. Türkiye neoliberal ekonomi politikalarının artık diğer ülkelerde bile vazgeçilen veya gevşetilen uygulamalarının sahneye konulduğu bir ülke oldu.¹⁰¹ Neoliberalizm ile bireycilik ve bireysel kurtuluş düşünceleri fark edilemeyecek bir hızda tüm insanlara nüfuz etti. Müdahale etmeme ideolojik bahanesiyle toplumsal yaşamın her alanında kapsamlı ve saldırgan müdahalelerde bulunuldu.¹⁰² Neoliberalizm, ideolojik temeller üzerine kurulan tüm politikalar gibi kendi dilini yarattı. Bu dil kısa sürede benimsendi. Televizyonlarda, sokakta, okulda ve hayatın her alanında teknolojiyle desteklenen yeni bir dil konuşılmaya başlandı. Televizyonun gündelik hayatın bir parçası olması sağlandı. Türkçenin İngilizleşmesine göz yumuldu. Haber bültenleri, reklam kuşağı ve radyo programlarında, kitaplarda, dergilerde, gazetelerde yaratılan yeni dil kullanılmaya başlandı. Tüketim özgürlükle özdeşleştirildi ve tüketim toplumu yaratıldı. Bununla birlikte özelleştirme kamusal alanların ve doğanın neoliberalleşmesi şeklinde sonuçlandı. Yani neoliberalizm sadece bir ekonomik model olarak değil, baskın bir sömürü ideolojisi olarak toplumun içine

⁹⁹ Kazgan, *a.g.e.*, 31

¹⁰⁰ P. Bourdieu, *Toplumbilim Sorunları*, 105

¹⁰¹ Orhan Kurmuş, *Türkiye'de Neoliberalizm*, Mülkiye 2010, Cilt.XXXIV, sayı.268, 22-25

¹⁰² Filho- Johnston, *a.g.e.*, 19

yerleşti. Gerek zorla gerek ikna ile de tüm dünyaya olduğu gibi Türkiye'ye de yayıldı.¹⁰³

Türkiye'de vresel süreçlerin toplumsal boyutları ise 20.yüzyılın sonlarına doğru sosyal bilimler çalışmalarında yer almaya başlamıştır. Bu zamana kadar vresel sorunlar kalkınma ve gelişme süreçlerinin gerisinde kalmış, vre sorunları ve politikalarıyla ilgili yapılan araştırmalar coğrafı ve disiplinler arası dergilerde yer almıştır. vresel bozulmanın giderek artması akademik alanda çalışmalara hız kazandırmış ve vre sosyolojisi Türkiye akademisinde yerini almıştır.¹⁰⁴

¹⁰³ Kurmuş, *a.g.m*, 30-37

¹⁰⁴ Murat Arsel, *Environmental Studies in Turkey: Critical Perspectives in a Time of Neo-liberal Developmentalism*, *The Arab World Geographer* Vol. 15, no.1, 2012, 72-73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEOLİBERALİZM VE ÇEVRE

Neoliberalizmin temel öğeleri birey ve pazardır. Devlet müdahalesi olmadan işleyen pazar etkin ve verimli, toplumsal yapıda ise bireyler daha özgür olacaktır. Devletin sınırlarını geriye atmayı amaçlayan neoliberalizm çevre konusunda da kamusal olanı kötülemekte, özel olana teşvik etmektedir. Neoliberallere göre bireysel özgürlüğün, ahlaki değerlerin, temel insan haklarının vazgeçilmez koşulu serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu demokrasi türleridir.¹⁰⁵ 21. yüzyılın baskın ideolojisi olan neoliberalizm etkisini çevre üzerinde de göstermiştir. Yeryüzünün sınırlı imkânlarının büsbütün yok olması pahasına, sermaye birikimi ve sınırsız büyümeyi amaçlayan bu sistemle varlığını sürdürmektedir. Kapitalizmin yeni hali olarak bugün karşımızda bulunan neoliberalizmin bir çözüm değil tersine doğa için bir varoluş sorunu olduğu iddiası tüm dünyadaki toplumsal hareketlerde kendisini göstermektedir.

Çevre geniş anlamıyla canlıların içinde buldukları ve hayati olarak birbirlerine bağlı oldukları, birbirlerini etkiledikleri ortam olarak tanımlanmaktadır. Doğal çevre farklı dengeler üzerine kurulmuştur. Doğadaki tüm organizmaların canlılığını sürdürebilmeleri, çevreleri ile olan dengeyi koruyabilmelerine ve beslenmeleri için gerekli öğeleri yeterli nicelik ve nitelikte sağlayabilmelerine bağlıdır.¹⁰⁶ Doğal çevreye çoğunlukla insanlar üzerinden yapılan müdahaleler bu dengenin bozulmasına neden olmaktadır.¹⁰⁷ Doğanın insanlara refah içinde yaşamaları için sunulmuş bir nimet olduğu ve insanların onu sınırsızca tüketme

¹⁰⁵ Rabia Bahar Üste, *Neoliberal Politikaların Çevre Konusuna Etkileri Açısından Bir Değerlendirme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SBE Dergisi) 2014, sayı. 1, 156-160

¹⁰⁶ S. Ötleş, M. Çolakoğlu, A. Kavaş, *Çevre 88 Sempozyumu* (İzmir:1988)11-12

¹⁰⁷ Coşkun Karaca, *Çevre, İnsan ve Etik Çerçevesinde Çevre Sorunları ve Çözümlerine Yönelik Yaklaşımlar*, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi (2007) Cilt:11 Sayı.1 1-19, 2

hakkının olduğu yorumunu ortaya atan 16. yüzyıl düşünürleri Bacon, Descartes ve Newton çevre krizinin temellerini atmış ve doğa kendini yenileme kapasitesinin üstünde kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰⁸ Ekolojik dengenin bozulmasına neden bu aşırı kullanım ile oluşan sorunlar bugün çevre sorunları olarak adlandırılmaktadır. Çevre sorunu ise çağdaş toplumlarda plansız sanayileşmeye ve kentleşmeye bağlı olarak doğal dengenin bozulmasına ilişkin olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda özellikle önem kazanan ve insan yaşamını olumsuz yönde etkileyen bu sorunlar su, hava, toprak kirliliği, plansız insan faaliyetlerinin neden olduğu kirlilikler olarak belirtilmektedir.

Çevresel yıkım, günümüz dünyası için yeni olmadığı gibi yazılı tarih boyunca birçok antik uygarlık için doğurduğu şiddetli olumsuz sonuçlarla birlikte süregelen bir olgudur. Ormansızlaştırma, toprak erozyonu ve sulanmış arazilerin tuzlanmasına ilişkin problemler antik çağ boyunca mevcuttur. Antik Yunan'daki ekolojik yıkıma yönelik olarak Platon (M.Ö.427-347) şöyle demektedir:

(...) Geriye kalanın hastalık tarafından tüketilen bir bedenden arta kalan bir iskelet olduğunu; zengin, yumuşak toprağın aşınarak geriye deri ve kemikten başka bir şey bırakmadığını... Bugün yalnızca arılara yuva olabilecek bazı dağlar, bugün çatıları hala ayakta duran devasa binaların çatı kirişlerini sağlayan ağaçları üretmişti. Ve hayvanlara sayısız miktarda gıda sağlayan, yetiştirilmiş uzun boylu ağaçlar vardı. Toprak yıllık yağışlardan besleniyordu, çünkü yağışlar bugün olduğu gibi çıplak yeryüzünde akıp ziyan olmuyordu; bilakis su tutan kil tabaklarınca bol miktarda emilip saklanıyordu. Öyle ki yüksek bölgelerden emilip depolanan her neyse aşağıya doğru vadilere akıyordu ve çok sayıdaki nehir ve kaynağın her bir köşesinde boy gösteriyordu. Ve bu eski kaynaklarda halen baki kalan tapınaklar, memleketimizin bugünkü hikâyesindeki gerçekliğin kanıtıdır.¹⁰⁹

Bu bağlamda söylenebilir ki modern çağın getirdiği gelişmelerle birlikte çevresel yıkımın giderek daha fazla yayılmasının nedeni insanın yeryüzünün çok geniş bir alanına yerleşmiş oluşudur. Daha geniş bir tahribatı yaratacak olan teknoloji hızla yayılmaktadır. Bugün tüm dünya, küresel ısınma, iklim değişikliği, okyanus asitlenmesi, toprak kullanımındaki değişiklikler, biyoçeşitliliğin azalması, kimyasal

¹⁰⁸ Karaca, *a.g.m.*, 1-19

¹⁰⁹ John Bellamy Foster- Fred Magdoff, *Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler* Kapitalizm ve Çevre Üzerine Bir Rehber, Patika, İstanbul, 2014, 12

kirlilik gibi sorunlarla yüzleşmektedir. Evrensel boyutlarda karşımıza çıkan bu sorunların, dünyadaki olumsuz çevresel değişiklikleri giderek arttırması için yerel bazda incelenip çözümlenmesi gerekmektedir. Dünyanın ekolojisi, insanların ve tüm diğer türlerin bağlı olduğu yaşam destek sistemleri de dâhil, beşeri faaliyetlerin aralıksız ve şiddetli bir saldırısı altındadır. Doğayı korumaya yönelik radikal çözümler üretilmezse sonuçların daha yıkıcı olacağı doğa üzerine düşünen ve çalışan kişiler tarafından dile getirilmektedir.

Pek çok kritik ekolojik sorun ekonomik sistemlerin içindeki çelişkilere kaynaklanmaktadır. Birleşmiş Milletler küresel ısınma ve iklim değişikliği konusuna dikkat çekmek için 1997 yılında Kyoto Protokolünü imzalamışlardır. Bu protokole göre sanayileşmiş ülkeler atmosfere saldıkları zararlı gazları ya azaltacaklar, ya da gaz emisyonlarının salınım ticareti yoluyla haklarını arttıracaklardır. Çevreyi koruma amacıyla imzalandığı kabul edilen bu protokolün neoliberal politikaların mantığına uygun şekilde, sermaye sınıfının istekleri doğrultusunda ve yararı oranında hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bir yaptırım getirmeyen Protokol, fakir ülkelerin emisyon salımı haklarını gelişmiş ülkelere satmalarına yol açmaktadır.¹¹⁰ Rekabet ile kar elde etme dürtüsü şirketlerin işçi ve çevre güvenliği anlamında gerekli maliyetlere katlanmaktan kaçınmalarına sebep olmaktadır. Bu kaçınmalar da politik ekonomik alanda yapılan çalışmalarda aksaklıklara neden olmakta ve çevre sorununun zeminini oluşturmaktadır. Neoliberal ekonominin dayandığı serbest pazar ekonomisi mantığı, üretilen malın gerçek değeri, emeğin gerçek değeri ve toprağın verimi hesaba katılmadan şirketlerin sadece kar güdüsü ile nelere yatırım yapıp gerektiğine, neyi ne kadar üretmesi gerektiğini dayatmaktadır.¹¹¹ Üretilen malın değeri, emeğin değeri, toprağın verimi hesaba katılmadan her şey alınıp satılmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte pazarlamanın da şekli değişmiş, televizyon, cep telefonu ve internet aracılığı ile doğanın sermayenin isteği doğrultusundaki dönüşümü hız kazanmıştır. Kimi televizyon ağları ve ekonomi politikaları "yeşil" olmayı bile bir pazarlama ve reklam aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Türkiye'de inşaat sektörünün önde gelen isimlerinden Ali Ağaoğlu'nun İstanbul Ayazağa'da yapacağı sitenin reklamları bu noktada verilecek

¹¹⁰ Temel Demirel, *Kapitalizmin Ekolojik Sorunları*, Kaldıraç (İstanbul:2012) 70

¹¹¹ A.g.e, 45-48

örneklerdendir.¹¹² Yapılacak olan inşaatlarda "doğa ve yeşil içinde" vurgusu, "yeşil evrenseldir" mesajları ve "doğal su" gibi reklamlar tüm dünyada kullanılan ortak pazarlama araçları olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹³ Neoliberal sistemin tüm sosyal, politik ve ekonomik ağlarda yaygınlaşmasıyla birlikte, tüketime verilen önem günlük dilde bile bir değişim olarak algılanabilecek bir yansıma yaratmıştır. Tüm alanlarda insanlar tüketici sıfatıyla karşılanmaktadır. Kişilerin internet profillerine yönelik reklam yerleştirme uygulamaları, kampanyalar, sokakta dağıtılan indirim broşürleri ve bunun gibi birçok alanda insan tüketici sıfatından kurtulamamaktadır.

Sistemin iyi çalıştığı ve ekonomik büyüme oranlarının yüksek olduğu zamanlar çevreye yönelik yıkımın da en şiddetli olduğu zamanlardır. Sistemin ekonomik bir kriz içerisinde olduğu ve büyümenin sendelediği zamanlar ise sistemin çevresel anlamda en tahripkâr olduğu zamanlar olarak nitelendirilir.¹¹⁴ Çünkü ekonominin durgunluk içinde olduğu dönemler, üretim ile taşımacılığın azaldığı, havanın daha az kirletildiği, madenlerin daha az çıkartıldığı, inşaat faaliyetlerinin aza indiği dönemlerdir. Neoliberal denetim ve üretim, devlet politikalarını da yanına alarak, çevresel faktörleri göz ardı ederek hızla inşa etme prensibi ile çalışır. Tüketime hızı ile eş güdümlü olarak, üretmek için hareket eden sistem, doğayı bu döngü içine entegre etmiştir ve döngü içindeki bu hıza ayak uydurmasını beklemiştir. Tarih göstermiştir ki neoliberal doğa bu büyümeye uyum sağlayamamaktadır.

3.1 NEOLİBERALLEŞMENİN DOĞASI- DOĞANIN NEOLİBERALLEŞMESİ

Doğa neoliberalizm sürecinden olduğu kadar neoliberal doğa kalıbı ile tanımlanmanın getirdiği risklerden de fazlasıyla etkilenmiştir. 1980'lerden bugüne dünyanın her yanında küresel ölçekte yaygınlaşan piyasalaşma süreci doğanın tahribatını hızlandırmış ve yaygınlaştırmıştır. Bu dönem, kirlilik, ormansızlaşma,

¹¹² <https://www.youtube.com/watch?v=XBjHzml5INU>

¹¹³ Demirer, *a.g.e.*, 62-63

¹¹⁴ *A.g.e.*, 77

aşırı tüketim gibi kentleşme ve sanayileşmenin klasik çevre sorunlarındaki nicel artışın yanı sıra doğanın metalaşması ve spekülâtif meta ticaretlerine konu yapılması ile de ön plana çıkmıştır.¹¹⁵ Doğa, neoliberalleşme çalışmalarının emekle kıyaslandığında görece geç farkına vardığı bir alan olmuştur. Ancak ara vermeden ilerleyen üretim-tüketim üretim sürecinde hem doğanın bu sürecin nesnesi olması hem de toplumsal bağlamda tekrar tekrar üretilen bir olgu olması neoliberal sistemdeki çelişki ve yıkımları gözler önüne sermesi bakımından onu gündeme taşımıştır. Fakat ilerleyen süreçte hem doğanın kendi failliği ile neoliberalleşmeye beklenmedik pürüzler çıkaran hem de toplumsal olarak üretilen bir olgu olması nedeniyle neoliberalleşmenin en net izlenebileceği alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda doğa, neoliberalleşmeyi işleyişi kadar çelişkileri ve sınırlarıyla da okuyabileceğimiz verimli bir zemindir. Bu zeminin ontolojisini göz önüne almadan yapılan politik ekoloji yaklaşımları iki büyük sorunu ortaya çıkaracaktır: Bunlardan biri doğanın araçsallaşması, ikincisi ise doğanın ayrıklaştırılması olacaktır. Politik söylemlerin ağır bastığı anlatılarda doğa, bir arka plan rolünü üstlenmektedir. Doğa- toplum ilişkilerinde siyasal mücadelenin önemsendiği bu anlatılarda doğa kendisi olmaktan çıkıp, sermaye ve alt sınıfların üzerinde mücadele verdiği bir doğal kaynak pozisyonuna indirgenmektedir. Doğaya insan merkezli bakan bu yaklaşım ile doğa araçsallaştırılmaktadır.¹¹⁶ İkinci büyük sorun olarak karşımıza çıkan doğanın ayrıklaştırılmasında ise doğa, toplumla girdiği her ilişkiden zararlı çıkan güçsüz bir varlık olarak ortaya konulmaktadır. Doğanın metalaşması ve tahribatı da siyasal boyutu ile değil her zaman olduğu gibi korunması gereken bir varlığa yapılmış insani müdahaleler olması bağlamında sorunsallaştırılmaktadır.¹¹⁷

Doğa- sermaye- toplum ilişkileri üzerinden isimlendirilen bu iki sorun, doğayı sabit, mutlak ve edilgen, olarak kurgulamaktadır. Doğayı sürekli yeniden tahayyül eden bu yaklaşımlar doğanın toplumla ilişkisini basite indirmektedir. Böylelikle, güçsüz ve edilgen betimlenen doğa üzerinde, sermaye süreçleri yani

¹¹⁵ Cemil Aksu, Sinan Erensü, Erdem Evren, *Sudan Sebepler- Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İletişim (İstanbul, 2016) 39-40

¹¹⁶ A.g.e, 42

¹¹⁷ A.g.e, 43

bugünkü ismiyle neoliberalizm, mutlak bir hâkimiyet içerisinde sorunsuzca ilerlemeye çalışmaktadır. Doğa neoliberalleşme sürecinin karşısına çıkan kısıtlardan biridir. Kapitalizm doğayı gözlemler, sınıflara ayırır ve sonunda kendi üretim sürecine mal eder; hammadde olarak kullanır, yeniden üretir ve tüketir. Ancak yine de insanlar ve sermaye doğayı tamamıyla kontrol altına alamaz, doğayı enerjiye çevirmeye çalışırken bile tamamıyla ele geçiremezler. Kuş gribi, iklim değişikliği, doğal afetler gibi kontrol edilemez olaylarla insanların sermaye aracılığıyla tahakkümü sekteye uğrar. Bu da gösterir ki neoliberalizm ya da diğer sömürü sistemleri için doğa beklenmeyen, öngörülemeyen unsurlar içermektedir.¹¹⁸

Doğanın neoliberalleştirilme sürecinde uğradığı tahribatlar -sağlık, eğitim, kamu iktisadi teşekkülleri- gibi diğer alanlardaki sermaye müdahalelerine nazaran daha yaygın ve geniş çapta olduğu için toplumsal, sınıfsal, kültürel değerlendirmeler kadar mekânsal değerlendirmeleri de gerekli kılar. Çevre üzerinden uygulanan tüm politikalar örneğin, hidroelektrik santral (HES) yapımları ve yol projeleri, değerlendirmemizin kapsamını genişletmeyi gerekli kılmaktadır. Bu projelerin tüm dünyada fakat özellikle Türkiye'de hızla artmasının altında yatan ekonomik nedenler ve işletmelerin niyetlerini, özelleştirme ve ticarileştirme kavramları aracılığıyla açıklamamız bu noktada önem taşımaktadır.

3.2 EKOLOJİK VARLIKLARIN ÖZELLEŞTİRİLMESİ- TİCARİLEŞTİRİLMESİ

Özelleştirme ekonomik küreselleşme aşamalarıyla aynı zamanda bir ihtiyaç gibi ortaya çıkmıştır. Çağdaş sosyoekonomik gelişmenin esas yönelimlerini belirleyen öncü devletler tarafından 20. yüzyılda güçlenmiştir.¹¹⁹ Küresel özelleştirme konusundaki dünya deneyimi 1970'lerde Şili'de başlamış, 1979'da İngiltere'de güçlenen muhafazakâr parti iktidarı ile hız kazanıp gelişmiş ülkelere

¹¹⁸ Noel Castree, *Neoliberalism and the Biophysical Environment, A Synthesis and Evaluation of the Research* (Oxford, 2010) 4-12

¹¹⁹ Hacı Duran Gökkaya, *Özelleştirmeye Bir Bakış, Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde*, Gün yayınları (Ankara: 2007) 14

sıçramıştır. 1980'lerde ise dünyanın hemen her yerinde devletler özelleştirme programları uygulamaya başlamışlardır Şili gibi bazı ülkeler bu sistemle milli gelirlerini artıramamış olsa da, 1980'lerde yükselen neoliberal politikaların bir uzantısı olan özelleştirme bugün tüm dünyada yaygın bir devlet programı haline gelmiştir.¹²⁰ Her ülkede özelleştirme faaliyetleri farklılık göstermektedir. Bu nedenle geleceğe dönük etkin bir özelleştirme programının uygulanabilmesi için deneyimler önemli bir yere sahiptir.

Geniş anlamıyla özelleştirme, daha önce kamu sektöründe gerçekleştirilen iktisadi faaliyetlerin özel sektöre devridir. Böylece devlet, iktisadi faaliyetlerini azaltmış ve denetimindeki mal ve hizmet üreten kuruluşları özel sektöre transfer etmiş olmaktadır. Devletin üretici olma rolünü terk ettiği anlamına gelen özelleştirme, kamulaştırmanın ve millileştirmenin tersi olmaktadır. Özelleştirme, fiyatlandırılabilir kamu hizmetleri için bedel karşılığı satış, finansal kiralama, işletme hakkı devri, kamu özel ortaklığı, imtiyaz devri, ihale yöntemi gibi birçok uygulamayı kapsamaktadır. Kamu mülkiyetindeki iktisadi kuruluşların yönetim ve mülkiyetinin özel sektöre devri anlamına da gelen özelleştirmenin amacı hükümet müdahalelerinin azaltılması, serbest piyasanın geliştirilmesi ve ekonomik büyümenin sağlanmasıdır.¹²¹ Başka bir tanımla, özelleştirme, daha önce mülk olarak sahiplenilmemiş ya da toplulukça sahip olunan devlete ait ya da onun tasarrufunda bulunan ya da kimseye ait olmayıp ortaklaşa kullanılan doğa varlıkları üzerinde özel mülkiyet ilişkisinin kurulmasıdır.¹²²

Neoliberal politikaların tahrip ettiği en önemli varlıklardan biri doğadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde pratik olarak çevrenin korunması amacıyla yapıcı adımlar atılmaktadır. Devletler doğal varlıkların korunması için Birleşmiş Milletler rehberliğinde yasalar yapmaktadır. Fakat bu adımlar doğanın tahribine engel olamamaktadır. Kapitalizmin 1970'lerde uğradığı kriz ve ardından Birleşmiş Milletler'in düzenlediği 1972 Stockholm Çevre Konferansı ile çevre koruma giderek evrensel bir kabul gören ilkesel değere dönüşmüştür. Çevre, liberalizmin öngördüğü serbest mal olmaktan çıkmıştır. Ancak neoliberaler ekolojik varlıkların özelleştirilmesini, özelleştirilemeyenlerin de ticarileştirilmesini savunmaktadırlar.

¹²⁰Castree, *a.g.e*, 104-105

¹²¹ Yusuf Bayraktutan, *Özelleştirme Teori Dünya ve Türkiye Deneyimi Derleme*, Liberte, (Ankara,2003) 80-81

¹²² Aykut Çoban, Fevzi Özlüer, Sinan Erensü, Özer Akdemir, Beyza Üstün, *Türkiye'de Neoliberal Politikaların Ekolojiyi Kuşatması, Direniş ve Yeniden İnşa*, TMMOB Mimarlık Seminer Bildirisi, (İstanbul, 2015) 4

Liberalizm ve neoliberalizm arasındaki ideolojik eşiğin aşılması, çevrenin serbest mal olmaktan çıkıp piyasa içinde yerini aldığı anlamına gelmektedir. Bu da doğanın, neoliberalleşme, özelleştirilme ve ticarileştirilme sürecine dâhil olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu eşik özelleştirme ve ticarileştirmenin işlevsellik kazanması için, çevrenin piyasa ilişkilerinin parçası olmasını sağlayacak yeni düzenlemelerin devlet tarafından yapılması anlamına gelecektir. Bir yandan da, ekolojik varlıklar, piyasa aktörleri için yatırım nesnelere dönüşeceklerdir.¹²³ BM çerçevesine göre ekolojik varlıklar ve korunan alanlar, doğal, kültürel ve tarihsel olarak taşıdıkları öneme göre koruma altına alınırlar. Bu sebepten ötürü korunan alanlar sermaye için, değişim değeri üretilecek, özelleştirilecek, ticarileştirilecek potansiyel metaldir. Devlet hem uluslar arası sorumlulukları çerçevesinde doğanın korunmasıyla alakalı politikaları yürürlüğe koymakta, hem de sermayenin etkisiyle özelleştirme, kuralsızlaştırma ve doğayla ilişkilerde piyasa mantığını esas kılan yeni düzenlemeler yapmaktadır.¹²⁴

Ticarileştirme ise genel anlamıyla bir varlığın alıcı ve satıcı arasındaki maddi ilişkisinin konusu olması durumudur. Doğanın ticarileştirilmesi durumu ise doğal varlıkların piyasada alınıp satılır mala dönüştürülmesi, sermaye birikimine sokulmasıdır.¹²⁵

Ticari ilişki, satıcının doğanın unsurlarını alıcıya devrettiği şekilde kurulabilir. Doğanın unsurları biyofiziksel olarak bulunduğu yerden çıkarılabilir ya da bulunduğu yerde kullanılabilir. Böylece daha önce parasal yönü bulunmayan serbest erişim sona erer. Neoliberal toplumda su ve kanalizasyon hizmetleri ticarileştirilmiş ve özel şirketler eliyle karlılık ilkesiyle sunulur hale gelmiştir.

¹²³ Aykut Çoban, *Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji*, İmge Yayınevi (Ankara,2015) 401

¹²⁴ Çoban- Özlüer- Erensü- Akdemir- Üstün, *a.g.m*, 2-3

¹²⁵ Çoban, *a.g.e*, 405

3.3 TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME-TİCARİLEŞTİRME

Dünyada birçok ülkenin uzun mesafeler kat ettiği 1980'lerden sonra Türkiye'de de özelleştirme gündeme gelmiş ve uygulanacak özelleştirme çalışmalarını yönlendirecek bir plan hazırlanmıştır. Bu planın hazırlanmasında IMF, Dünya Bankası ve uluslararası finans kuruluşları etkili olmuştur. Özelleştirilme uygulamalarının stratejik bir plana dayandırılması amacıyla 1985 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından amaçların, önceliklerin geniş planda belirlendiği bir program hazırlanmıştır. Bu Özelleştirme Ana Planı kapsamında Türkiye şartlarında özelleştirmenin amaçları belirlenmiştir. "Sermaye piyasalarının geliştirilmesi, malların ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliklerinin artırılması, halka açık şirketlerin teşvik edilmesi, verimliliğin artırılması, devlete gelir sağlanması, kamu ve özel sektör kuruluşları arasındaki dengenin değiştirilmesi ve yabancı yatırımlarla uluslararası ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesi"¹²⁶ amaçlarıyla plan oluşturulmuştur. Daha sonra yapılan yasal düzenlemelerle de özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş ve uygulamaya geçilmiştir.¹²⁷

Özelleştirmenin ekonomik bağımsızlık, tekel yaratılması, doğal kaynakların devri yönünden değerlendirilmesi, uygulamanın ilk dönemlerinde de bugün de sorunlu olmuştur. 'Türk milli menfaatleri'nin önüne geçen birçok özelleştirme iptal edilmiş ve peşinden büyük tartışmalara zemin hazırlamıştır. Fakat Türkiye duraklamalara rağmen özelleştirme programını benimsemiştir. Akarsu, göl ve maden rezervleri gibi doğal kaynakların mülkiyet hakkının özel teşebbüslere geçmesi, Türkiye'de uygulanan toprağın ve suyun özelleştirilmesi bağlamında bilinen en önemli dönüşümdür. Bu nedenle Türkiye'nin 35 yıldır içinde bulunduğu neoliberalleşme süreci, hem sermaye birikimi bakımından doğaya doğrudan bağlıdır hem de doğadaki varlıkları tüketen bir kısır döngü içindedir. İstanbul Emirgan Korusu, Muğla İztuzu Kumsalı bu bağlamda verilebilecek çarpıcı ticarileştirme örneklerindedir.

¹²⁶ Metin Kilci, *Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları*, TC. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (Temmuz, 1994) 2

¹²⁷ Bayraktutan, *a.g.e.*, 119-120

Ticarileştirme konusundaki en yıkıcı ve yaygın örnek suyun ticarileştirilmesidir. Neoliberalizmin Türkiye'deki temellerini atan Turgut Özal, 1986 yılında Barış Suyu Boru Hattı Projesi ile Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin suyunun Ortadoğu'da su sıkıntısı çeken ülkelere satılmasını önermiştir. 2000'li yıllarda ise AKP hükümetleri nehir sularının metalaşması yolunda büyük adımlar atmış, dereler hidroelektrik santral (HES) yapılmak üzere, uzun dönemli kullanım hakkı antlaşmalarıyla şirketlerin kullanımına devredilmiştir.

Özelleştirmenin Türkiye'nin belirleyici ekonomi politikası olmasının ardından, kamu verimsiz ve hantal, özel teşebbüsler ise üretken ve dinamik olarak resmedilmeye başlanmıştır. Özel sektör karşısında devlet, ağır bir bürokrasinin ve verimsizliğin adresi olarak gösterilmiştir. Devletin özel sektör kadar hızlı hareket edemediği düşünülmüş ve özel sektör hızla güç ve etki kazanmıştır. 2000'li yıllarda ise tüm sektörlerdeki değişim enerji sektöründe de kendini göstermiş ve milyar dolarlık nükleer santral yatırımları özel teşebbüs ile yapılmıştır.¹²⁸

Benimsenen özelleştirme, özelleştirilemeyenlerin de ticarileştirilmesi sistemi, 2000'li yıllarda amaçladığı sorunları çözememiştir. Eski devlet anlayışından kopuş, demokratikleşme ve özgürleşme anlatısı bağlamında sunulan özelleştirme, neoliberal bir söylemden öteye gidememiştir. Dönüşen devlet yapısı, iyi piyasa- kötü devlet argümanı ile hareket etse de iyi devlet- kötü piyasa sorunsalının önüne geçememiştir.

129

Neoliberal politikalar içinde ele aldığımız, özelleştirme ve ticarileştirme faaliyetlileri tahakküm edenler tarafından desteklenip artırılsa da bu faaliyetlere yönelik karşı gelişler de aynı süreçte kendini göstermeye başlamıştır. Neoliberal politikaların toplumsal anlamda eyleme dönüşmesi, bir sonraki bölümde çevre özelinde toplumsal hareketlerin tartışılmasıyla aktarılacaktır.

¹²⁸ Aksu- Erensü- Evren, *a.g.e.*, 120-131

¹²⁹ *a.g.e.*, 134-135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRECİ ELEŞTİRİ

Medeniyet insanın doğaya karşı mücadelesi olarak anlatılır. İnsanın yaşadığı gezegenin doğal sınırlarını keşfetmesi üzerine karşı karşıya kaldığı iki yol ayrımı bulunmaktadır. İnsan ya kendi varlığı da dahil olmak üzere tüm canlıları ve tarihsel geçmişiyile tüm gezegeni kör ve tahripkar doymazlığıyla tahrip edecek ya da doğa bilinciyle davranacak ve doğayla uyum içinde yaşamın yolunu bulacaktır.¹³⁰ İnsanlığın doğadaki yerini sorgulamanın kökleri İncil'e ve son vahiy kitabı kabul edilen Kuran'a kadar uzanır. "Biz her şeye ona uygun bir ölçü verdik."¹³¹ diye yazan kitapta ekolojik dengeye 14 yüzyıl önce vurgu yapılmaktadır.

Çevresel yıkımın eski çağlardan beri fark edilip geleceği tehdit eden bir sorun olduğu bilinmektedir. Doğal çevreye genellikle insan tarafından dışarıdan yapılan müdahaleler doğal çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bu anlamda çevre sorunlarını, "yapay çevresini oluşturmak isteyen insanın, doğal çevre üzerinde oluşturduğu tüm olumsuz etkiler ile doğal kaynakların aşırı ve yanlış kullanımının doğanın üretken potansiyelini tehdit ettiği"¹³² bir çevre durumu olarak açıklayabiliriz.

İnsanın doğayı bir mülk olarak görüp ona yüzyıllardır hükmetmiş olması kuşkusuz yeryüzünde onarılmaz ekolojik bozulmalara yol açmıştır. Bu bozulmalar çoğu zaman doğa tarihi ve doğadaki ekolojik süreçler hakkında bilgi ve ekoloji eğitimi eksikliği sonucu doğaya müdahalenin yarattığı olumsuzlukları anlayamamaktan kaynaklanmıştır. Yıkımların bazıları insan aklının kabul dahi edemeyeceği büyüklüktedir.¹³³

¹³⁰ Michael Brown, John May, *Greenpeace Yeşil Barışın Öyküsü*, Metis Yayınları (İstanbul: 1992) 3-4

¹³¹ Süleyman Ateş, *Kur'anı Kerim Meali*, Milliyet (İstanbul:1996) 248-13

¹³² Karaca, *a.g.m*, 3

¹³³ Hikmet Birand, *Anadolu Manzaraları*, Tubitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2008, Önsöz

Amerikan siyaset ve sosyoloji yazınında doğanın haklarını savunma gereği 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirmeye başlamıştır. Doğanın korunması düşüncesinin savunulup, insanın çevreye karşı sorumluluk taşıması gerekliliği dile getirilmiştir. Tarihsel süreçte tüm dünya ülkelerine yayılan çevrecilik bilinci ise bugün bile tamamıyla insan bilincine yerleşememiş aksine insanın doğaya verdiği zarar artmıştır. İnsanın ekonomik ve ticari faaliyetleriyle ormanların yok olduğunu, nehirlerin kurduğunu, su kaynaklarının kirlendiğini, doğadaki biyolojik zenginliğin her geçen gün azaldığını gören Lawrence Buell, Scott Slovic, John Muir gibi çevreci eleştirilenler süregelen insan merkezli bakış açısının terk edilmesi gerekliliğini savunmuşlardır.¹³⁴ Doğanın insan için var olduğu varsayımından uzaklaşarak doğayla uyum içinde yaşam sürdürmedikçe, çevreci eleştiriler nihai hedefine ulaşamayacaktır.

Ekoloji kavramı 1870 yılında Alman biyolog Ernest Haeckel tarafından bulunmuştur. Genel olarak ekoloji, canlıların çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim olarak, biyolojinin alt başlıklarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi sonrasında doğada ve toplumsal hayatta sorunların artmasıyla birlikte ekoloji bilimi de farklı bir disiplin olarak dikkati çekmeye başlamıştır. Modern çevreciliğin Rachel Carson'ın 1962 yılında yayınladığı *Sessiz Bahar* romanında yer alan "Yarının Masalı" başlıklı bölümle başladığı kabul edilmektedir. Romanın bu bölümünde, bir zamanlar Amerika'da doğanın ahenk içinde görüldüğü bir kasaba resmedilmekte ve zamanla bu kasabanın nasıl bozulduğu ve nasıl bir doğa felaketine uğradığı anlatılmaktadır.¹³⁵ 1960 sonrasında ise ekolojik sorunların insanlık tarafından fark edilip bu sorunların nedenlerinin, aktörlerinin ve süreçlerinin incelenmesiyle birlikte sosyal bilimlerde ve siyaset bilimi içerisinde de kendine yer bulmaya başlamıştır.¹³⁶

¹³⁴ Ufuk Özdağ, *Çevreci Eleştiriye Giriş*, Doğa Kültür Edebiyat, Ürün Yayınları, Ankara, 2014, 7-19

¹³⁵ Greg Garrard, *Ekoeleştiri, Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel tartışmalar*, Kolektif Kitap (İstanbul: 2016) 13

¹³⁶ Ahmet Mutlu, *Türkiye'de Çevre Sorunları Literatürünün Baskın Niteliği ve Sosyal Bilimler Yaklaşımının Gerekliliği*, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 2009, 3

Ekoloji biliminin tanımladığı şekliyle dünya, tüm unsurlarıyla birbirine bağlı tek bir bütündür. İnsanın geleceği doğaya bağlıdır ve bilimin mekanik ve duygulardan yoksun dili bu bütünleşmeyi sağlayamaz. Doğa ve toplum bütünlüğünü sağlamak için olması gereken değişim içsel bir değişimdir. Sağlanan değişimin ardından ortaya çıkan ilişkide, uzun zaman önce endüstrileşmenin, şehirleşmenin, modern bilimin, din ve felsefenin insanın gözünde değersizleştirdiği doğa yeniden canlanacaktır. Doğaya duyulan bağ arttıkça, canlılar içsel bir değişim yaşar. Bu değişim de insanlığın ve doğanın kaderinin birbirinden ayrılamayacağı varsayımını somutlaştırır.¹³⁷ Bir bütün olarak doğayı kavramak doğanın genel hareket yasalarını ve buna bağlı olarak doğanın karmaşık ilişkileri de kavramak anlamına gelmektedir.¹³⁸ Çevreye insan faktörü ile uygulanan yıkımın insan ile doğa arasındaki ilişkinin olması gerektiği gibi içselleştirilememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. İnsanın geleceği için doğanın işleyişinin ve ekolojik süreçlerin daha iyi anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Küresel ekonominin kullandığı aygıtların tüm canlıları tehdit ettiği gerçeği, insan soyunun doğanın çevrimine, yaşam ağına müdahale etme hakkı olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Oysa aslında güçsüz, yetersiz beslenme ve barınma karşısında insan bedeni ekolojik dengenin içinde barınmaktadır. İnsanın kar ve sermaye karşısındaki zafiyetlerini kullanarak çevreye zarar vermesini sağlamak aslında kendi bedenine soktuğu kendisini zayıf düşüren bir zehirdir.¹³⁹

Çevreci eleştiri dünyanın geleceğini düşünmektedir ve insan ile doğanın birbirinden ayrılmaz hakikatini ortaya çıkarmak için çalışmaktadır. Ekoeleştiri veya çevreci eleştiri insanla insan dışı arasındaki ilişkinin insanlığın kültürel tarihi boyunca incelenmesi ve bizzat "insan" kavramının eleştirel incelenmesidir.¹⁴⁰ Bu anlamda çevreci eleştiri, Bourdieu'nün 'insanı neyin ne yönde etkilediği' sorusuna aradığı yanıtla kavramlaştırdığı *habitus* içinde kendini somutlaştırmaktadır.

¹³⁷ Garrard, *a.g.e.*, 28-29

¹³⁸ Kaan Kangal, *Doğanın Diyalektiği Nedir? Friedrich Engels'in Diyalektik Tanımı Üzerine Bazı Düşünceler*, Flsf Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, sayı.20, 41

¹³⁹ Ufuk Özdağ, *Sessiz Bahardan Sonra Ses Getiren Elli Yıl: Kadın, Çevre, Sağlık*, Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFD) Hacettepe Üniversitesi (Aralık: 2011) sayı.28, 180-187

¹⁴⁰ Garrard, *a.g.e.*, 17

1980'lerden bu yana doğanın yanında yer alan ilk karşı çıkışlar Amerika'da 1980'ler olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde ilk kez insanın doğadaki tek ve en değerli varlık olduğu görüşü terk edilmiş, insanın olduğu kadar doğal çevrenin ve diğer canlıların da hakları olduğu görüşü öne çıkmaya başlamıştır. Doğayı öteki yapan ve ekolojik bir bakış açısının oluşmasını engelleyen temel nedenler,¹⁴¹ "İnsanın dışındaki çevre sadece bir arka plan değil, insanın tarihinin doğa tarihiyle iç içe olduğu bir mevcudiyettir" düşüncesinin benimsenmesiyle kısmen engellenmeye başlamıştır. Batı'da 1990'ların başında çevreci sesler baskın hale gelmiş ve yükselmiştir. Bunun nedeni, 20. yüzyılın son çeyreğinde neoliberal üretim ve tüketim sisteminin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan çevresel sorunların fazlalığıdır. Doğal kaynakların tüketilmesi, hızlı nüfus artışı, toksik atıklar, ormanların yok oluşu, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevresel sorunlar, bilim adamlarını, akademisyenleri ve sivil toplumu harekete geçirmiştir.¹⁴²

Neoliberal politikaların hız kazandığı 1970 sonrası dönemde, çevresel yıkımın artmasının ardından çevreye duyarlı insanlar doğanın yanında harekete geçmişlerdir. 1980'lerde yapılan araştırmalarda ve yazılan yazılarda, organik dünya anlayışının hâkim olduğunu görmekteyiz. Buna göre insan doğadan üstün değildir, doğanın bir parçasıdır. İnsanın sürekliliği doğanın sağlıklı işleyişine bağlıdır. Bu görüşü savunanlar birinci dalga çevreci eleştiri olarak adlandırılmaktadır. Bu dalgada özellikle Henry David Thoreau, Mary Austin, Barry Lopez, Aldo Leopold, Edward Abbey, John Muir, Wendell Berry, Terry Tempest Williams gibi doğa yazarlarının çevreci eserleri üzerine yazılar yazılmıştır. İkinci dalga çevreci eleştiri ise, toplum odaklı olup kuramsal çalışmalar da yapmıştır. 1990'ların ortalarında başlayan bu devrede eleştirinin sınırları genişlemiş ve doğa edebiyatı oluşmaya başlamıştır. Ünlü çevreci eleştirmen Patrick Murphy doğa ve edebiyat odaklı çalışmalar yapmış ve çevreci eleştirinin başka edebiyat türlerini ve başka ulusların edebiyatlarını da mercek altına alması gerektiğini savunmuştur.¹⁴³

¹⁴¹ Ufuk Özdağ, *Edebiyat ve Toprak Etiği*, Ürün Yayınları (Ankara:2005) 24

¹⁴² Ufuk Özdağ, *Çevreci Eleştiriye Giriş*, 30-36

¹⁴³ A.g.e, 38

Bir eleştirmen, örneğin Gılgamış Destanı veya Shan-hai ching chiao-chu (Dağlar ve Denizler Kılavuzu)'daki çevreye ilişkin düşüncelere az da olsa kafa yormamışsa, o zaman yüzyıllar boyunca geleneklerin, kültürel etkileşimlerin, sosyopolitik etkenlerin ve çevreye dayalı şekillendirimin doğa edebiyatının gelişimi ve oluşumuna olan etkilerini anlayabilecek kadar zamanda geriye gidememiştir.¹⁴⁴

Günümüzde ise üçüncü dalga çevreci eleştiri tartışmaları yürütülmektedir. Etnik ve ulusal özelliklerin tanındığı, insan deneyimlerinin tüm yönlerinin çevreci bir bakış açısıyla araştırıldığı bir dönem olarak tarif edilmektedir. Bu dönemde çevreci eleştirinin kapsadığı konular; mekana ait küresel kavramların yeni biyolojik bölgeselcilik ile kaynaşması, uluslar arası karşılaştırmalı çalışmalar, evrimsel ekoeleştiri, kültürel ekoloji, koloni dönemi sonrası çevreci eleştiri başlıklarıyla özetlenebilir.¹⁴⁵

Doğanın bir bilim olarak eleştirel teori içinde yerini almasının ardından yaygınlaşan doğayı koruma bilinci, doğa ile içsel bir bağ kurmaya hazır insanlara güçlü bir bakış açısı kazandırmıştır. Gelişen toplumsal süreçte neoliberal dünyanın hemen her yerinde meydana gelen doğayı tahrip edici faaliyetlerde kitlelerin harekete geçmesi bu geniş bakış açısının bir ürünüdür. Teknolojinin gelişmesi, neoliberal politikalar, sınırsız yıkımlar ve bozulan doğal alanlar doğaya duyulan ilgiyi ve merakı artırmıştır. Bu savunuculuğun oluşmasındaki en büyük etken toprağın kendisidir. Doğa yazarlarının doğaya ve doğa tarihine olan ilgileri insan ve doğa arasında bir bağ keşfetmelerinden kaynaklanır. Bu keşif insan merkezli düşünce biçimini temelinden sarsar. Doğa ve üzerinde yaşayan tüm canlıların var olma hakları vardır.¹⁴⁶ Yeryüzündeki insan ve insan dışı yaşamın iyi durumda olması ve gelişmesi kendi başına değerlidir. Bu değerler insan amaçları için yararlı olup olmamalarından bağımsızdır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Yaşar Kemal, *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor*, YKY (İstanbul:2015) 80-81

¹⁴⁵ Ufuk Özdağ, *a.g.e*, 38-40

¹⁴⁶ *A.g.e*, 52

¹⁴⁷ Hüseyin Ayaz, *Çevreci Eleştiri üzerine Genel Bir Değerlendirme*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 2014 Sayı:3 279

Her toplumun toprağa karşı ahlaki yükümlülükleri olduğu varsayımıyla çevreci eleştiri tüm kültürlerde varlığını göstermiştir. Bu bağlamda insan ekolojik topluluğun üyelerinden sadece biridir. Ekolojiye saygı duymak, bu topluluğa saygı duymak anlamına gelir.¹⁴⁸ İnsanın ekosistem içindeki yerini kabullenip o sisteme verdiği değer toprağın değeri olarak adlandırılabilir. İnsan doğası bütünlüğünü sadece sağlıklı ve dengeli ekosistemlerde sürdürebilir. Bu yüzden ekolojik topluluk içinde birbirine bağımlı olan her canlının kendisine ve ekosisteme yönelik tehdit karşısında doğayı savunma hakkı vardır. Kendisine ve ekosisteme yönelik birlikte var olma ve sürdürülebilirlik duyguları toplumsal hareketlerin ve toplum üzerinde bu anlamda bir farkındalık yaratmanın ana zemini oluşturmaktadır. Çünkü duyguların toplumsal hareketlere katılanlar üzerindeki etkisinin büyük olduğu kabul edilmektedir. İnsan ve doğa kavramlarının kesişme noktasında yer alan çevre, yeni toplumsal hareketler içinde yer almaktadır. Çevreci eleştirinin son dönemlerdeki toplumsal hareketlere yön vermesini anlayabilmek için toplumsal hareketler tarihini anlamak gerekmektedir.

4.1 TOPLUMSAL HAREKETLER

Bourdieu'cu bir söylemle 'tahakküm altında olanların' harekete geçmesi toplumsal hareket olarak adlandırılmaktadır. Genel anlamıyla toplumsal hareketler, elitlere, otoritelere, farklı güç odağı gruplara ya da kültürel kodlara karşı, elitler, diğer gruplar ve unsurlarla kalıcı bir etkileşim içinde, ortak hedeflere sahip ve dayanışma içinde olan bireyler tarafından geliştirilen kolektif eylemler olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁹ Toplumsal hareketler, çok farklı direniş biçimleri, çatışmalar, isyanlar biçiminde kendini göstermiştir. Bu hareketler sistem karşıtı hareketler ya da sosyal hareketler olarak adlandırılan faaliyetlerdir ve halkın hareketliliğine, direnişine, bir amaç doğrultusunda harekete geçmesine, süregelen sisteme karşı

¹⁴⁸ U. Özdağ, *a.g.e*, 138

¹⁴⁹ Sidney.G.Tarrow, *Power In Movement: Social Movements And Contentious Politics*, Revised And Updated Third Edition, Cambridge Press, 2011, 5-8

başkaldırısına işaret etmektedir.¹⁵⁰ Siyaset toplumun en derin hücrelerinde hissedilen bir tahakküm biçimi şeklinde karşına çıkar. Nerede hissediliyorsa orada bir dirençle karşılaşması olasıdır. İktidara karşı çokluk da bu direnç zemininden doğar.¹⁵¹ Gerek yönetenler arasında meydana gelen çatışmalardan gerek yönetilenlerin ezilen olma gibi toplumsal durumlarından kaynaklanan, çok farklı direniş biçimleri insanların hayatlarında önemli değişikliklere yol açmış, insanlık tarihinde etkili olmuştur. Bu direnişler farklı zamanlarda devrim, isyan, eylem gibi farklı çeşitlerde meydana gelseler de yaşanan tarihte varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁵² Toplumsal hareketler var olan toplumsal yapıya karşı verdikleri mücadelede geleceği insanlar için umutlu kılmaya çalışırlar. Bu amaçları doğrultusunda özgürlüğü ve toplumsal barışı hedeflerler. Çevrelendiği bu bilinçle "var olanla uygunluk içinde olmaması"¹⁵³ toplumsal hareketleri desteklemeyenler tarafından ütöpik gibi yorumlansa da bu hareketler bugünün sınırlarını aşip geleceği şekillendirecek bilince sahip şekilde, ütopyanın sağladığı hayal gücünden beslenmektedirler. Çünkü gerçekliği dönüştürme sürecinde görülen düş olumsaldır, gerçekliğin koyduğu sınırların ötesine geçme olanağı sunar.¹⁵⁴

Düş kurmalıyız! (...) Düş kurmaktan hiç zarar gelmez. hem çalışan insanın enerjisini destekler hem de güçlendirir. Böyle düşlerde çalışma gücümüzü çarpıtacak ya da felce uğratacak hiçbir şey yoktur. Eğer bir insanın düşünün gerçekleşmesi için çalışırsa, düş ile gerçekliğin arasındaki ayrılığın zararı yoktur. Düşlerle yaşam arasında bir bağ varsa her şey yolundadır.¹⁵⁵

Bourdieu'nün "akılları özdenetim ve inisiyatif, özgür iradeye güven şeklinde çalıştırmak dayanışma ve birliktelik ruhunu canlandıran, gerçek anlamda örgütsel dönüşümü sağlayacak liderler gerekmektedir" düşüncesi toplumsal hareketlerin çıkış

¹⁵⁰ Şendeniz, *a.g.m*, 3

¹⁵¹ Remzi Onur Kükürt, *Günümüzde İktidar ve Direniş Stratejileri: Gezi Direnişi'nin Demokrasi Deneyimi Üzerine Felsefi Bir Analiz*, Düşünme Dergisi, 2014, Sayı.5, 42-45

¹⁵² Y.Doğan Çetinkaya, *Toplumsal Hareketler, Tarih, Teori Ve Deneyim*, İletişim (İstanbul: 2014) 25

¹⁵³ Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, Epos Yayınları (Ankara: 2002) 80-82

¹⁵⁴ Barış Çoban, *Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*, Kalkedon (İstanbul:2009) 15-16

¹⁵⁵ V.İ. Lenin, *Ne Yapmalı? Hareketimizin Canalıcı Sorunları*, Eriş Yayınları (İstanbul:2003) 165-166

amacını açıklamaktadır.¹⁵⁶ Toplumsal değişim ve dönüşüm taleplerinin geniş kitlelere yayılmasında sıfır noktası olarak, ilk vergi ayaklanmalarının, ekmek ayaklanmalarının, seçim mücadelelerinin, grevlerin gözlenmesi sebebiyle, 1750 yılı kabul edilmiştir.¹⁵⁷ Özellikle 19. yüzyıldan sonra gelişen kapitalist toplumsal ilişkilerin yaygınlaşması, bununla birlikte metalaşma süreci, hızlı kentleşme, göç sorunu, hem şehirlerde hem de kırsal kesimde toplumsal kargaşalar ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁸ Ortaya çıkan bu durumun ardından toplumsal hareketlere ilişkin daha sistematik analizler ortaya çıkmaya başlamıştır. Kitle toplumunun ortaya çıkışıyla ve eğitim sisteminin oluşmasıyla birlikte de bu sistematik analizler netlik kazanmış ve toplumsal hareketler kendini ifade etmeye başlamıştır.

19.yüzyıla gelindiğinde ise, önceleri geleneksel olarak cemaat grupları tarafından gerçekleştirilen savunmacı eylemler yerini, organize, öz bilince sahip daha kalıcı yeni haklar arayan hareketlere bırakmıştır.¹⁵⁹ Marksizm'in etkisiyle toplumun aşağısındaki köylülerin, zanaatkârların ve işçilerin faaliyetleri, eylemleri ve örgütlülükleri süreklilik düzeyine ulaşmıştır. Yöneten sınıf, oluşan kitlelerin yalnızca yıkıcı bir rol oynayacağını ve kör inançların sürü psikolojisinin bir sonucu olduğunu düşünseler de, gelişen süreç insanın kitle içindeki gücünü gözler önüne sermiştir. Bu dönemde toplumsal hareketler üzerine ilk sistematik fikriyat literatürde yerini "kalabalıklar" kavramıyla almıştır. Bu yaklaşımın en tipik temsilcisi Gustave *Le Bon*, kalabalıklar üzerine yazdıklarıyla uzun yıllar birçok alanda etkili olmuştur.¹⁶⁰ Le Bon, kalabalıkların düzensiz ve yıkıcı bir rol oynayacağını savunur.¹⁶¹

20. yüzyıl ortalarında toplumsal tarihin ortaya çıkışı ile birlikte sıradan insanların mücadeleleri sosyal bilimcilerin ilgisini çekmeye başlamış, toplumsal

¹⁵⁶ Şentürk, *a.g.m.*, 90

¹⁵⁷ Şendiz, *a.g.m.*, 11-15

¹⁵⁸ Gülcan Işık, *Toplumsal Hareketler, Politikadan Edebiyata, Sanattan Sinemaya, Medyadan Toplumsal Algıya teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar*, Nobel (Ankara:2011) 1

¹⁵⁹ Elif Topal Demiroğlu, *Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması*, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi, 2014, Cilt.2 Sayı.1, 134

¹⁶⁰ Çetinkaya, *a.g.e.*, 28-30

¹⁶¹ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Hayat yayınları (İstanbul: 1997) 12-15

hareketler siyasal analizlerde kendine yer bulmuştur. Bu dönemde kadınlar, çocuklar, işçiler, köylüler ve üretim- tüketim- paylaşım sürecinde dışlanmış tüm kesimler, sosyal bilimler analizlerinde önemli içerik değişikliklerine neden olmuşlardır. Bu süreç dâhilinde fikirlerin, düşüncelerin ve ideolojilerin de toplumsal hareketlere etkisi tartışılmıştır. Fakat yapılan araştırmalar sonucunda toplumsal hareketlerin kişilerin iradelerine ve manevi duygularına göre yön kazandıkları fikri ağırlık kazanmıştır. Otorite araçları tarafından baskı, engelleme, şok etme, şaşkına çevirme ve belirsiz haller yaratma, toplumsal hareketleri hareket haline getiren en önemli bileşenlerdir.¹⁶² 1960'lı yıllara kadar toplumsal hareketler Marksist teorinin etkisi altında gelişmiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde toplumsal hareketlerin tarihsel gelişim sürecinde yeni bir evreye geçilmiş ve 'Yeni Toplumsal Hareketler' yaklaşımı ortaya çıkmıştır. 1968'de yaşanan eylemler ve öğrenci hareketleriyle birlikte toplumsal hareketler sosyolojisi bir dönüm noktasına girer. Fransa 68 Gençlik başkaldırı hareketi uzun süren De Gaulle iktidarının yıpranması sonucu kıvılcımlanan gençlerin "yeter" sloganıyla sokakları işgali ve polisle çatışması şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁶³ Bu hareketin etkileri Avrupa'daki Marksist teorilerin etkisini zayıflatmıştır. Çünkü yeni toplumsal hareketler sosyal bir grubun çıkarlarının çok ötesinde ahlakiyet ilkesine bağlı olarak tarihten beslenerek ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁴ Bu entelektüel değişim özellikle Fransa'da Alain Touraine ve arkadaşlarının toplumsal hareketler üzerine yaptıkları çalışmalarda göze çarpmıştır.¹⁶⁵ Bu dönemden itibaren sadece işçi hareketleri özelinde konuşulan toplumsal hareketler yeni bir ivme kazanmış ve yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılmaya başlamışlardır.

Bu yıllarla birlikte değişen bir başka şey, toplumsal hareketler üzerine fikir yürütenlerin bu hareketlerin içinden gelmeye başlamaları ve en azından bu

¹⁶² Çetinkaya , *a.g.e.*, 37-42

¹⁶³ Vehbi Bayhan, *Yeni Toplumsal Hareketler Ve Gezi Parkı Direnişi*, Birey ve Toplum, 2014,Cilt:4, Sayı:1, 41

¹⁶⁴ Işık, *a.g.e.*, 22

¹⁶⁵ Barış Çoban, *a.g.e.*, 65

hareketlere çok büyük sempati besliyor olmalarıdır.¹⁶⁶ 1970'li yılların başında, sivil haklar, ifade özgürlüğü ve öğrenci hareketleri; 70'li yılların sonunda kadın, barış ve çevre hareketleri hız kazanmış, yeni toplumsal hareketler literatürü dönüşmeye başlamıştır. 80'li yıllarda yaygınlaşan nükleer silahsızlanma hareketleri ise bu köklü dönüşümün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁷ 80'li yılların sonlarından itibaren üretim-tüketim-paylaşım ve yasa yapımı süreçlerinden dışlanmanın doğurduğu acıların ve tepkilerin ifade ediliş biçimleri bu alan üzerine çalışanların daha fazla dikkatini çekmeye başlamıştır. Kendi içinde 1970'lerin endüstriyel toplum yapısına karşı çıkarak endüstri sonrası bir toplum yapısına yönelik başlayan yeni toplumsal hareketler, önceki dönemlerle karşılaştırmalı olarak kavramsallaştırılmış ve heterojen bir yapıyla bugüne kadar gelmiştir.¹⁶⁸ 80'li yılların sonrasında kültür konusunda iki kavram öne çıkmıştır: Çerçeveleme ve kolektif kimlik. Kültür üzerine çalışmaya başlayan sosyal bilimciler toplumsal hareketlere olan bakış açısını farklı alanlarda geliştirmişlerdir. Toplumsal hareketler literatürü bugün çok farklı hareket, tepki ve protesto öğelerini değerlendiren bir alan haline gelmiştir.

Günümüzde özel yaşam ile birlikte tüm kültürel alan siyasetin kapsamına girmiştir. Toplumsal hareketler, tarihsel süreçler içerisinde hem dış dünyanın hem de insan doğasının radikal dönüşümler geçirdiğini göstermektedir. Bu dönüşüme karşı bir tepki olarak da insan, eylemlerini kültürel olarak kendi uzamını yaratarak hareketler içinde refleks olarak göstermektedir.¹⁶⁹ Bugün gelişen toplumsal hareketlerde ve tarihi süreçte, düşüncüyü özgürce ifade etme hakkı ile akıl yürüten topluluklar, rasyonel bir mutabakata, tek bir doğruya ulaşamazlar. Çünkü hakikat bütün taraflar için dürüst bir mücadele imkânı, insanlığın bugünkü anlayış düzeyinde ancak düşüncelerin çeşitliliği sayesinde sağlanabilir.¹⁷⁰ Bu yüzden toplumsal

¹⁶⁶ Çetinkaya, *a.g.e.*, 32-33

¹⁶⁷ Topal Demiroğlu, *a.g.m.*, 135

¹⁶⁸ Alain Touranie, *Toplumdan Toplumsal Harekete , Yeni Sosyal Hareketler/ Teorik Açılımlar* Kaknüs Yayınları (İstanbul:1999) 20-25

¹⁶⁹ Mustafa Kemal Coşkun, *Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler* Ankara Üniversitesi DTCF, SBF Dergisi, 61-1, 71

¹⁷⁰ Jürgen Habermas, *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*, İletişim Yayınları (İstanbul: 2013) 241

hareketler birbirine bağı hareket etmeye mahkûm kitleler değil, gücünü doğadan ve tarihten alan, otoritelere ve baskılara karşı akıl ile ortak paydada buluşabilenlerin eylemleridir. Touranie ise bir toplumsal hareketi üç ilkeyle tanımlamaktadır: Hareketin kimliği, hareketin karşıtı ve hareketin hayali.¹⁷¹

Toplumsal hareketlerin birçoğunun -sosyalist, feminist, işçi hareketleri- temel istemi daha demokratik ve daha eşit bir dünya düzenine kavuşmaktır. Bu isteğe kavuşmak için de varlıklarını hissettirme yolları aramışlardır. Bugün neoliberal siyasete meydan okuma amacıyla oluşan sivil haklar hareketi, kadın ve eşcinsel haklar hareketi, ekolojik hareketler, evsiz aktivistler, savaş karşıtı hareketler, ve bunun gibi halka dayalı hareketler demokratik sürecin bir parçası olarak görülmektedir.¹⁷²

4.2 NEOLİBERALİZM KARŞITI TOPLUMSAL HAREKETLER

Pierre Bourdieu "neoliberalizmin kendini kabul ettirme aracı ekonomik olanla toplumsal olan arasında kopuş yaratmaktadır" der.¹⁷³ Bu doğrultuda neoliberalizm, birikimin maddi temelini beş düzeyde dönüştürmek için 'serbest piyasa' adı altında devlet gücünün sistemli kullanılmasına dayanır. Bu beş düzey, insan emeğini değersizleştiren kaynakların tahsisi, uluslararası ekonomik bütünleşme, devletin rolü, ideoloji ve işçi sınıfının yeniden üretimidir.¹⁷⁴ Neoliberalizmin insanlığın kolektif refahında doğurduğu yıkıcı sonuçlar ve neoliberal küreselleşmeye karşı gelişen tepkiler, kendini en belirgin şekilde ilk defa 1999 yılında Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'nün toplantısının kitlesel olarak protesto edilmesi ve yaşanan sokak çatışmaları ile göstermiştir. Seattle'daki gösterileri başka ülkelerde yaşanan benzer ayaklanmalar takip etmiştir. Küreselleşmeye karşı güdülen ulusalcılık stratejileri

¹⁷¹ Reynaud- Bourdieu, *a.g.m*, 143-145

¹⁷² Işık, *a.g.e*, 7

¹⁷³ Şentürk, *a.g.m*, 86

¹⁷⁴ Filho- Johnston, *a.g.e*, 10

sermayenin akışkanlığının karşısına yerel engeller dikmek, sermayenin uluslar arası hareketliliğinin yarattığı mülksüzleştirmeye karşı durmak amacıyla gerçekleştirilir. Bu bakımdan siyasal mücadelenin yerelleştirilmesi ve ulusal kimliklere dayalı direniş odakları kurulması bu direniş hattının merkezi stratejisini oluşturur.¹⁷⁵ Küreselleşme amacıyla uygulanan stratejiler sonucunda devletin ve devlet yönetiminin egemenlerin hizmetindeki bir araç haline gelmesi, devletin baskıcı ve otoriter bir ceza devletine dönüşmesi toplumun güveninin azaldığını göstermektedir.¹⁷⁶ Bu güvenin sarsılmasının sonucu olarak toplumların güven ve hak arayışı kaçınılmazdır.

Neoliberalizme karşı küresel paradigmalara geliştirilmeye başlandığı 2001 yılında ise Brezilya İşçi Partisi'nin iktidarda olduğu Porto Alegre kentinde, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) na alternatif olarak düzenlenen, küresel bir sosyal forum da, "başka bir dünya mümkün" sloganıyla ilan edilmiştir.¹⁷⁷ 2001 yılından sonra toplumsal hareketler küresel bir karakter kazanarak, dünyanın farklı yerlerinde düzenli bir şekilde bir araya gelmeye ve oluşturdukları sosyal forumlarda farklı alternatifleri tartışmaya başlamışlardır. Neoliberalizme alternatif paradigmalara üreten, yegâne doğru olarak sunulan neoliberalizmin otoritesini sarsan bu tartışmalar, 2000'li yıllarda önemli bir uyanışı da -hem küresel hem yerel- temsil eder niteliktedir. Çok katılımlı, düzenli platformlarda bir araya gelen 'akademisyenler, öğrenciler, işçiler, kadınlar, göçmenler yani neoliberalizmin etkisiyle dezavantajlı konuma geçen üretim- tüketim- paylaşım süreçlerinden dışlanan herkes bir yandan neoliberalizmin devlet ve yasa yapımı ile ilişkisi göz önüne alındığında alternatif çözümler üretirken diğer yandan sokak çatışmalarının kaçınılmazlığını da dışlamamaktaydılar.

2007 yılının son dönemlerinde hızlanmaya başlayan neoliberalizm karşıtı toplumsal hareketler, Atina'da 15 yaşında bir gencin, Alexandros Grigoropoulos'un, polis tarafından öldürülmesiyle hız kazanmış, ülke çapında büyüyen bir isyan dalgasını tetiklemişti. Bir gencin öldürülmesi sonucunda ortaya çıkan kitlesel tepki, hükümeti kısa süre içinde ülkeyi yönetemez bir duruma getirmeye yetmişti. Bu

¹⁷⁵ Ahmet Murat Aytaç, *İmparatorluk: Bir Manifesto Çağırısı*, Politics (Ankara:2002) 7

¹⁷⁶ Şentürk, *a.g.m.*, 87

¹⁷⁷ Çetinkaya, *a.g.e.*, 10

sürecin devamında patlak veren mali kriz, ülke içindeki isyanın daha da büyümesine ve süreklilik kazanmasına sebep olmuştu. 2010 ve 2012 yılları arasında Yunanistan, modern tarihinin gördüğü en büyük kitlesel gösterilerle sarsılmıştır. İşsizlik, sosyal devletin tasfiyesi, sağlık ve eğitim sisteminin piyasalaşması, düzensiz çalışma saatleri gibi sorunlar neoliberal iktisadi ve siyasal sistemin çıkmazları olarak görülmekte ve gösterilerin nedeni bu çıkmazlara bağlanmaktaydı Yunanistan'ın içinde bulunduğu borç krizinin nedenlerinden en önemlisi diğer devletlerle yaşadığı ekonomik kredi sorunları ve kamu açıklarıdır.¹⁷⁸

Sadece Yunanistan'a özgü olmayan sosyal devletin tasfiyesi, kronik işsizlik, sağlık ve eğitim sisteminin piyasa taleplerine göre dönüşmesi, düzensiz ve esnek çalışma şartlarının yaygınlaşması, piyasanın dayattığı tüketim alışkanlıkları küresel çapta bir direnişi tetikliyordu. Bu gösteriler sürecinde, düzensiz, güvencesiz, esnek ve daha ağır çalışma şartlarının yaygınlaşması ve karşılığında alınan ücretin azalması anlamını taşıyan "700 Euro Kuşağı" ve "Prekarya" tanımları bu süreçte ortaya çıkmıştır.¹⁷⁹ 2000'li yılların gençliği için sunulan gelecek, sosyal haklardan arındırılmış, düşük ücretli düzensiz işler ya da kronik işsizlik, çünkü *Prekarya*'ya maruz kalan kitle genellikle gençler oluyordu. 2014 verilerine göre Avrupa Birliği'ne üye devletlerarasındaki genç işsizlik oranlarına baktığımızda neoliberalizmin bu etkisini açıkça görmekteyiz. 2008'deki ekonomik krizden sonra İspanya'da yüzde 51,5 Yunanistan'da yüzde 52,5 İtalya'da yüzde 49,4 İrlanda'da yüzde 23,3 Letonya'da yüzde 15,9 Polonya'da yüzde 22,5 Portekiz'de yüzde 30,2 İngiltere'de yüzde 17,6 gibi tarihsel yükseklikte genç işsizliği oranları ortaya çıkmıştır. Yunanistan'da meydana gelen kriz, Yunanistan'ın yapısal özelliklerine atfedilerek açıklanmaya çalışılsa da, hemen ardından gelişen toplumsal hareketler, ortaya çıkan olgunun sadece bir politik ekonomik kültüre indirgenemeyeceğini göstermiştir.

2008 sonrasında ortaya çıkan tepkilerin boyutları ve şiddeti hızla artmış, Yunanistan ile benzer zamanlarda İzlanda, İtalya, İspanya, Portekiz, İngiltere gibi ülkeler de kitlesel gösteriler, işgaller ve örgütlenmemiş kendi iç dinamiğinde

¹⁷⁸ A.g.e, 9-10

¹⁷⁹ A.g.e, 12

rastlantısal biçimde küreselleşen isyanlar ve yağmalar ortaya çıkmıştır.¹⁸⁰ Tüm dünyanın dikkatini çeken, 2011 yılında New York'un finans merkezi Wall Street'te ortaya çıkan işgal, yani *Occupy*, bu hareketlerin sosyal medya aracılığı ile de örgütlenerek taçlandığı bir eylem olmuştur. Bu eylemde, neoliberal sistemin sembolik merkezinde, nüfusun yüzde 99'u adına paylaşımındaki adaletsizliğe ve eşitsizliğe karşı çıkılıyor ve artık tek norm olarak değişmesi mümkün değilmiş gibi dayatılan ekonomik ve politik sistemin kendisine, siyasetçilerle büyük şirket yöneticilerinin etik dışı ilişkilerine yolsuzluklara, iktisadi adaletsizliğe karşı geliniyordu. Tepkiler işgal gibi doğrudan eylem biçimini almış, kitleselleşmiş ve radikalleşmişti.¹⁸¹

Bu toplumsal hareketlerin, Ortadoğu coğrafyasını da kapsayacağına yönelik ihtimal zayıf olmasına ve önemsenmemesine rağmen, 2010 yılının son günlerinde Tunuslu işsiz genç Muhammet Buazizi'nin kendini yakması Ortadoğu tarihinin ve Doğu Akdeniz havzasının en önemli ayaklanma dalgasının fitilini ateşlemiştir. 1960'lı yıllardaki Baasçılık gibi devletçi akımların bölgede hâkim güç olması bu bölgeye dair algıyı yönetse de özellikle 2000'li yıllarda bölgede hızla radikal bir işçi hareketi de yükselmiştir. Nitekim 2011 Arap Baharı, neoliberal dayatmalara yönelik tepkinin Batı'ya özgü olduğu önyargısını kırarak Doğu ve Batı arasında bu bağlamdaki ayrımları ortadan kaldırmaya başladı, eski ve yeni toplumsal hareketler gibi sınıflandırmaları da gereksizleştirdi. 2008 ve sonrasında dünya çapında çeşitli meydanlarda bir araya gelen kişiler, hem iktisadi ve siyasal sisteme karşı çıkıyorlar hem politik hürriyet ve temsiliyet talep ediyorlar hem de farklı kimliklerinin tanınmasını istiyorlardı. Yani daha önce farklı alanlarda, farklı örgütlerle mücadele ederek örgütlenmiş sınıf, kadın, çevre hareketleri artık bir arada mücadele etmeye başlamışlardı.

Genel olarak eylemler, tüm dünyada, festival havasında gerçekleşmektedir. Sıradan hayatın döngüsünü kıran, eylemlerde sanat, dans ve çeşitli ritüellerin yapılması dikkat çekmektedir. Özellikle küreselleşme karşıtı hareketlerde ana sorun demokrasi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli sosyal forumlarda örgütlenip bir

¹⁸⁰ Genç İşsizlik (15-24 yaş arası) <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>

¹⁸¹ Çetinkaya, *a.g.e.*, 11-12

araya gelen kitleler ortak mücadele, somut çözüm arayışları, alternatif stratejiler ve yeni örgütlenme modelleri üzerine düşünüp hareket etmektedirler.

Ulus devletler sosyal işlevlerini üzerlerinden atarken, iş piyasasındaki güvenceleri piyasanın insafına bırakmaktadır. Bunun sonucunda da ulus devletler güvenlik, idare, hukuki yasama konularında daha fazla güçlenmektedir. Ulus devletler güvenlik politikalarını tahkim ederken, insanların gündelik hayatlarını da yeniden düzenlemektedirler. Bu düzenlemede daha az demokratik ve hesap verir yolu seçmeleri toplumsal hareketlerin ulusal düzeyde kendi devletleri ile de mücadele eder duruma düşürmektedir.¹⁸² Küresel kapitalizm farklı ülkeleri farklı şekillerde etkileyen karmaşık bir süreçtir.¹⁸³ Küreselleşmenin ulus devletlerle olan mücadelesi, toplumsal hareketlerin her coğrafyada farklılık göstermesine neden olmuştur. Küresel çaptaki neoliberalizm karşıtı toplumsal hareketlerin Türkiye'ye yansımaları bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

4.3 TÜRKİYE'DEKİ NEOLİBERALİZM KARŞITI TOPLUMSAL HAREKETLER

Dünya ile eşgüdümlü olarak hareketlenen Türkiye toplumunda ilk karşı gelişleri 1960 yıllarda görmekteyiz. İdeoloji ve amaçlar, katılımcılar ve yapısal olarak baktığımızda bu hareketlerinin çoğunun demokratik bir hak arayış ekseninde şekillendiğiyle karşılaşmaktayız. Sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkışıyla birlikte hareketler de sosyo-kültürel bir odağa oturmuştur. Her toplumsal hareketin katılımcıları farklı sınıfsal konumlara sahiptir. İşsizler, beyaz yakalı ücretliler, ev kadınları, öğrenciler, yüksek nitelikli ücretliler, işçiler, kadınlar, hareketlerin ana katılımcıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenci ve işçi ayaklanmaları

¹⁸² A.g.e, 70-71

¹⁸³ Slavoj Zizek, *Cennette Sıkıntı*, Radikal Gazetesi, 26.06.2013
<http://www.radikal.com.tr/hayat/slavoj-zizek-turkiyeyi-yazdi-cennette-sikinti-1139685/>

hareketlerin ilk aşamalarında revaçta olsalar da ilerleyen süreçte etnisite, çevre, insan hakları gibi konular da hareketlerin merkezi argümanları haline almışlardır.¹⁸⁴

Türkiye'nin neoliberalizm karşıtı toplumsal hareketler bağlamında dünya sıralamasında resmi olarak yerini almasını ise 2013 Gezi Parkı Hareketi ile gerçekleştirmiştir. Bu hareket içinde; ekoloji temelli karşı çıkış ve direnişlerden öğrenci hareketine, işçi direnişlerinden feminist harekete, kentsel dönüşüm projelerine uzanan hareketlere kadar birçok dinamiği barındırmaktaydı. Neoliberal tahribatın standart bakiyesi ve hızlı bir şekilde prekarya yaratan yeni proterleşme süreci veri ise de birçok isyanda gördüğümüz sermayenin dönüştürücü gücü karşısındaki politik özgürlük talebi, diğer ülkelere oranla Türkiye'deki 2013 Gezi Parkı Hareketinde daha ön plandaydı. Türkiye'de yaşananlar, Türkiye'nin Avrupa ile Ortadoğu arasındaki kritik köprü rolü ve jeopolitik açıdan önemli bir ülke olması açısından özellikle dünya basının ilgisini çekmiştir. Gezi Parkı Hareketinin etkileri hem Ortadoğu'da hem de Avrupa'da gözlemlenmiştir. Bu hareket, münferit bir olay yerine küresel halk kitlelerine karşı, bir nesildir devam eden neoliberal saldırıya karşı uluslararası boyuttaki bir başkaldırının parçası olarak yorumlanmıştır.¹⁸⁵ Gezi Hareketi kültür yerine tüketimi öne alan hiper kalkınmaya karşı kentli yeni bir farkındalığa tercüman olmuştur.¹⁸⁶

Küresel neoliberalizmin içine girdiği ekonomik kriz ve bunun sonucunda hükümetler ve yasa yapımı aracılığıyla genişletmeye çalıştığı politik, ekonomik ve ekolojik tahakkümü, Gezi'nin ve diğer hareketlerin doğmasının en büyük nedenlerinden biri olmuştur. Bu krize maruz kalan en önemli kitle, geleceklerini kendileri tayin etme hakkı neoliberal aktör ve yapılar tarafından ellerinden alınan gençlerdir. Bu yüzden, 21. yüzyılın beraberinde getirdiği küresel yapı ile birlikte gelişen toplumsal hareketlere, dünyada ve Türkiye'de de özellikle gençlerin ön ayak olduğu gözlemlenmektedir. Gençlerin kendi gelecek endişelerini ve toplumsal huzur özlemlerini içlerinde barındırıp harekete geçmeleri 2013 Gezi Parkı Hareketinde

¹⁸⁴ Mustafa Kemal Coşkun, *a.g.m.*, 1,17

¹⁸⁵ Noam Chomsky, *Occupy/İşgal Et, Gezi Direnişi Broşürleri:1*, AgoraKitaplığı, (Brooklyn:2012-İstanbul:2013) xxii

¹⁸⁶ Nilüfer Göle, (2013a) <http://t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/gezi-bir-kamusal-meydan-hareketinin-anatomisi,6824>

kendini göstermiştir. Mayıs 2013 tarihinde başlayan Taksim- Gezi Parkındaki eyleme katılanlar üç halka içinde değerlendirilmiştir. Birinci halka merkezde ağaçlara sahip çıkarak olayları çıkaranlar olarak görmektedir ve onları anti-politik olarak yorumlamaktadır. İkinci halka eylemcilerin katılım amacını AKP'ye karşıtlık olarak açıklamaktadır. Bir diğer halka ise eyleme katılanların, dünyanın her yerinde görülen "kırdökçüler" olduğudur.¹⁸⁷ "Mesele sadece Gezi Parkı değil arkadaş sen hala anlamadın mı?" söylemi iktidara karşı kalkışmanın bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Protestolara katılanların çoğunluğu çeşitli özel talepleri ayakta tutan ve birleştiren akışkan bir huzursuzluk ve hoşnutsuzluğun farkındadır. Slavoj Zizek'e göre "bu protestoları anlamaya çalışmak sadece epistemolojik değil, aynı zamanda ontolojik bir mücadeledir ve protestoların hiçbiri tek bir konuya indirgenemez." 10 yıllık bir iktidarın kişiselleşmesine "yeter" diyen bir hareket olarak yorumlanırsa bu yönüyle Fransa'nın 68 gençlik başkaldırı hareketiyle benzer özellikler taşımaktadır. Bu yorumlama çevre nedenli bir eylem olarak başlayan Gezi Parkı eyleminin hükümetin istifasını isteyen bir duruma evrilmesi sonucuyla desteklenebilir. Bir toplumsal başkaldırı karşısında konumlanan günümüz iktidarı ise kapitalizmin ulus devlet biçiminden küresele değişen siyaset yapısıyla yorumlanabilir. Bu anlamıyla iktidarı, kişisel ve günlük yaşamın tüm alanlarına nüfuz edebilen biyopolitika stratejilerine dayalı kontrol toplumuna geçişle birlikte anlamak gerekmektedir.¹⁸⁸

Gezi eylemleri yorumlamalarını karmaşıklaştıran ana neden protestocuların anti-kapitalist güdümüdür. Protestocular serbest pazar köktenciliğiyle ve köktenciliğin birbirini dışlamadığını sezmekteler. kamusal mekanın islamcı bir hükümet tarafından özelleştirilmesi bu iki köktencilik biçiminin el ele çalışabildiğini gösteriyor: Bu demokrasi ile kapitalizm arasındaki ebedi evliliğin boşanmaya doğru gittiğinin işaretidir.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Baskın Oran, *Taksim-Gezi'nin Üç Halkası ve AKP*, AGOS, 12.07.2013 Erişim:31 Ağustos 2017

¹⁸⁸ Kükürt, *a.g.m*, 41

¹⁸⁹ Slavoj Zizek, *Cennette Sıkıntı*, Radikal Gazetesi 26.06.2013
<http://www.radikal.com.tr/hayat/slavoj-zizek-turkiyeyi-yazdi-cennette-sikinti-1139685/>
Erişim: 1 Eylül 2017

Toplumsal olaylar, tek boyutlu ya da tek nedenli olarak ortaya çıkmazlar. Birbiriyle ilişkili fakat bir o kadar da karmaşık olarak meydana gelirler. Toplumsal hareket “birbiriyle dayanışan, ortak bir fikri ve duyguyu paylaşan, haksızlık veya eşitsizlik olarak gördükleri bir meseleyi çözmek için seferber olup sorunlarının kaynağı olarak belirledikleri aktör veya kurumlara yöneltilmiş protestoları düzenleyen süreklilik kazanmış biçimsel olmayan, hareketli ve değişken üyelerden oluşan toplumsal ağlardır.¹⁹⁰ Yani, Türkiye’de yorumlandığı üzere toplumsal hareketler, bir anlık galeyana ile ortaya çıkan ‘provokasyon edilmiş’ kişiler bütünü değildir. Örneklerini tarihte çok gördüğümüz sosyal hareketler güncel bir fenomen de değildir çünkü “sosyolojinin laboratuvarı tarihtir.”¹⁹¹ Bu noktada vurgulamak gerekir ki;

tarihsellik, toplumsal uygulama ve pratiklerin üzerine oturduğu kültürel modellerin uygulanmasına tekabül eder. Toplumda, tarihselliği ele geçirmek için yöneten gruplarla diğerleri arasında anlaşmazlık yükselir. Toplumdaki yönetici grupla geri kalan nüfus arasındaki anlaşmazlık, toplumun merkezi anlaşmazlığıdır.¹⁹²

Yani, bu hareketler, bir toplumsal duruma tepki değil, kültürel modeller ve tarihsellik üzerinde kontrol için savaşıyan bireyler arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁹³

Çevrecilik, etnisite, cinsel kimlik, kişi hak ve özgürlükleri ve barış kavramları Türkiye’deki toplumsal hareketlerin ana başlıklarını oluşturmaktadır. Gezi Direnişi öncesinde başlayan ‘Dokunma!’ hareketleri Gezinin ana motivasyonunu oluşturmuştur. Devlet politikalarının kadın bedeni üzerinde bile kendini göstermesi ‘bedenime dokunma’ eylemlerine, kamuya açık doğal parkların bozulup farklı iş merkezlerine çevrilmesi talebi de ‘parkıma dokunma’ hareketlerine sebep olmuştur. Giderek artan neoliberal politikalar toplumun itirazlarını da aynı oranda yükseltmiştir. Küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan sorunlara yönelik oluşan bu hareketlerin örnekleri dünya üzerinde de aynıdır. Bu yeni sosyal hareketler,

¹⁹⁰ Topal Demiroğlu, *a.g.m*, 141

¹⁹¹ Bayhan, *a.g.m*, 24

¹⁹² Topal Demiroğlu, *a.g.m*, 137

¹⁹³ Bayhan, *a.g.m*, 27

geçmişteki, liderlik anlayışı ve bir kahraman önderliğinde birleşme yerine, gönüllülük ile birleşilen eşit yönetim hakkına sahip, birbirleriyle iletişimi çoğunlukla yeni medya üzerinden kuran aktivistlerin birlikteliğiyle ortaya çıkmaktadır. Çünkü yeni toplumsal hareketlerin birlik içinde ortaya çıkmasını, kitlelerin birleşmesini sağlayan olgu, dezavantajlı olma duygusudur. Acı, korku, intikam, öfke, incinme, nefret, kızgınlık, haksızlığa uğramış olma gibi duygular hareketin ana motivasyonunu sağlamaktadır. Bourdieu'cu bir bakışla devlete duyulan güvensizliğin yarattığı umutsuzluk duygusundan hareketle toplumsal kazanım elde etme duygusu toplumsal hareketlere şekil veren bir olgudur.

Bu analizlerin sonrasında yeni toplumsal hareketlerin kültürel temelli olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Yeni toplumsal hareketleri belirleyen şey ana akım ideoloji ve siyaset tarzlarının görmezden geldiği ya da çözüm için yeterli alan bulamayan grupların siyaset yapma tarzı olmaktadır. Doğrudan katılımcı demokrasi, topluluk temelli siyaset, kültürel farklılıklara saygı, dayatmacı kapitalist tüketimin reddi, doğanın korunması, insanlara eşit ve özgür yaşam hakkı tanınması gibi değerlerle beslenen hareketler özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, neoliberalizmin ağırlığını politik, sosyolojik, ekonomik olarak hissettirmesi ile artan oranda görünür olmuşlardır.¹⁹⁴

Toplumsal hareketlerin ana ayaklarından birini oluşturan çevreci hareketi toplumsallıktan bağımsız düşünemeyiz. Çevre sorunları toplumsal bir olgudur. Bazı çevrelerce salt çevre kirliliğine indirgenen bu konu sosyal bilimlerin de, daha önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, dikkatle üzerinde durduğu bir alandır. Çevre sorunu bugün tüm dünyada neoliberal devlet politikalarıyla birlikte artmakta ve ekolojik sistemi ve barındırdığı türlerin hayatını derinden etkilemektedir. Orman yangınları, su-enerji politikaları, kimyasal atıklar gibi modern dünyanın ürettiği sorunlar çevreci toplumsal hareketlerin oluşumundaki etmenlerdir.

Toplumsal hareketlerin yeni bir ayağını oluşturan çevreci hareketlerin dayanağını oluşturan toprağa bağlılık ve doğaya saygı düşüncesi Bourdieu'nün *episteme* kavramına atıfla ele alınacaktır. Dayanağı nesnel olan bir eylem olarak

¹⁹⁴ Serpil Sancar, *Türkiye'de Kadın Hareketi Politikası: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler*, Ankara Üniversitesi, KASAUM, Ankara: 2011

karşımızda bulunan çevre ve çevreci hareketler bir sonraki bölümde Türkiye özelinde aktarılacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRECİ HAREKETLER

Çevreye duyulan bağlılığı temel alan ve bu bağlılığı açıklayan düşünceler, akım ve uygulamalar çevrecilik veya çevreci ideoloji olarak tanımlanabilir. İnsanların çevreyi dönüştürmeye, dönüştürdükçe tüketmeye başladığı noktada kendini ve yaşam biçimini sorgulamaya başlaması çevreci düşüncenin kaynağını oluşturmaktadır. Çevreci düşünce ve akımların bir dışa vurumu şeklinde özetlenebilecek çevreci hareketler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanmıştır. 1960'larda başlayan çevreci hareketler, 70'lerde ve ilerleyen süreçte politik ve farklı davranışlara birleşip yeni birçok çevreci hareketi ortaya çıkarmıştır. Çevrecilik toplumsal, siyasi ve felsefi bir hareket olarak nispeten yeni bir olgu olmasına rağmen şimdiden devrimci bir sentez ortaya koyabilecek güçte birbirine rakip ekofelsefeler ortaya çıkmıştır.¹⁹⁵ Çevreci hareketler özellikle bir sivil toplum kuruluşu ile birlikte anılmaktadır. Greenpeace, 1971 yılında kuruluşunun ardından, çevreci toplumsal hareketlerin simgesi halini almıştır.¹⁹⁶ Türkiye'de çevreci düşüncenin çevreci hareketlere dönüşme süreci 1980'lerde hız kazanmıştır. Çevreci hareketler hükümet organizasyonları, hükümet dışı organizasyonlar, kar amacı gütmeyen örgütler ve uluslar arası örgütler içinde nüfuz bulmaya başlamıştır.¹⁹⁷ 1992 Haziran ayında Brezilya'nın Rio de Jenario kentinde yapılan dünyanın ilk "yeryüzü" zirvesi devletlerin, insanların ekosistem üzerinde yarattıkları tahribatı kabul etmesi ve buna karşı verilen mücadeleleri küreselleştirerek ön plana çıkarması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zirve sivil toplumun harekete

¹⁹⁵ Garrard, *a.g.e.*, 35

¹⁹⁶ Özlem Şendiz, *Toplumsal Hareketler Repertuarının Dönüşümü: Fındıklı HES Muhalafeti Örneği*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Nisan:2012) 32

¹⁹⁷ Banu Aygün, Bilge Kağan Şakacı, *Türkiye'de Çevreye Doğrudan Odaklı Çevreci Hareketler ve Çevresel Yaklaşımları Üzerine Bir Deneme*, 140-148

geçmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'de ilk çevreci kuruluş yeryüzü zirvesinden birkaç ay sonra, 1992 yılında kurulan ve kurulduğu günden beri özellikle erozyon ve çölleşmeye dikkat çeken TEMA vakfıdır.¹⁹⁸

Çevreci hareketler Türkiye'de genellikle, politik bir karşı duruşla birlikte gelişmektedir. Çevre hareketi öncüleri köylüler ve işçiler emeğin ekolojik gücüyle mücadele etmektedirler. İçselleştirilmiş bir çevre yaklaşımı henüz literatürde yerini almamışsa da çevre hareketlerinin köklerini tarihten aldıkları ve kitlelerin başka hiçbir çıkar gözetmeksizin toprak ile bütünlük içinde hareket ettiği görülmektedir. Türkiye'de yüzlerce çevreci hareket olmasına rağmen toplumda bıraktıkları etki bakımından çok az sayıda çevreci hareket bilinmektedir.

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin hemen her yerinden "dereler/nehirler özgürdür, özgür akacak" şiarı etrafında gelişen hareketler olmuştur. 2001 yılında elektrik üretiminin özelleştirilmesinin ardından, 26 Haziran 2003 tarih ve 25150 sayılı *Resmi Gazete*'de yayımlanan 'Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar hakkında Yönetmelik' ile de hidroelektrik santral projeleri Devlet Su İşleri (DSİ) internet sitesinde yayınlanarak özel sektörün başvurusuna açılmıştır.¹⁹⁹ Böylece ülke genelinde 2000'e yakın hidroelektrik santral yapımı hedeflenmiştir. Hidroelektrik santral yapımı, daha fazla enerji için yapıldığından ekoeleştirici literatüründe "bolluk" kavramı içinde ele alınmaktadır. Bu "bolluk" yaklaşımının çevreci olması söz konusu değildir. Bolluk savunucuları serbest piyasa sistemini savunup, kapitalist ekonominin çevre sorunlarına çözüm getirebileceğini ileri sürerler. Fakat böyle bir durum söz konusu değildir. Modern medeniyetin doğurduğu ihtiyaçlara yönelik atılan adımların çoğu çevreci değildir.²⁰⁰

Hidroelektrik Santral (HES) projelerine daha uygun olması nedeniyle, özellikle yüksek dağların, hızlı akan sayıca fazla çay ve derelerin bulunduğu bölgelerde faaliyetlere başlanmıştır. HES yapılmamış bölge olarak karşımıza çıkan Karadeniz Bölgesi, bu projelerin nihai hedefleri arasına girmiştir. Bir dere üzerinde

¹⁹⁸ http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/neuralnetwork.aspx?type=130

¹⁹⁹ (Ek.1)

²⁰⁰ Garrard, *a.g.e.*, 36

birden fazla HES yapılması fikrinin projelendirilmeye başlanması toplumsal hareketlerin bu bölgelerde artmasına neden olmuştur. Bu gelişmelere yönelik ilk karşı geliş, 1998 yılında dönemin başbakanı Mesut Yılmaz'ın desteğiyle BM Holding'in HES yapımı için faaliyete geçmesi üzerine "HES Karşıtı Hareket" olarak başlamıştır. Ardından HES özelindeki toplumsal çevreci hareketler daha da ivme kazanmıştır.²⁰¹ Karadeniz'deki çevre hareketinin gelişiminde Samsun-Hopa Sahil Yolu yapımının engellenmesi için verilen mücadelenin önemi büyüktür. Yol mücadelesi kitleselleşmemiştir. HES karşıtı eylemler bu mücadelenin uzantısı olduğu söylenebilir. Karadeniz'in hemen her vadisine yapılması planlanan HES projeleri ile birlikte mücadele geniş kitlelere ulaşmıştır.

(Şekil 1)²⁰²

Su insan ile doğanın bütünleştiği en önemli doğal kaynaktır. Neoliberal ekonomilerde bu ortak kaynak kar amaçlı metalara dönüştürülmektedir. İnsan doğadan dışlanıp, alınıp satılan, tüketilen kar elde edilen bir mal olarak görülüyor. Su özelleştirilip büyük şirketlerin işletmesine açılıyor. Bu şirketler sudan önemli

²⁰¹ Aksu- Erensü- Evren, *a.g.e.*, 395-396

²⁰² 9 Nisan 2011 Derelerin Kardeşliği Platformu (DEKAP) Ankara Mitingi/ DEKAP Arşivi

kazançlar elde ederken bölge halkı hayatlarını tehdit eden zorluklarla karşılaşiyor. HES'lere karşı mücadele eden yöre halkı temelde bir insan hakkı savunuculuğu yapmaktadır.²⁰³

Babam anlatıyordu, Nakovari'de gölet gibi bir yer var, orada balık tutuyordu. Tutuyordu ama ne kadar yerse o kadar. Bazı insanlar geliyor, işte saçma atıyor hepsini alıyor, götürüyor. Gereği yok yani, ne kadar yersin? Bir tane iki tane... Ama fazlasını aldığın zaman bu sefer bir dahaki geldiğinde bulamayacaksın. Bırak burada üresin, çoğalsın, gitsin bir yerlere. Yani ilerisini de düşünmek gerekiyor.²⁰⁴

(Şekil 2)²⁰⁵

²⁰³ Temel Demirer, *a.g.e.*, 38

²⁰⁴ Deniz Şule Çalışkan, H. Ö Röportajı, Ardeşen/Rize 25 .07.2017

²⁰⁵ 15 Temmuz 2010 Artvin Şavşat HES Karşıtı Protesto/ DEKAP Arşivi

(Şekil 3)²⁰⁶

Türkiye'de neoliberalizme karşı gelişen sosyal hareketlerin ana merkezinde yer alan çevre konusu, 2013 Gezi Direnişinin ardından daha görünür olmuş, Karadeniz'de HES yapımına karşı çevreciler ayaklanmıştı. Özellikle Rize'de yapımına başlanan HES 'lere karşı yöre halkı 'deremize dokunma' sloganıyla Gezi'nin öncül eylemleri arasında kabul edilen 'dokunma' hareketinin çevre üzerindeki boyutuna dikkat çekmiştir. 2014 yılında yapımına başlanan 'Yeşil Yol' projesi ile de çevre mücadelesi Karadeniz'den başlayıp tüm ülkeyi sararak kitleleşmiştir.

5.1 YEŞİL YOL PROJESİ

Yeşil Yol Projesi, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan, 'Karadeniz Bölgesi Master Planı'²⁰⁷ çerçevesinde Karadeniz'in güney üst

²⁰⁶ 11 Haziran 2010 Trabzon Tonya HES Karşıtı Protesto/ DEKAP Arşivi

²⁰⁷ **Karadeniz Bölgesi Master Planı:** 2007-2009 yılları arasında gerek yerel idarelerin istekleri gerekse Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın stratejik yaklaşımları paralelinde Doğu Karadeniz illerini bir bütün

kesimlerinden, Samsun'dan Sarp'a uzanacak şekilde sekiz ilin yaylalarının yollarını ve turizm merkezlerini birbirine bağlamayı amaçlayan bir yol projesidir. Bu yol güzergâhı üzerinde 33 adet turizm merkezi, beş adet Kültür ve Turizm Koruma Gelişim Bölgesi yapılması planlanmaktadır. İslah edilmesi planlanan güzergâh yaklaşık 2.600 km'dir. Bu güzergâhın yaklaşık 1.000 km'lik kısmı hâlihazırda Karayolları Genel Müdürlüğü sorumluluğunda yer alan yollardan oluşmaktadır. Geriye kalan bölgede iyileştirme çalışmaları yapılması planlanmaktadır.²⁰⁸

(Şekil 2)²⁰⁹

Doğu Karadeniz Projesi Eylem Planına göre turizm ve çevresel sürdürülebilirlik amacıyla yapılması planlanan Yeşil Yol Projesi'nin kısa sürede markalaşması planlanmaktadır. Bu proje bölge turizmi açısından büyük önem taşımaktadır. Yol güzergâhında yer alacak olan turizm bölgelerinin planlama çalışmaları sürmektedir. Bu proje ile bölgenin her mevsim turist çekebilen, yaz ve kış turistik faaliyetlerin yapılabildiği bir merkez haline gelmesi planlanmaktadır.

olarak değerlendiren ve makro düzeyde karar üreten, Yalnız Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayan bir plandır. DOKAP

²⁰⁸ [<http://www.dokap.gov.tr/yesil-yol/>] DOĞU KARADENİZ PROJESİ (DOKAP) VERİLERİ

²⁰⁹ Şekil 1: <http://firtinainisiatifi.com/sayfa/yesil-yol-nedir--/84>

Projenin sonuçlanması ile de bölgenin var olan imajının güçlendirilerek markalaşması sağlanacak ve bölgeye has ürünlerin coğrafi işaretleri alınarak büyük ölçekli ve geniş katımlı tanıtım programları uygulanacaktır.²¹⁰

Kalkınma Bakanlığı, Yeşil Yol Projesi'ni hayata geçirmekteki amaçlarını sıralarken; doğa turizmini arzu eden yerli ve yabancı turistlerin aradıkları doğal ortamı Karadeniz'in eşsiz güzellikteki yaylalarında bulmalarını sağlamak, turizm alanlarını birbirine bağlayarak turizm potansiyelini artırmak ve yaylacılık yapan yerel halkın gelir düzeyini arttırmak olarak üç ana başlık üzerinde durmaktadır.²¹¹

Doğu Karadeniz Bölge Kalkınma İdaresi (DOKAP) Başkanı Ekrem Yüce ise 31.08.2014 Tarihli basın açıklamasında Yeşil Yol Projesi'ni aşağıdaki cümlelerle açıklamıştır:

Bu yolla birlikte 40 noktada turizm faaliyetleri oluşturulacak. Yani moteller, oteller, çim kayak tesisleri gibi bulunacakları bölgelerin coğrafi ve doğal özelliklerine göre tesisler oluşturulacak. Geçtiğimiz yıl bu yol için 40 milyon TL aktarılmıştı. Her il için 5 milyon TL kullanıldı. Bu yıl tekrar 50 milyon TL aktarılacak. Çalışmalar hızlı bir şekilde devam ediyor. İnşallah 2018 yılında bu projeyi tamamlamış olacağız.²¹²

Pierre Bourdieu'ye göre neoliberal politikaların bireyler ve toplumlar üzerinde yarattığı umutsuzluk duygusu Yeşil Yol'a karşı gelişlerde kendini göstermiştir. Bu umutsuzluktan beslenerek yöneticilere serbestlik alanı yaratılmaktadır. İşte bu serbestlik alanı simgesel bir alandır. Simgesel alanın uzantısı da politik, düşünsel ve yönetsel sahnenin önüne her şeyden önce bencil bir kendini gösterme kaygısı taşıyanları, özel amaçlarla mallardan, kazançlardan ve kamu hizmetinden sağlanan kazancı yandaşlarına dağıtanları, adam kayıran yöneticileri itmiştir.²¹³

2018 yılında bitmesi kararlaştırılan yol projesi için bölge halkının görüş ve düşünceleri ise farklıdır. Yaylada yaşam süren halkın bir kısmı bu projeyi

²¹⁰ Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Eylem Planı 2014-2018

²¹¹ [<http://www.dokap.gov.tr/yesil-yol/>] Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Verileri

²¹² [<http://www.ajansrize.net/kod-adi-yesil-yol/>] Muhammet Mustafa Mahmutoğlu "Kod Adı: Yeşil Yol" 03.01.2015 /Ajans Rize

²¹³ Şentürk, a.g.m, 84

desteklerken büyük bir kısmı da sekiz yaylanın birbirine bağlanmasına karşı çıkmaktadır. Yayla yollarının iyileştirilmesini isteyen yöre halkı, yaylalar arası geçişi ve yaylalarda yapılması planlanan turizm merkezlerini istememektedir. Yeşil Yol'un doğal çeşitliliğe zarar vereceğine, doğal güzelliği bozacağına inanmaktadırlar. Projenin hayata geçirilmesi için faaliyete başlayan makinelere karşı, farklı illerden toplanıp bölgeye çevreciler, sivil toplum kuruluşları ve siyasi parti temsilcileri, bölge halkına destek amaçlı, yol çalışmasının yapıldığı alana gidip, halkla birlikte bu projeye karşı çıkmışlardır ve direnişe destek vermişlerdir. 9 Aralık 2015 tarihinde TEMA Vakfı tarafından açılan, Yeşil Yol'u kapsayan davada, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunca belirlenen, dava dosyasında 'yaylalar arası entegrasyon' ifadesinde belirsizlik olduğu ve söz konusu entegrasyon kavramının niteliğinin, amacının, hedefinin eksik olduğu gerekçesiyle Danıştay tarafından yürütmeyi durdurma kararı verilmiştir.²¹⁴

Bu kararın ardından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Yeşil Yol Projesinin belirsizlik içeren tüm hükümleri yeniden düzenlenmiştir. Yapılan yeni düzenlemede belirsizlik içeren *entegrasyon* kavramı yerine *yayla koridoru* ifadesi kullanılmıştır. Projenin planı, amacı, hedefi, ilkeleri, kapsamı ayrıntılı bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca, proje kapsamı içinde yer alan illerin sahip olduğu tüm tarihi, kültürel, turistik ve doğal değerlerin planlama konusu olduğu vurgusu yapılmıştır.²¹⁵ Danıştay kararına uygun şekilde yenilenen Yeşil Yol Projesini de içine alan Çevre Düzeni Planı, 21 Ekim 2016'da Bakanlıkça yeniden onaylanmıştır.

Yukarıdaki ifadelerin göstereceği gibi söylem düzeyinde devlet, halkın refahı için bu projeyi yapmayı planlamıştır. Fakat bu projeye itirazların fazlalığı ve projenin durdurulma kararı bizi, bilgi ve bilginin doğruluğu konusundaki tartışmalara, Bourdieu'nün başvurduğu *doxa*, *habitus* ve oyun metaforlarına ve neoliberal politikaların yürütüldüğü son dönem ticarileştirme faaliyetlerine geri götürmektedir.

²¹⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/danistaydan-yesil-yol-projesine-yurutmeyi-durdurma-karari-40025006>

²¹⁵ T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü, Ordu-Tarbzon-Rize-Giresun-Gümüşhane-Artvin Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzenleme Planı, Plan Açıklama Raporu
http://www.csb.gov.tr/db/mpgm/edotordosya/file/CDP_100000/otrgga/PlanHukumleri_03042017.pdf

Doğru bilginin imkânını ideaların varlığına dayandıran Platoncu bir bakış ile Yeşil Yol Hareketi'ni incelediğimizde, alandaki kitle tarafından bilginin duyular vasıtasıyla elde edilmeye çalışıldığı gerçeğiyle karşılaşmaktayız. Devletin, sermaye aracılığı ile sistemli bir şekilde tarif ettiği bilimsel proje, bölge halkının inançları ve tarihsel deneyimleri ile sekteye uğramıştır. Projeye karşı çıkışların hız kazandığı 2015 yaz aylarında bölge halkı kendini konumlandığı yer itibariyle ana akım medyanın ve devlet kanallarının verdiği bilgilerden daha inandırıcı bir tavır sergilemiş ve ülke genelinde bir farkındalığa sebep olmuştur. Toplumsal olayların kadın, çevre ve etnisite bağlamında arttığı son dönemde 'Yeşil Yol'a Dur De' hareketi kendine ülke gündeminde yer edinmiştir.

Kadınlar, doğayla, maddi, duygusal ve özel olanla bağlantılıdır.²¹⁶ Bu nedenle Yeşil Yol Projesinden olumsuz etkilenen tüm kadınları temsilen, bu hareketin öznesi konumunda sayılan Rabia Özcan (Havva Ana) takındığı üslup ile medyanın ilgisini çekmiştir. İş makinelerinin önünde durarak projeyi engellemek isteyen Havva Ana, hem sözleriyle hem de fiziksel özellikleriyle özün görünür yüzüdür. Öze duyulan bu saygı ve ilgi ise *doxa* ve *episteme* tartışmasını yeniden düşünmemizi gerekli kılmaktadır.

(Şekil 3)²¹⁷

²¹⁶ G. Garrard, *a.g.e.*, 45

²¹⁷ Rize Gündem Gazetesi, Mayıs 2017 Kavron Yaylası- Muhabir Muhammet Kaçar Arşivi

Medyada, Yeşil Yol Projesinin, yayladaki düzenini ve işlerini bozduğu için tepki verdiği iddia edilen Rabia Özcan'ın *Episteme*'nin, doğuştanlık vurgusuna atıfla yaptığı tüm açıklamalar, *doxa* 'ya bir çizik atar niteliktedir.

Vali, Kaymakam kimdir? Ben ben ben, ben halkım. Devlet kimdir? Ben varsam devlet var. ...²¹⁸

(Şekil 3)²¹⁹

'Yeşil Yol'a Dur De' hareketi neoliberalizmin çelişkilerini gözler önüne serme özelliği taşımaktadır. Doğanın neoliberalleşmesi noktasında ele aldığımız özelleştirme, ticarileştirme kavramlarının yanı sıra içinde insan ve emeğinin sömürsünü ve doğa tahribatını da barındırmaktadır. Karadenizli çevreci Ali Şahin, toplumda farkındalık oluşturmak açısından birçok 'dokunma' kampanyasına imza attıran *change.org* üzerinden paylaştığı kampanyada şu cümlelere yer vermiştir:

Atalarımızdan bize kalan ve gelecek nesillerimize yaşanabilir bir dünya bırakabilmek için yapılan doğa katliamına dur deyin. Yıllarca insanların yaşamasının bile suç olduğunu söyleyen 'sit' şuan sessiz kalmamalıdır.

²¹⁸ https://www.youtube.com/watch?v=BeqETAC_fXc 1.46 dk.

²¹⁹ RİZE DEKAP (Derelerin Kardeşliği Platformu) VERİLERİ/ Rize Samistal Yaylası/ 23.07.2015

Kültür varlıklarımızı rant uğruna kaybetmemeliyiz. Yeşil Yol Proje kapsamı ile bölgede ihtiyaç duyulmayan bir çalışma olduğu bilinmelidir. Tekrar değerlendirilmelidir. Şehirleşmeye, betonlaşmaya ve yeşilin doğanın yok edilmesine dur denilmelidir.²²⁰

Farklı sosyal medya platformlarında bir araya gelen bölge halkı ve çevreciler, sadece sanal ortamda değil, projenin hayata geçirilmeye başlandığı günlerde bölgeye gitmiş ve tepkilerini göstermişlerdir.

(Şekil 4)²²¹

‘Yeşil Yol’a Dur De’ hareketinin başladığı günden itibaren kolluk kuvvetlerinin karşısında duran Rabia Özcan ise projenin tahribatını şu sözlerle açıklıyor:

Yolun zarar vermeyeceği söyleniyor ama gidin bakın bakalım zarar verilmiş mi verilmemiş mi? Yeşil Yol hikâye, bu yola yeşil demesinler. Yolun yeşili yok. Biz aptal değiliz. Yolun yeşili yok. Yayıda evlerin önüne büyük yol yapıldığında eve demir kapı da koysan olmaz. Sen bizi ne kadar koruyabilirsin. Kimin gelip kimin geçtiğini nasıl bileceksin. Şimdi biz gelen geçeni tanırız. Yabancı olduğunda nerden geldin bile diyemezsin. Yayla mı

²²⁰ https://www.change.org/p/ya%C5%9Fam-alanlar%C4%B1m%C4%B1zda-daha-fazla-ye%C5%9Fil-i%C3%A7in-hep-birlikte-yesilyoladurde-diylim?recruiter=259227676&utm_source=share_petition&utm_medium=facebook&utm_campaign=share_facebook_responsive&utm_term=mob-xs-share_petition-custom_msg#petition-letter

²²¹ [<http://firtinainisiatifi.com/sayfa/neler-oldu--/86>] Fırtına İnsiyatifi Resmi İnternet Sitesi Yeşil Yol Fotoğrafları

kalır o zaman. Ayder'in, Uzun Göl'ün hali ortada. Bak her taraf berbat. Yolları onarın. Yaylaları birbirine bağlamak da neyin nesi? İşlem başlayınca gördüm ki 9 metre yol, çayırlara inilmiş, derin uçurumlar açılmış. Haliyle yayla ikiye bölündü. Duvarlar örüldü. Aşağıdan gelen hayvanlar yukarıya çıkamadı, yukarıdan gelen hayvanlar aşağıya inemedi. Hayvanlar harap oldu.²²²

(Şekil 5)²²³

Danıştay tarafından verilen yürütmeyi durdurma kararının ardından Yeşil Yol yapım çalışmaları yeniden başlamıştır. Yöre halkının söylemlerine göre bu çalışmalar üstünkörü bir şekilde derinlemesine bir toprak analizi yapılmadan yürütülmektedir.

Ne bir düzen var, ne bir plan var, aralarında ne bir yol mühendisi var ne bir tane jeoloji mühendisi var. Vermişler bir dozercinin eline, aha buradan gidelim yok buradan gidelim.²²⁴

²²² Deniz Şule Çalışkan Rabia Özcan/Havva Ana Röportajı, Çamlıhemşin/Rize. 28.12.2015,

²²³ Rize Gündem Gazetesi, Muhabir Muhammet Kaçar Arşivi /09.08.2015

²²⁴ Deniz Şule Çalışkan, F.T Röportajı / 10.08.2017 Çamlıhemşin/ Çiñçiva/Şenyuva/ Rize

(Şekil 6)²²⁵

(Şekil 7)²²⁶

Yeşil Yol projesine karşı gelen yöre halkının görüşleri projeyi yürüten devletin söyleminin aksine içinde sınırsız bir özcülüğü barındırmaktadır.

Biz diyoruz ki tamam gelsin insanlar, geliyorlar da. Ama trekking yaparak geliyorlardı. Geliyordu burada üç gün kalıyordu. O üç gün gelen o üç beş kişinin bıraktığı, senin buraya gelecek olan yüz elli beş yüz kişiden bıraktığı daha fazla. Bırakılan doğa. Yani doğanın korunması lazım esas. Biz nasıl bulduysak bizden sonraki kuşaklar da, sizler varsınız, sizden sonraki kuşaklar var tüm insanlar var... Biz bulduğumuzu yok ederek gidersek

²²⁵ Rize Gündem Gazetesi, Muhabir Muhammet Kaçar Arşivi / 09.08.2015

²²⁶ Rize Gündem Gazetesi, Muhabir Muhammet Kaçar Arşivi / 14.07.2016

bizden sonrakiler ne olacak? Dedem bir ağaç kesmek için alırdı beni, kaç km uzağa götürürdü beni. Yürüyerek giderdik. Gitmesi ve parçalaması önemli değil o ağacı tutar bir de taşırdık. Dedeme derdim ki: "evin yanı ağaç dolu, kapının önüne çık koca koca ağaç her taraf. Burada bu kadar ağaç var neden biz taaa buraya geliyoruz?" Derdi ki: "Oğlum, bu ormanlar bize emanet, biz nasıl bu emaneti aldık öyle de devredeceğiz. Bu ağacın sırası gelmişti, evin yanındakinin değil. O yüzden siz de bundan sonra buna göre hareket edin."²²⁷

(Şekil 7)²²⁸

²²⁷ Deniz Şule Çalışkan, F.T Röportajı / 10.08.2017 Çamlıhemşin/ Çinçiva/Şenyuva/ Rize

²²⁸ Rize Gündem Gazetesi, Muhabir Muhammet Kaçar Arşivi /14.07.2016

SONUÇ

Toplumsal hareketler dinamiğini tarihten almaktadırlar. Neoliberal düşüncenin toplumda uyandırdığı his içselleştirdiği doğallaştırdığı bir alışkanlığın, yeni üretilen normlar aracılığı ile zorla terk ettirilmesi hissidir. Buna karşı gelişlerin tüm dünyada artması, ‘yeniden üretim’ kavramını somutlaştırmaktadır. Çünkü:

Yönetim sisteminin neoliberal kurgulara teslim olması karşısında, araştırmacıların, akademisyenlerin, politikacıların, aydınların ve yöneticilerin sessizliği, politik etkinliği ve öz yönetim anlayışını her durumda ekonomik akılcılık taslamaya indirgeyen yöneticilik profilini egemen kılar.²²⁹

Çeşitli geçmiş tecrübeleriyle alana gelen eyleyiciler takındıkları tavır ve üslupla sadece kendilerini değil, kendilerinden önceki dönemlerde yaşamış olan insanların geçmiş deneyimlerinden kazandıkları bilgiyi de temsil etmektedirler. Çünkü bireyler tarafından toplumsal süreçler içselleştirilirler. İşte bu bağ, *habitus* içinde yaratılan hakikatı yani *doxa*'yı ortaya çıkarmaktadır.

‘Yeşil Yol’a Dur De’ hareketinin görünen yüzü konumunda sayılan Rabia Özcan’ın direnişin ilk günlerinde kolluk kuvvetlerinin karşısında durup devlet yetkililerine seslenişi, sıradan bir itiraz yahut günümüz siyasi iktidarına karşı sonradan kazanılmış bir karşı geliş değildir. Çünkü Rabia Özcan’ın sözleri neoliberalizm merkezli yapılması hedeflenen bir yol projesine reddin çok ötesindedir;

“Topraktan gelmişiz, toprağa gideceğiz. Toprak bunun için önemli benim için. Ben gündüz uyandığımda evde dursam hastalanırım. Toprağa bastım mı enerji gelir bana...

yolumuzu yaptık. Oğlum ilk ben geçeceğim, dedelerim için dedi ve minibüsü yaptığımız yoldan geçirdi. Bayrağımız hep arabamızda asılı durur. İşte o bayrağın hürmetine o araba yaptığımız yoldan geçti. O an ki duygularımızı anlatamam size...

hiç korkmadım. Korkmam. Ben bir Allah’tan korkarım. Bana seni hapse atacaklar diyorlar, atsinlar ya, hadi! Yalnız da kalsam yine direnirdim.

²²⁹ Şentürk, *a.g.m.*, 85

Benim dedelerim Kavrun yaylasından aşır askere gidip şehit olmuşlar Sarıkamış'ta. Benim dedelerim bana yardımcıdır.”²³⁰

Tarihsellik, insanın doğayla ilişkisindeki en önemli bağıdır. Toplumların eylemlerine yön veren bu bağ, ne devlet politikalarıyla ne de iktisadi yasalar tarafından sınırlandırılabilir, yok edilebilir. Eylemlerin yok edileceği beklentisi sanayi toplumlarına özgüdür. Sanayileşme arttıkça, tarihten beslenen eylemlere ihtiyaç azalacaktır. İnsanın sanayileşme ile doğadan uzaklaştırılması da emeğin değerini azaltacaktır. Bourdieu'ye göre yapılması gereken neoliberal politikalarından uzaklaşıp yeni tarihsel kaçınılmazlık inancından vazgeçmek gerektiğidir. Dayanışmanın sağlanması tüm alanlardaki bozulmalara engel teşkil edecektir.²³¹

Bu araştırmada bir *doxa* olarak sunulan neoliberalizm, doğduğu andan itibaren siyasi hayatın değişkenliğine zemin hazırlamıştır. Kültürel temelli dogmatizmden uzak, otonomluğa ve devlet karşıtlığına ağırlık veren bir tür anarşizmi savunduğu söylenebilecek seküler bir muhalefetin yükselişi bunun en bariz örneğidir. Bu yüzden dünyanın hemen her yerinde bir küresel konjonktür olarak devlet otoriterliğine, gözetimde artışa ve antidemokratik devlet şiddetine dönüldüğü gözlenmektedir.²³² Neoliberalizm; oligarşi ve kapitalist sınıf için iyi bir projedir. Fakat sermaye birikimi ve büyüme açısından başarılı değildir. Neoliberal politikaların meşrulaştırılması ve yaygınlaştırılması devlete duyulan güvensizlik, geçicilik, kaygı vb duyguların kökleştirilmesine neden olacaktır.²³³

Son kırk yılda, dünyanın büyük bir kısmının hegemonya, özerklik ve teritoryal haklar üzerine jeopolitik mücadelelere hapsedilmesi neoliberal mantığın bir sonucudur. İran'da ve daha yakın tarihte Rusya, Macaristan ve Polonya'da gerçekleşen antidemokratik geçişler bu anlamda verilebilecek önemli örneklerdendir. Türkiye de son yıllarda girdiği siyasal evrim süreci ve tecrübe ettiği toplumsal hareketler ile bu

²³⁰ Deniz Şule Çalışkan Rabia Özcan/Havva Ana Röportajı, 28.12.2015, Çamlıhemşin /Rize.

²³¹ Şentürk, *a.g.m.*, 86

²³² David Harvey, *a.g.e.*, 6-7

²³³ Şentürk, *a.g.m.*, 86

lkelerle benzer yönde bir gelişme içinde olduğunu göstermektedir.²³⁴ Neoliberal politikaların son yıllarda bazı ülkelerin kalkınmasına önemli katkılar yaptığını savunanlar, sosyolojik anlamda tek tek insan davranışlarını, yaşam şekillerini incelediklerinde karşılaştıkları sonucun nedenini açıklayamamaktadırlar. Çünkü bir ülkenin gelişmişliğini inşa edilen yapılar üzerinden yorumlamak, insan temelli bakış açısının uzağındadır. Neoliberalizmin doğallaştırılmış ekonomisi yerine, insan merkezli, verimliliğin ve üretkenliğin iktisadi bir düzenle tanımlandığı kendini gerçekleştirmeye kazançlı bir mutluluk ekonomisi kurulmadıka²³⁵ insanlığın geçmişini de yok etmek anlamına gelecektir.

Bu araştırma, neoliberalizmin yegâne doğru gibi gösterdiği projelerin başka gerçeklikler taşıyabilme olasılığını gözler önüne sermeyi amaçlamıştır. Tek hakikat kapasitesinde doğruluğu kanıtlanmasa da, çoğunluk tarafından kabul edildiği için hakikat muamelesi gören her bilgi bize *doxa*'nın varlığını hatırlatmaktadır. Hakiki, z bilgiye olan inanç arttıkça toplumlara şekil veren eylemler, bireyi özgürleştirecek nihai hedefine ulaşacaktır.

²³⁴ Harvey, a.g.e, 7

²³⁵ şentürk, a.g.m, 88

KAYNAKÇA

Aksu, Cemil- Erensü Sinan- Evren, Erdem (2016) *Sudan Sebepler- Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim

Arsel, Murat (2012) *Environmental Studies in Turkey: Critical Perspectives in a Time of Neo-liberal Developmentalism*, The Arab World Geographer Vol. 15, no.1

Ateş, Süleyman (1996) *Kur'anı Kerim Meali*, İstanbul: Milliyet

Ayaz, Hüseyin (2014) *Çevreci Eleştiri üzerine Genel Bir Değerlendirme*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 2014 Sayı:3 279

Aydın, M.S.- Erdoğan M.- Sarıbay, A.Y.- Bolay, S.H.- Altan, M. (2002) *Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme*, İstanbul: Ufuk Kitapları Sosyal Bilimler Dizisi

Aytaç, Ahmet Murat (2002) *İmparatorluk: Bir Manifesto Çağrısı*, Ankara : Politics

Aygün, Banu- Şakacı Bilge Kağan, *Türkiye'de Çevreye Doğrudan Odaklı Çevreci Hareketler ve Çevresel Yaklaşımları Üzerine Bir Deneme*

Bayhan, Vehbi (2014) *Yeni Toplumsal Hareketler Ve Gezi Parkı Direnişi” Birey ve Toplum*, Cilt:4, Sayı:1

Bayraktutan, Yusuf (2003) *Özelleştirme Teori Dünya ve Türkiye Deneyimi Derleme*, Ankara: Liberte

Birand, Hikmet (2008) *Anadolu Manzaraları*, Ankara: Tubitak Popüler Bilim Kitapları,

Bourdieu, Pierre (1986) *The Forms Of Capital*, Georgetown University

Bourdieu, Pierre (1990) *Reproduction in Education, Society and Culture*, London : Sage Publication,

Bourdieu, Pierre (1980) *Questions de Sociologie*, (1996) *Toplumbilim Sorunları*, İstanbul: Kesit yayıncılık

Bourdieu, Pierre (2004) *Bir Otoanaliz İçin Taslak*, İstanbul: Bağlam

Bourdieu, Pierre- Chartier, Roger (2014) *Sosyolog ve Tarihçi*, Açılım Kitap

Bourdieu Pierre - Wacquant L. (2014) *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İstanbul: İletişim

Bourdieu, Pierre (1979) *La Distinction*, (2015) *Ayırım, Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, İstanbul: Heretik

Brown, Michael- May, John (1992) *Greenpeace Yeşil Barışın Öyküsü*, İstanbul: Metis Yayınları

Castree, Noel (2010) *Neoliberalism and the Biophysical Environment, A Synthesis and Evaluation of the Research*, Oxford

Cevizci, Ahmet (2011) *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say yayıncılık

Coşkun, Mustafa Kemal, *Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler* Ankara Üniversitesi DTCF, SBF Dergisi

Chomsky , Noam (2012-2013) *Occupy/İşgal Et, Gezi Direnişi* Broşürleri:1, Brooklyn, İstanbul : AgoraKitaplığı

Çeğin Güney- Göker, Emrah -Alim Arlı, Tatlıcan,Ümit (2010) *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi*, İstanbul : İletişim

Çetinkaya, Y.Doğan (2014) *Toplumsal Hareketler, Tarih, Teori Ve Deneyim*, İstanbul: İletişim

Çoban, Barış (2009) *Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*, İstanbul: Kalkedon Yayınları

Çoban, Barış (2009) *Küreselleşme, Direniş, Ütopya, Yeni Toplumsal Hareketler, Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet*, İstanbul : Kalkedon Yayınları

Çoban, Aykut- Özlüer, Fevzi- Erensü, Sinan (2015) Özer Akdemir, Beyza Üstün, *Türkiye'de Neoliberal Politikaların Ekolojiyi Kuşatması, Direniş ve Yeniden İnşa*, İstanbul: TMMOB Mimarlık Seminer Bildirisi

Çoban, Aykut (2015) *Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji*, Ankara: İmge Yayınevi

David Harvey (2006) *Neo-liberalism as creative destruction*, Geogr. Ann

David Harvey (2015) *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: SEL Yayınları

Demirer, Temel (2012) *Kapitalizmin Ekolojik Sorunları*, İstanbul: Kaldıraç

Demiroğlu, Elif Topal (2014) *Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması*, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi, Cilt.2 Sayı.1

Deniz Şule Çalışkan Röportajları. 2015-2017

Etil, Hüseyin ve Demir, Metin (2014) *Pierre Bourdieu'nün Bilim Sosyolojisine Katkısı: Alan Teorisi, Habitus Cini ve Refleksivite Talebi*, Cogito, YKY

Eyüboğlu, Sabahhattin ve Cingöz, M. Ali (1998) *Önsöz, Sokrates'in Savunması*, Çev. Niyazi Berkes, Cumhuriyet Dünya Klasikleri, Cumhuriyet Gazetesi Salı Kitaplığı

Filho, Alfraedo Saad-, Johnston, Deborah (2006) *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, İstanbul: Yordam Kitap

Foster , John Bellamy - Magdoff, Fred (2014) *Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler* Kapitalizm ve Çevre Üzerine Bir Rehber, İstanbul: Patika

Gambetti, Zeynep (2009) *İktidarın DönüŖen Çehresi: Neoliberalizm, Ŗiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi* İstanbul: İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Garrard, Greg (2016) *EkoeleŖtiri, Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel tartiŖmalar*, İstanbul: Kolektif Kitap

Gazioğlu Terzi, Elif (2014) *Toplumsal Yapı ile Bireysel Eylem Arasındaki İliŖki Bağlamında Pierre Bourdieu'nün Habitus Kavramı*, Eğitim Bilim Toplum dergisi

Gökberk, Macit (1993) *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi

Göker Emrah (2001) *Durkheim'in Sol Eli: Pierre Bourdieu'nün Muhalefeti*, Praksis, Sayı.3

Gökkaya, Hacı Duran (2007) *ÖzelleŖtirmeye Bir BakıŖ, Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde*, Ankara: Gün yayınları

Göle, Nilüfer (2013a) <http://t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/gezi-bir-kamusal-meydan-hareketinin-anatomisi,6824>

G.Tarrow, Sidney (2011) *Power In Movement: Social Movements And Contentious Politics*, Revised And Updated Third Edition, Cambridge Press

Gürakar Tolga (2014) *Bir DireniŖ Oyunu: Gezi'yi Bourdieu Üzerinden Okumak*, Sosyologca, Sayı.7 İstanbul

Habermas, Jürgen (2013) *Kamusallığın Yapısal DönüŖümü*, İstanbul: İletişim Yayınları

http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/neuralnetwork.aspx?type=130

<http://www.dokap.gov.tr/yesil-yol/1>

<http://firtinainisiyatifi.com/sayfa/yesil-yol-nedir--/84>

<http://www.hurriyet.com.tr/danistaydan-yesil-yol-projesine-yurutmeyi-durdurma-karari-40025006>

<http://firtinainisiyatifi.com/sayfa/neler-oldu--/86>

https://www.theguardian.com/news/2017/aug/18/neoliberalism-the-idea-that-changed-the-world?CMP=tw_t_gu

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>

http://www.csb.gov.tr/db/mpgm/edotordosya/file/CDP_100000/otrgga/PlanHukumleri_03042017.pdf

Işık, Gülcan (2011) *Toplumsal Hareketler, Politikadan Edebiyata, Sanattan Sinemaya, Medyadan Toplumsal Algıya teorik ve Pratik Analizler ve Yansımalar*, Ankara: Nobel

İlboğa, Mustafa (2014) *Platon Epistemolojisinde Episteme-Doxa Ayrımı*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume, Ankara

İnce, Murat (2016) *Alain Touraine'in Demokrasi Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, sayı.12

J.Court, *Corporateering:How Corporate Power Steals your Personal Freedom*, 2003: New York:J.P Tarcher/ Putnam

Kangal, Kaan (2015) *Doğanın Diyalektiği Nedir? Friedrich Engels'in Diyalektik Tanımı Üzerine Bazı Düşünceler*, Fİlsf Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi

Karaca, Coşkun (2007) *Çevre, İnsan ve Etik Çerçevesinde Çevre Sorunları ve Çözümlerine Yönelik Yaklaşımlar*, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:11 Sayı.1

Kaya Ali (2005) *Bourdieu ve Din Sosyolojisi*, Mimar Sinan Üniversitesi Tez Arşivi

Kazgan, Gülten (2016) *Liberalizmden Neoliberalizme Neoliberalizmin Getirisi ve Götürüsü*, İstanbul: Remzi Kitabevi

Kemal, Yaşar (2015) *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor*, İstanbul: YKY

Keyman, Fuat (2002) *Kapitalizm ve Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı. Doğu Batı Düşünce Dergisi (2002)*

Kilci, Metin (1994) *Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları*, TC. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı

Kozanoğlu H.- Gür, N - Özden, B.(2008) *Neoliberalizmin Gerçek 100'ü*, İstanbul: İletişim Yayınları

Köse Hüseyin (2009) *Neoliberal Estetik'ten Habitus'a Bourdieu ve Popüler Kültür*, Erzurum Atatürk Üniv. İletişim fakültesi dergisi

Kurul Tural, Nejla (2004) *Küreselleşme ve Üniversiteler*, Ankara: Kök Yayıncılık

Kurmuş, Orhan, *Türkiye'de Neoliberalizm*, Mülkiye 2010, Cilt.XXXIV

Kükürt, Remzi Onur (2014) *Günümüzde İktidar ve Direniş Stratejileri: Gezi Direnişi'nin Demokrasi Deneyimi Üzerine Felsefi Bir Analiz*, Düşünme Dergisi, Sayı.5

Lenin, V.İ (2003) *Ne Yapmalı? Hareketimizin Canalcı Sorunları*, İstanbul: Eriş Yayınları

Le Bon, Gustave (1997) *Kitleler Psikolojisi*, İstanbul: Hayat Yayınları

Mannheim, Karl (2002) *İdeoloji ve Ütopya*, Ankara :Epos Yayınları

Meder Mehmet - Çeğin Güney (2011) *Bourdieu 'yü Okumak: Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Metcalf, Stephen (2017, Ağustos 18) *Neoliberalizm: The idea that swallowed the world.*

Mutlu, Ahmet (2009) *Türkiye'de Çevre Sorunları Literatürünün Baskın Niteliği ve Sosyal Bilimler Yaklaşımının Gerekliliği*, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi

Oran, Baskın *Taksim-Gezi'nin Üç Halkası ve AKP*, AGOS, 12.07.2013

Özdağ, Ufuk (2005) *Edebiyat ve Toprak Etiği*, Ankara: Ürün Yayınları

Özdağ, Ufuk (2011) *Sessiz Bahardan Sonra Ses Getiren Elli Yıl: Kadın, Çevre, Sağlık*, Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFD) Hacettepe Üniversitesi

Özdağ, Ufuk (2014) *Çevreci Eleştiriye Giriş* Doğa Kültür Edebiyat, Ankara: Ürün Yayınları

Özsöz, Cihad, *Pierre Bourdieu'nün Temel Kavramlarına Giriş*, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Notları

Öztürk, Şinasi (2004) *Pierre Bourdieu's Theory Of Action*, Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi Cilt.4 Sayı.2

Platon (2002) *Devlet*, İstanbul : Sosyal Yayınlar

Reynaud P. Bourdieu -P. (2014) *Bir Eylem Sosyolojisi Mümkün Müdür? Cogito*, sayı:76

Rize Gündem Gazetesi, Mayıs 2017 Kavron Yaylası- Muhabir Muhammet Kaçar Arşivi

Sancar, Serpil (2011) *Türkiye'de Kadın Hareketi Politikası: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler*, Ankara Üniversitesi, Ankara : KASAUM

Slavoj Zizek, *Cennette Sıkıntı*, Radikal Gazetesi, 26.06.2013
<http://www.radikal.com.tr/hayat/slavoj-zizek-turkiyeyi-yazdi-cennette-sikinti-1139685>

Şendiz, Özlem (2012) *Toplumsal Hareketler Repertuarının Dönüşümü: Fındıklı HES Muhalafeti Örneği*, Trabzon : KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şentürk İlknur (2008) *Pierre Bourdieu'nün Neoliberalizm Eleştirisi Bağlamında Eğitim Yönetimini Yeniden Düşünmek*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Touranie, Alain (1999) *Toplumdan Toplumsal Harekete , Yeni Sosyal Hareketler/ Teorik Açılımlar* İstanbul : Kaknüs Yayınları

Üste, Rabia Bahar (2014) *Neoliberal Politikaların Çevre Konusuna Etkileri Açısından Bir Değerlendirme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SBE Dergisi)

Vonderberghe Frederic (1999) *The Real is Relational: An Epistemological Analysis of Pierre Bourdieu's Generative Structuralism*

Weber, Alfred (1998) *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, İstanbul : Sosyal Yayınlar

Yarcı Selman (2011) *Pierre Bourdieu'de Sosyal Sermaye Kavramı*, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt. 6 Sayı.1

Yayla Atilla (2012) *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, Ankara: Kesit Yayınları

9 Nisan 2011 Derelerin Kardeşliği Platformu (DEKAP) Ankara Mitingi/ DEKAP Arşivi

EKLER

EK 1:

RÖPORTAJ SORULARI

Kişisel Sorular

Adınız Soyadınız?

Yaşınız?

Mesleğiniz?

Kısa hayat hikayeniz?

Yaşadığınız yer neresi? Yayıya çıkıyor musunuz? Hangi mevsimler çıkıyorsunuz?
Çıkmadan önce hazırlık yapıyor musunuz?

Yayla Hayatı İle İlgili Sorular

Yayladaki gündelik hayatınız nasıl? Bir gününüzü anlatabilir misiniz?

Yaylada komşularla ilişkileriniz nasıldır?

Yakın çevrenizle hep aynı yaylaya mı çıkıyorsunuz, başka yaylalar da var mı?

Yaylalar arasında gidip geliyor musunuz? Yollar nasıl?

Yayladaki evlerinizin yapısı nasıl?

Diyelim ki birisi komşusunun tarlasına, yayladaki arazisine zarar verdi. Ne yaparsınız? Nasıl hareket edersiniz?

Yaylada suç işleniyor mu? Hırsızlık, cinayet, kız kaçıırma, tecavüz... Böyle olaylar olduğunda devlet hemen müdahale ediyor mu?

Doğa ve Yeşil Yol İle İlgili Sorular

Ülke gündemini takip ediyor musunuz? Düzenli gazete okuyor musunuz? Haber dinliyor musunuz?

Siyasi görüşünüz var mı? İktidarı desteklediniz mi?

Yeşil Yol Projesinden ne zaman haberiniz oldu?

Projenin içeriğini biliyor musunuz?

Yeşil Yol Hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sizce yararlı mı olacak zararlı mı? Neden?

Hiçbir eyleme katıldınız mı? Katılanlara bakışınız nasıldır?

Yeşil Yola Dur De Hareketine katıldınız mı? Neden?

Başka bir yerde yaşamak ister miydiniz? Neden?

Rahat ve huzurlu yaşamak deyince aklınıza ne geliyor?

Çevre sizin için ne ifade ediyor?

Doğa Tahribatının sebebi sizce nedir?

(Röportaj soruları kabaca yukarıda sıralanan 20 soru olup yapılan görüşmeler derinlemesine görüşmelerdir.)

EK: 2

RÖPORTAJ 1

28 /12/2015 Rize/ Çamlıhemşin, Sırt Mahallesi

Görüşen: Deniz Şule Çalışkan

Görüşülen: Rabia Özcan

1) Adınız Soyadınız?

Rabia Özcan.

2)Yaşınız?

57 yaşındayım

3) Kısa bir hayat hikâyenizi dinleyebilir miyiz?

Kayabaşı Üniversitesi 5.sınıf mezunuyum. Her şey okumak mıdır, topraktan yukarı hayatı okumuşuz biz. Kitabı çocuklarımı okuturken okudum. Şimdi kuran okuyorum. Dört çocuğum var hepsi evli. Adamı da 36 yıl üzerine boşadım. Resmi olarak boşandım.

Neden size Havva Ana dendi? Hikâyesi nedir bunun?

Ben gittim, yaylada jandarmalarla ki karşılaştım. “Bu ne? Biz bir Adem’den Havva’dan olma çocuklarız. Hepimiz biriz. Neden yaylamızda bu jandarmalarla biz karşı karşıya duralım. Hepimiz Havva Ananın çocuklarıyız.” Dedim ve ordan beri bana Havva Ana diyorlar.

4) Yaz Kış Çamlıhemşin’de mi yaşarsınız? Yaylaya yazları mı çıkıyorsunuz?

Evet. Çamlıhemşin’de yaşıyorum. Mayıs’ta yaylaya çıkarız, Ekim sonu gibi de yayladan ineriz. Aşağı ineriz.

5) Yayla hayatı nasıldır? Yayla sizin için ne ifade ediyor?

Kızım, yayla hayatı ne demek mi? Bak şimdi Mayıs ayını ipe çekiyorum. Yayla deyince ruhumuz şahlanır. Havasından suyundan...Yaylasız yaşayamayız biz. Mayıs'ta hayvanlar çoluk çocuk hepsini toplar çıkarız yaylaya. Bizim yayla Kavrun Yaylası

6) Yayladaki mülkiyet hakkı nasıldır. Parsel parsel midir? Samistal yaylasında kaç dönümlük yer sizin mesela ve kaç sahibi var? Ya da yaylanın sahibi var mıdır?

Mal yoktur, tapu yok. Dedelerimizin mirası. Yaylanın sahibi olmaz. Yaylada hudut olayı yoktur. Tapu olayı yoktur. Herkes gitmiş zamanında evini yapmış, küçük bostan yapmıştır. Orada fazla bir ürün de yetişmez. Lahana, şalgam, soğan, sarımsak, maydanoz bu tür ürünler yetişir. Diğer türlü fazla bir şey yetişmez yaylada. Yaylada hayvancılık yapılır. Hayvanlarımız yaylasız olmaz. Kesinlikle yaylasız olmaz. Sabah çözümler giderler akşam dönerler ahıra. Çoban otlatmaz kendileri gider dolaşır döner gelir.

7) Toprak sizin için neden bu kadar önemli? Bu yörenin insanı sizce neden toprağına bu kadar bağlı?

Topraktan gelmişiz, toprağına gideceğiz. Toprak bunun için önemli benim için. Ben gündüz uyandığım evde dursam hastalanırım. Toprağına bastım mı enerji gelir bana.

8) Hiç göç etmeyi düşündünüz mü?

1986'larda Kızım gittim. 14 yıl Yalova'da yaşadım. Orada da hayvancılık yaptım. Orada da köy gibi bir yerde yaşadım. Kestane, ceviz toplardım. Frambuazcılık yaptım. Yapmadığım yok. Ama yine döndüm geldim.

8) 8 yaylayı birbirine bağlamayı amaçlayan Yeşil Yol, çarpık bir yapılaşmaya izin vermeyen bölge zenginliğini amaç edinen bir turizm yolu olarak tasarlanıyor. Ne düşünüyorsunuz bu yol hakkında?

Zarar vermeyeceğı söyleniyor ama gidin bakın bakalım zarar verilmiş mi verilmemiş mi? Yeşil Yol hikaye, bu yola yeşil demesinler. Yolun yeşili yok. Biz aptal değiliz. Yolun yeşili yok. Yayla'da evlerin önünden gel-geç olduğunda eve demir kapı da koysan olmaz. Sen bizi ne kadar koruyabilirsin. Kimin gelip kimin geçtiğini nasıl bileceksin. Şimdi biz gelen geçeni tanırız. Yabancı olduğunda nerden geldin bile diyemezsin. Yayla mı kalır o zaman. Ayder'in Uzun Göl'ün hali ortada. Bak her taraf berbat. Evime giremiyorum. Onları onar. Yaylaları birbirine bağlamak da neyin nesi.

9) Bu projeden nasıl haberiniz oldu? İş makineleri yaylaya girdiğinde olmamıştır herhalde?

Bana onarım dendi. Geçen sene yaylaya gittiğimde baktım makineler orda. Arabadan indim. “Neden buradasınız oğlum? Bu makineler neden burada? “ Diye sordum. Dedi ki, “yolları genişleteceğiz, onaracağız.” Bizim de yaylamızın yolları çok kötü. Giden arabaların döneceği alan yoktur. Çayıra düşerler. Ben de bu yolların onarılmasını istedim. İnsanlar yaylaya çıktıklarında geri dönüşlerinde çayıra gitmesinler, onarılсын istedim. Ama işlem başlayınca gördüm ki 9 metre yol, çayırlara inilmiş, derin uçurumlar açılmış. Haliyle yayla ikiye bölündü. Aşağıdan gelen hayvanlar yukarıya çıkamadı, yukarıdan gelen hayvanlar aşağıya inemedi. Hayvanlar harap oldu. Tabi isyan. Sonra duvar yapılacak dendi. 9 Metre duvar. Şimdi bakın bu mahalleye, yolu yok. Evlerimize patikadan gelebiliyoruz. Gel buranın duvarlarını yap. Ben de diyeyim ki sen, insanları korumak için yapıyorsun bu duvarı. Yaylada o duvar nedir? Sen düzelt git. Yayla burası!

10) Sizden İzin alındı mı?

Hayır.

11) Size herhangi bir teklif yapıldı mı? Maddi ya da manevi?

Hayır. Ne maddi teklifi! (öfkeli)

12) Muhtarların bu projeye sizden izin almadan imza verdiği söyleniyor. Muhtarların da mülkü mü var Samistal’da, Kavrun’da? Doğruluk payı nedir?

Doğru. Muhtarlar gitmiş imza vermişler. Evet onların da var evleri yaylada. Saman altından su yürüttüler.

13) “Yeşil Yol’a Dur De” hareketi nasıl başladı?

Yayladaki çalışma, evleri geçmeye başladı, o zaman karşı çıkışlar da başladı. Yaylayı ikiye bölecek ve evlerin yakınından geçecekti yol, kayalar evlere düşebilirdi, nasıl korunurdu evler. Bu yüzden buna karşı çıktık.

14) Direnişe Kimler destek oldu? Hepsi yöre halkı mıydı yoksa dışarıdan da destek verenler oldu mu?

Yayla ikiye bölündü. İsteyen de var istemeyen de. Bu taraftaki yani bizim insanımız destek oldu bizlere. Karadeniz’den destek geldi. Yaylada dede mirası olanlar geldi.

Sahip çıktılar. Onlar hakkında da yok Geziciymişler, yok bilmem neymişler diye haberler çıktı.

15) Siz neden bu direnişin öznesi haline geldiniz?

İlk zaten orada duydum. Hemşin üzerinden izin vermediler. Biz de Samistal yaylası üzerinden Kavrun'a aşmaya çalıştık. Samistal'de üç dört ev vardır kapalıdır evler. Biz de Samistal üzerinden gidelim dedik yaylaya. O gün Vali'nin, "üç beş çapulcunun sözüyle bu yol duracak değil, geçecek" sözünü duymuştum. Çapulcuyu duydum bana geldiler. Giderken de, biz ulaşamayalım diye yolları kapatmışlardı. Makine sözde bozuk diye yolu kapamıştı. Aslında bozuk değil. Sadece insan geçecek kadar mesafe bırakılmıştı. Biz orada o makineye zarar da verebilirdik. Ama biz vatan haini değiliz. Biz devletimize sahip insanlarız. Devlet malını neden yakalım neden yıkalım. Biz yolun altındaki büyük uçuruma taştan yol yaptık. Taş duvar yaptık el emeğiyle. Arkamızda kucağımızda taşıdık taşları. Yolumuzu yaptık. Oğlum ilk ben geçeceğim, dedelerim için dedi ve minibüsü yaptığımız yoldan geçirdi. Bayrağımız hep arabamızda asılı durur. İşte o bayrağın hürmetine o araba yaptığımız yoldan geçti. O an ki duygularımızı anlatamam size. Üç saate yaptık yolu. Tüm kadınlar toplandı minibüse arkadan da 17-18 araba eklendi çıktık yaylaya. Oradaki makinenin de körüğü bozulmuş. O da yolda. Arabadan indik. Yaylanın jandarmayla dolu olduğunu gördüm ve yüreğimden vurulmuşa döndüm. Bizim yaylamızın, jandarması da biziz, hâkimi de biziz, mahkemesi de biziz, hükümeti de biziz. Ne demek, neden yaylada biz jandarmayla karşılaşacağız? Orada ben veryansın ettim. Yukarı çıktım. Bu makinenin sahibi gelsin dedim. Çocuk, " bize emir geldi, biz yapmak zorundayız" dedi. Kim verdi emri? Dedim. "Vali" dedi. Ben de gelsin buraya vali, dedim. Bizim yaylamızı gördü mü, geldi mi buraya. Her yaylanın yolu vardır. Mevcut yolları yap, yaylaları birbirine katma! Neden katacaksın? Var bir çıkarın demek ki. Samistal'in yolu bizim yaylanın yolundan daha kötü. Sen o yolu onardın mı? Hayır. Sen önce mevcut yolları bir yap bakalım.

16) Hiç korktunuz mu?

Hiç korkmadım. Korkmam. Ben bir Allah'tan korkarım. Bana seni hapse atacaktılar diyorlar, atsınlar yaa, hadi... Yalnız da kalsam yine direnirdim kızım. Benim dedelerim Kavrun yaylasından aşır askere gidip şehit olmuşlar. Sarıkamış'ta. Benim dedelerim bana yardımcıdır.

17) Vali'yle görüştünüz mü hiç?

Vali ile toplantı yapıldı. Basın yoktu. Kendi basını içerideydi. Samistal ile Kavrun'u birbirine düşürmeye çalıştı. Ayder'in ve diğer yaylaların 12 ay iş yapacağından bahsetti. Sen hiç gördün mü o yaylaları, çık bakalım o dağlara, 12 ay durabilecek misin? Yaylalarda 12 ay turizm olmaz. Bize hem Ekim ayında terk edin diyor hem 12 ay turizmden bahsediyor. Doğayı bile bilmediği belli.

Söz aldım, bizi yanlış yönetme dedim. Biz yola karşı değiliz. Biz yaylalarımızın birbirine kavuşmasına karşıyız. Bizim o yaylalar ile vurgunluk, küskünlük yapmayız. Yine kardeşçe gel git yaparız. Eskiden beri, gider geliriz. Ama hayvanlarımız,

geçmez diğer yaylalara. Herkes kendi yaylasında yaşar. Bazı yaylalarda vurgun oldu, Eğrisu Yaylasında mesela.

Vali bizi azarladı. Çok ağrıma gitti. Onunla özel konuşmak istediğimi söyledim. Yüzüme bakmadan tamam ne zaman istersen dedi. Cuma gününe randevu verdi. Ama toplantıda benim konuştuğularımı değiştirip yayınlamışlar ertesi gün. “Ben yola karşı değilim” diye kısaltmışlar. Randevuya gidip gitmeme konusunda tereddüt ettim. Sonra gitmem dedim. Bununla konuşulmaz. Gitmedim.

18) Herhangi bir siyasal partiye, sendikaya, derneğe üye misiniz?

Damarlarımı kessen belki de Ecevit akar ama ondan sonra ilk defa Kızım ben AKP'nin kuruluşuna katkı sağladım. Ama iki gözlerinden gelsin. Kıymet bilmediler.

19) Tüm ülkede binlerce insan bu direnişe destek oldu. Hiç destek almasaydınız, tek başınıza da kalsaydınız direnip, meydan okur muydunuz?

Evet.

20) Öfkeniz ve karşı gelişiniz kimeydi? Kolluk Kuvvetlerine mi? Devlete mi? Hükümete mi?

Valisi de, hükümeti de, polisi de hepsi biziz boşver.

Özellikle son 10 yıldır ülkede birçok konuda ayaklanmalar ve toplumsal hareketler var. Kadına yönelik şiddetten işsizliğe, doğa katliamlarının reddinden özgürlük ve adalet taleplerine kadar birçok insan, özellikle gençler ayaklanıyor. 2013 yılında Gezi Parkında yapılması planlanan Topçu Kışlası'na karşı, ağaçları korumak için de binlerce genç, yaşlı, herkes ayaklandı. Sinop'ta Nükleer Santral yapımı yine bölge halkının protestolarıyla engellenmeye çalışıldı. HES'lere karşı ayaklanmalar var. Siz tüm bunlara nasıl bakıyorsunuz?

Kızım hepsine karşıyım. Zaten sadece Karadeniz yeşil kaldı. Bu Karadeniz'e girmeye çalışıyorlar. Şimdi yaylada fırtına olunca, gitmişler çam ağaçlarını köküyle devirmişler. Sözde fırtına yaptı. Yayla boşaldıktan sonra gidip yapmışlar. Bahaneleri de hazır.

Bakalım dünya ne yana dönecek. Direneceğim.

EK:3

RÖPORTAJ 2

10 /07/2017 Rize/ Çamlıhemşin, Çinçiva/ Şenyuva Köyü

Görüşen: Deniz Şule Çalışkan

Görüşülen: F.T

1) Adınız Soyadınız?

F. T

2)Yaşınız?

54

3) Mesleğiniz?

Emekliyim

4) Kısa hayat hikayeniz?

Üniversite terk. Yurtdışında bulundum bir süre. Ama buralıyım tabi annem, babam buralı. Dedelerim de buralı yani kadim dönemdir buralardayız. Ankara'da İstanbul'da yaşadım şimdi buraya yerleştim. Eşim Deniz'le beraber buraya yerleştik.

5)Yaşadığınız yer neresi? Yaylaya çıkıyor musunuz? Hangi mevsimler çıkıyorsunuz? Çıkmadan önce hazırlık yapıyor musunuz?

Yaşadığım yer şuan bulunduğumuz yer yani Çamlıhemşin. Evet yaylaya çıkıyoruz. Evlerimiz var orada. Daha çok yazları çıkıyoruz. Onun mevsiminin açılması gerekiyor. Eskiden patika yollarımız vardı. Patika yollardan çıkabilmemiz için karın inmesi gerekiyordu. Kar inince patika yoldan altı yedi saatte yürüyerek çıkıyorduk. Güzel yollarımız vardı. Ama yayla yollarını yaparken maalesef o patika yollarımızı da yok ettiler.

6) Yayladaki gündelik hayatınız nasıl? Bir gününüzü anlatabilir misiniz?

Bugün yaşanan hayat tamamen yayla hayatı değil tabi. Var yayla hayatı yaşayan arkadaşlarımız ama onu da yaşatmıyorlar. Burada şuan turizmin geldiği noktada, yaylaları yaylalara bırakmak değil de şehirleri yaylalara taşımak isteniyor. Örneğin Ayder örneği var, Uzungöl örneği var. Ayder'i bozduk şimdi baştan düzelterek deniliyor. yani tamam orayı bozdunuz da öbür tarafları neden bozacaksınız.

Yaylalarda eskiden bir günümüz, hayvan olduğu için sabah sağımdan sonra bırakılırdı onlar biz de onlarla beraber çıkardık otlatmaya götürürdük. Daha doğrusu hayvan zaten nereye gideceğini bilir. En güzel otu seçer. Biz de onlarla gidip çam sakızı çıkarırdık. Yaylada sabah erken saatte başlar hayat akşam hava karardı mı herkes evine çekilirdi, erken yatılırdı. Elektrik olmadığı için çok daha nostaljik ve güzeldi.

7) Yaylada komşularla ilişkileriniz nasıldır?

Eskiden çok iyiydi. Bir sürü arkadaşımız vardı. Beraber oyunlar oynardık. Horonlar oynardık türküler atılırdı, sevdalıklar çekilirdi, aşklar yaşanırdı. Yayladan yaylaya gelirken Varto horonumuz olurdu eskiden en son inerken, o gün bütün herkes içkisini içer eğlenirdi, keyfini çıkarırdı.

8) Yakın çevrenizle hep aynı yaylaya mı çıkıyorsunuz, başka yaylalar da var mı?

Evet tabi her köyün yaylası sınırlarıyla birlikte belirtilmiştir bizim Atalarımızdan beri. Bizim Pokut Yaylası ve Samistal Yaylası. Şu an bulunduğumuz köyün yaylası Sal Yaylası'dır mesela. yani herkesin diğer yaylalara çıkanlar farklı köylülerdir. Her köyün yaylası vardır. O yaylaların sınırları vardır. Hayvanlar otladığı için herkes sınırına sadık kalır.

9)Yaylalar arasında gidip geliyor musunuz? Yollar nasıl?

Evet. Yollar var tabi. Ama normal araçlar çıkamaz. Çıkmasın da zaten.

10)Yayladaki evlerinizin yapısı nasıl?

Hep ahşap yapıdır. Eski evlerdir. Çamlıhemşin'deki tüm evler ahşap yapıdadır. Hemşinli dedelerimiz ninelerimiz güzel evler bırakmışlar bize. Lüks yoktur tabi. Yayladaki en büyük konforun sıcak suyun olmasıdır, sobanın yanmasıdır bir de yatağın varsa o kadar. Daha fazlasını bekleyen gitmemeli zaten yaylaya.

11) Diyelim ki birisi komşusunun tarlasına, yayladaki arazisine zarar verdi. Ne yaparsınız? Nasıl hareket edersiniz?

Kendi içinde birinin birine zarar vermesi çok zor. Ama olmuyor mu oluyor. Jandarmaya gidiliyor, şikayet ediliyor. Tutanak tutuluyor. Genelde kendi aramızda çözümleriz problemleri. Ama şu anki en büyük sorunumuz kaçak yapılanma. Ben istemiyorum mesela, ocak dediğimiz, kadim dönemden kalma yapıların dışında yapı istemiyorum. Ama maalesef burada devlet gücünü arkasına alıp, siyasi gücü arkasına alıp, " ben istediğimi yaparım, hadi yapalım, Ayder'de nasıl yaptılar burada da yapalım (Pokut Yaylasında mesela)" gibi görüşler atılıyor. Yapmak istiyorlar. Biz de onları engellemeye çalışıyoruz. Önce anlatmaya çalıştık anlamadılar. Anlamayınca, Jandarmaya gidildi. Jandarma göz yumdu. Çünkü böyle düşünenler Yeşil Yol'u da istiyorlar. Neden? İşte insanlar buraya gelecek. Turizmin çoğu bizde olacak. Biz de diyoruz ki tamam gelsin insanlar, geliyorlar da. Ama trekking yaparak geliyorlardı. Geliyordu burada üç gün kalıyordu. O üç gün, o üç kişi beş kişinin bıraktığı, senin buraya gelecek olan yüz elli beş yüz kişiden sana bıraktığı daha fazla. Bırakılan doğa. Yani doğanın korunması lazım esas. Biz nasıl bulduysak bizden sonraki kuşaklar da, sizler varsınız, sizden sonraki kuşaklar var tüm insanlar var... Biz bulduğumuzu yok ederek gidersek bizden sonrakiler ne olacak? Dedem bir ağaç kesmek için alırdı beni, kaç km uzağa götürürdü beni. Yürüyerek giderdik. Gitmesi ve parçalaması önemli değil o ağacı tutar bir de taşırđık. Dedeme derdim ki: "evin yanı ağaç dolu, kapının önüne çık koca koca ağaç her taraf. Burada bu kadar ağaç var neden biz taaa buraya geliyoruz?" Derdi ki: " Oğlum, bu ormanlar bize emanet, biz nasıl bu emaneti aldık öyle de devredeceğiz. Bu ağacın sırası gelmişti, evin yanındakinin değil. O yüzden siz de bundan sonra buna göre hareket edin.

O yüzden öyledir zaten. Çamlıhemşin'e gelirken, hep çaylıklar görürsünüz. Çaylık yapmışlardır. Ama Hemşin tarafında ağaçlar korunmuştur. Aynı şekilde biz yaylaları da koruduk bu zamana kadar. Ama şimdi Yeşil Yol'la birlikte, DOKAP'ın projesine göre mevzu yol değil, bu ağaçlar daha da önemlisi 1600-1700 metreden sonra olan meralar hedef alınmıştır. DOKAP'ın projesinde bu meralar orman olarak gösterilmiştir. Ve bizim evlerin olduğu yerler de mera olarak gösterilmiş. Bizi de meralara ev yaptığımız gerekçesiyle kaçakçı olarak göstermişler. Bizi mahkemeye vermişler. Biz de diyoruz ki: "kardeşim tamam yol yapıyorsun, otel projen var,

tutanak da göster. De ki, şurada 50 dönüm, 100 dönüm verdim. Burada şöyle bir tesis yapılacak. E tamam. Diğer taraflar mera olarak kalsın. Niye orman olarak gösteriyorsun. 1700 m'den sonra ağaç mı var? Yok. Ama oradaki olay ney? Zaten örümcek ağı gibi Çamlıhemşin. Yani Samsun'dan Sarp'a derler tek yol gelir, ama Çamlıhemşin'e gelince yol, her yeri yol yaparlar. Buraları tüm orman özellikleri kaybedilerek, parsel parsel, her türlü imara açacaklar. Biz de bunun engellenmesi için çalışıyoruz. Hala mahkemelerimiz sürüyor. Danıştay'dan durdurduk OHAL olduğu için, Danıştay kararı dinlenmedi. Sonra Yeşil Yol'un ismi değiştirildi Yeşil Yolum yapıldı. Ne bir düzen var, ne bir plan var, aralarında ne bir yol mühendisi var ne bir tane jeoloji mühendisi var. Vermişler bir dozerinin eline, aaa buradan gidelim, yok buradan gidelim... Orada 1 cmlik bir toprak var. Her gün yeni çiçek açıyor. Türkiye'deki 300 küsur tane endemik bitkinin aşağı yukarı 2/3 ü bu bölgede yetişiyor. Bunların çok çok iyi korunması gerekirken burada biz bunun yok edilmesine göz yumuyoruz. Ben yargılanıyorum.

12)Yaylada suç işleniyor mu? Hırsızlık, cinayet, kız kaçırma, tecavüz... Böyle olaylar olduğunda devlet hemen müdahale ediyor mu?

Hayır. Böyle olaylar hiç olmaz. Basit tartışmalar olur genelde kendi içimizde hallederiz.

13) Ülke gündemini takip ediyor musunuz? Düzenli gazete okuyor musunuz? Haber dinliyor musunuz?

Evet, takip ediyorum.

14) Siyasi görüşünüz var mı? İktidarı desteklediniz mi?

Biz burada siyaset üstü bir bakışla varız. Doğa için uğraşıyoruz. Burası ne Marmaris ne Bodrum ne Antalya. Yani onların emsalleri var ama buranın emsali yok dünyada. Buradaki kestane ağaçları dünyanın ilk oluşumundan kalan kestane ağaçları. Dünyadaki tek Şimşir ormanları burada. Aşağı yukarı 8 tane endemik sürüngen hayvan var. Yani burası sadece insana ait değil ki. Burada yaşam var. Bu yaşamı bizim başta söylediğim gibi bizden sonrakilere de devretmemiz lazım. Yani her şeyi yok ederek nereye varacağız. Yukarıda (yaylada) her sabaha farklı bir kokuyla uyanırsınız. Her gün bir çiçeğin kaybolup yenisinin çıktığına şahit olursunuz. İnanılmaz bir şey. Ve 1 cm bu toprak. Kaç yüzyılda oluşmuş bu meralar.

15) Yeşil Yol Projesinden ne zaman haberiniz oldu?

2015'te. İşte bir anda dozerler dayanınca. Hiçbir bilgilendirme yok. 2011'de bizi kaçakçı olarak ilan ettiklerinden bir anda dayandılar yaylaya. oysa aslında Atalarımız önce yaylaya yerleşmişler. Buğday yetiştirmişler. Sonra aşağılara inmişler.

Projenin içeriğini biliyor musunuz?

E tabi. Dozerler dayanınca her şeyden haberimiz oldu.

17) Hiçbir eyleme katıldınız mı? Katılanlara bakışınız nasıldır?

Hayır. Doğayla ilgili Yeşil Yol'la ilgili her türlü eyleme imza veriyorum, internet üzerinden destek oluyorum. Birtakım faaliyetlerde bulunuyorum. Ama bilfiil gitmemiştim. Gezi direnişi dışında. Haliyle. Bence Türkiye'de çıkmayan yoktu.

18) Başka bir yerde yaşamak ister miydiniz? Neden?

Hayır.

19) Çevre deyince aklınıza ne geliyor?

Ürperiyorum çünkü yok ediyoruz.

20) Doğa Tahribatı deyince aklınıza ne geliyor, sebebi nedir sizce?

Felaket. Çok kötü. Çok üzülüyorum. İnsanların bu kadar bilinçsiz oluşu üzüyor. Konuştuğum her kişinin bize hak vermesi ama sonra bu konuda hiçbir şey yapmaması daha da beter ediyor bizi. Yazık ben buranın eski halini biliyorum. Şimdi görüyorum bu araçların buraya girmesi... 70 yıl önce Japonlar burası için bir rapor hazırlamışlar. Bu raporun bir tanesi: Bu vadiye benzinli, dizel araç girmemesi lazım. Elektrikli araçlar kullanılmalı. Düşün bunu 70'li yıllarda söylemişler. Bu vadi çünkü özel bir vadi. Bizden önce insanlar burayı keşfetmişti, bizim devletimizden bizim bürokratımızdan daha önce. Her şeyde olduğu gibi... Keşke hiç keşfetmeseydiler.

Biz 15 sene önce HES'e karşı çıktık. Bu dereye HES kurulacaktı. Şimdi Vali geldi "ne iyi etmişsiniz" dedi. Ama biz o gün vatan haini ilan edilmiştik. Şimdi de Yeşil Yol'a karşı geliyoruz diye vatan hainiyiz. Ama gelecekte de haklı çıkacağız. Yolum'a Dokunma.

Projedeki son durum nedir?

Danıştay durdurma kararını dinlemeden 15 Temmuz'dan 10 gün sonra çıkan OHAL'le yeniden başladılar. Bir baktık Kavron'da bir tane dozerci, başka kimse yok yanında, biz çıktık. Danıştay kararını elimize aldık. Jandarmaya haber verdik. "Gelin burada kanunsuz iş yapılıyor" diye. Jandarma bizi gözaltına aldı. Biz Danıştay kararını gösterdik. Bunu durdurmanız lazım dedik. Hiç kimse yoktu. Emir büyük yerden dendi. O zaman bir tutanak tutun dedik, elimizde delil olması için. O da olmaz dediler. Ondan sonra gözdağı verdiler, direnirseniz daha da yatarsınız dediler.

Türkiye'nin farklı bir yerinde yine doğa ile ilgili bir direniş olsaydı destek verir miydiniz?

Önce oranın sahibi olan yerli halkından beklerim. Bizi de böldüler mesela, isteyen var istemeyen var. eğer onlar da böyle bir durumdaysalar gidip destek vermek isterim. Yani vermek de gerekir sonuçta doğa ve çevre konu. Gerçi insanın bir değeri yok da bakalım doğa ve çevreyi nasıl koruyacağız.

EK:4

RÖPORTAJ 3

25 /07/2017 Rize/ Ardeşen, Fırtına Mahallesi

Görüşen: Deniz Şule Çalışkan

Görüşülen: H.Ö

1) Adınız Soyadınız?

H.Ö

2)Yaşınız?

18

3) Mesleğiniz?

Öğrenci

4) Kısa hayat hikayeniz?

Lise son sınıftayım. Çamlıhemşin'denim.

5)Yaşadığınız yer neresi? Yaylaya çıkıyor musunuz? Hangi mevsimler çıkıyorsunuz? Çıkmadan önce hazırlık yapıyor musunuz?

Çamlıhemşin'in merkezinde kalıyoruz. Yaylamız var. Bazen çıkıyoruz.

6) Hangi yayla?

Nakovari yaylası.

7) Yeşil Yol geçiyor mu oradan?

Yok. Sadece yayla. Hiç bina falan yok. Ufak ufak tahtadan evler var, hiçbir gelişme yok.

8)Siz yazları mı çıkıyorsunuz sadece?

Bu dediğim yayla öyle Ayder gibi falan değil. Yani hemen 1-2 saatte çıkılabilecek bir yer değil. Her arabayla da çıkılmaz yani oraya.

9) Sizin eviniz var mı orada?

Evimiz değil de, şöyle diyeyim, bizim dedemiz falan orada yaşıyordu bundan elli altmış sene önce. Dedemizden kalan aramız var, sonra oradan inip köye geldiler yani biraz daha yakına. Sonra da çarşıya geldiler.

10) Sizin yaylaya gezmek için mi çıkılıyor yoksa hayvancılık var mı?

Hayvancılık... Çok koyun var. Adamın mesela 400- 500 koyunu var. Onlar çıkıyorlar. Bizim yayla bayır ama böyle uzunlamasına sadece sırtta. Hiç bozulmamış.

11)Yeşil Yol'un yaylanızdan geçmesini ister misin?

Kesinlikle istemem. Çünkü bu doğanın dengesini bozmak hiç iyi bir şey değil. Çünkü sen mesela çıkıyorsun, görüyorsun her şey güzel. Sonra birkaç adam gelip diyor ki buraya ev yapacağım. Hiçbir şey yapamıyorsun, elinden hiçbir şey gelmiyor. Ara sıra siyasi olarak da geliyorlar. Şimdi ben Yeşil Yol'u istemediğimi söylüyorum ama bunu ne kadar gösterebiliyorum? Bu da önemli.

12) Peki doğa tahribatı diyince senin aklına ne geliyor? Özellikle Doğu Karadeniz'de.

Hani bu makinelere falan derelere giriyor ya; yok yönünü değiştiriyorlar falan... Bilmem su alıyor falan. Onlar bana göre iyi değil. Bırak yani suyu, nasıl gelmişse öyle gitsin. Doğa tahribatını böyle görüyorum ben.

13) Nesli tükenen balık var mı bu derelerde?

Var. Aynalı sazan mesela. Babam anlatıyordu, Nakovari’de gölet gibi bir yer var, orada balık tutuyordu. Tutuyordu ama ne kadar yerse o kadar. Bazı insanlar geliyor, işte saçma atıyor hepsini alıyor, götürüyor. Gereği yok yani, ne kadar yersin? Bir tane iki tane... Ama fazlasını aldığın zaman bu sefer bir dahaki geldiğinde bulamayacaksın. Bırak burada üresin, çoğalsın, gitsin bir yerlere. Yani ilerisini de düşünmek gerekiyor.

14) Senin için neden bu kadar önemli doğa?

Doğa niye önemli? Çünkü benim oğlum, benim torunum, benim torunumun torunun bu güzellikleri görmesi için. Resimlere bakıp “Ey gidi günler!” demek istemiyorum. Onların da tek resimlerde değil de canlı görmelerini istiyorum.

15) Peki Harun başka bir yerde yaşamak ister miydin?

Yok. Burada memnunum. Ben öyle yurt dışına falan gitmedim. Belki gitsem fikrim değişir mi? Pek de zannetmiyorum.

Teşekkür ederim Harun

Bir şey değil.

EK:5

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Çalışkan, Deniz Şule

Uyruğu : T.C

Doğum Tarihi ve Yeri : 02.01.1988 Ankara

Medeni Hali : Bekar

Tel : 0536 788 53 63

E-Posta : denizsulecaliskan@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

DERECE	KURUM	MEZUNİYET TARİHİ
Lisans	Çankaya Üniv. İ.İ.B.F	2012
Lise	Fener Lisesi	2005

YABANCI DİL

İngilizce- Orta

HOBİLER

Edebiyat, Fotoğraf, Gezi, Tiyatro, Sinema